

KÖZTES-EURÓPA

**Társadalomtudományi folyóirat
A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására
Közleményei**

2020/1. szám

XII. évf./1. szám No. 27.

**Szeged
2020**

KÖZTES-EURÓPA
Társadalomtudományi folyóirat
A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

Főszerkesztő:

Dr. PhD. Csüllög Gábor – Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Dr. PhD. Bali Lóránt – Pannon Egyetem, Georgikon Kar

Prof. Dr. Gulyás László – Szegedi Tudományegyetem

Dr. habil. Császár Zsuzsanna – Pécsi Tudományegyetem

Dr. habil. Domonkos Endre – Budapesti Gazdasági Egyetem

Dr. PhD. Győri Ferenc – Szegedi Tudományegyetem

Dr. habil. Kókai Sándor – Nyíregyházi Főiskola

Dr. PhD. Suba János – Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Dr. habil. Tefner Zoltán – Budapesti Corvinus Egyetem

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására (EKEK)
6727 Szeged Lőwy Sándor utca 37.0

Felelős kiadó személy:

Prof. Dr. Gulyás László, mint az EKEK elnöke
e-mail: laszlo.gulyas65@gmail.com

Nyomda:

S-Paw Nyomda Üllés

ISSN: 2064-437X

Szeged, 2020

Tartalomjegyzék

Bozsó Péter Tamás: Montenegró és a geopolitika – Két nagyprojekt tükrében.....	5
Burány Mária Terézia: Vajdaság mezőgazdaságának fejlődési szakaszai a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságtól napjainkig.....	23
Szabó Máté: Nagyüzemi agrárgazdálkodás a Dráva mentén az első világháború előtt.....	39
Háló Krisztián: Népeségváltozások és ezek gazdasági vonatkozásai az Ormánságban 1869-től 2011-ig	59
Horváth Szilárd: A pedagógus életpályamodell a mindennapokban	75
Tóth Marcell: Katonatiszt és a rendőrkapitány – két testvér az ellenforradalmi Szegeden	91
Varga Ágnes Katalin: Az Imrédy–vonalat követő Milotay István és a Teleki–kormány	109
Mátyás Judit: A nyelvtudás és interkulturális szemléletmód szerepe a magyarországi turizmus-szektorban	127

BÓZSÓ Péter Tamás*

PTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, geopolitikai program
University of Pecs, Doctoral School of Earth Sciences, geopolitics programme

**MONTENEGRÓ ÉS A GEOPOLITIKA - KÉT
NAGYPROJEKT TÜKRÉBEN****MONTENEGRO AND GEOPOLITICS – REFLECTED IN TWO
LARGE PROJECTS****Abstract**

Montenegro declared its independence again on June 3, 2006. Its area is relatively small (a bit larger than the combined area of Csongrád and Bács-Kiskun counties in Hungary) as well as its population of 660.000. Due to the also small size of its economy, a handful of companies can gain significance (like a power plant and an aluminium factory). Relative underdevelopment also means that agriculture and tourism are significant in its economy. The modernisation of the country needs capital that mostly comes from abroad, so foreign direct investments play a significant role, also including Magyar Telekom and OTP Bank from Hungary. The geopolitical context is presented here by the example of two large infrastructure projects. First, the history of the construction of the underwater electric cable connecting the country to Italy is examined, which also reflects the links of Montenegro to the EU. The launching of the Italian project was partially financed by the EU and Germany. As an adverse effect, electricity exports to a new market and upgraded interconnection grids to neighbouring countries may preserve the existence of heavily polluting fossil fuel power stations of the West Balkan region. Whether stricter environmental standards are followed is heavily depends on the EU stand in the accession processes as well as the strengths of local green movements. The second large project which is presented is the construction of the motorway connecting the touristic seaside to Serbia that is financed and carried out by China, due to the lack of other investing interests. Return on the project seems to be not guaranteed and many believe that the country takes up an excessive risk. The €1.3 billion loan that was needed for the construction have increased the debt to GDP ratio of Montenegro from 63% in 2012 to present 80%. In case of default, China would also seize land pieces in the country. These projects clearly signal the present changes in influence due to the geopolitical power shift of great and local powers.

* *PhD-hallgató/PhD-student*; pbozso@gmail.com

Kulcsszavak: Montenegró, elektromos hálózat, fosszilis hőerőművek, turizmus, kínai terjeszkedés

Keynotes: Montenegro, electric grids, fossil fuel power stations, tourism, Chinese expansion

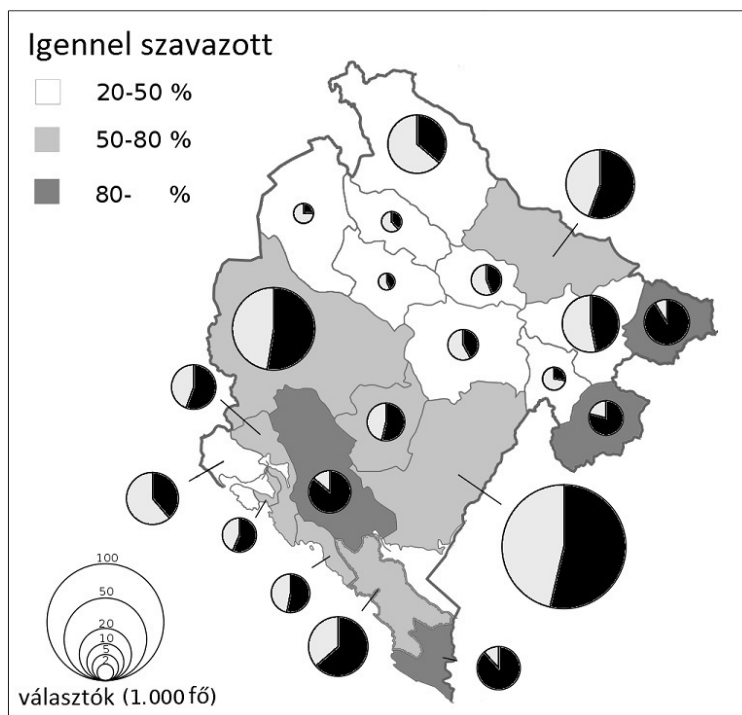
1. Bevezetés

Az alábbi tanulmány Montenegró két nagyberuházásának példáján azt vizsgálja, hogy miként tükröződik a nyugat-balkáni ország döntéseiben, mozgásterének változásában a kínai előretörés által zajló geopolitikai átrendeződés. A két kiválasztott infrastrukturális nagyberuházás, az ország nagyfeszültségű elektromos hálózatának összekapcsolása az olasz áramszolgáltató rendszerével, egy tenger alatti kábel segítségével, illetve a tengerpart és a főváros Podgorica megközelíthetőségének javítása egy Szerbiába vezető kínaiak által finanszírozott és épített autópálya segítségével az ország méreteit szem előtt tartva jelentős beruházások. A történelmi múltja után újra fiatal ország vezetésének a politikai stabilitás megteremtése mellett, illetve annak egyik tényezőjeként feladata a gazdaságfejlesztés perspektíváinak feltárása. Montenegró gazdaságának sajátosságait és a kormányzat elképzeléseit számba véve kerülnek bemutatásra – az ország adottságait és a geográfiai tényezőket is figyelembevéve – a fejlesztés politika lehetséges főbb területei.

2. Belpolitikai stabilitás

A Balkán a „keleti kérdés” megjelenése óta kisebb megszakításokkal mindig is geopolitikai csatározások színhelye¹, amely napjainkban is folytatódik. Miután 2006. június 3-án az ország parlamentje deklarálta függetlenségét, Montenegró is megjelent szuverén szereplőként a Nyugat-Balkáni palettán. Azt ezt megelőző függetlenségi népszavazáson 2006. május 21-én a választásra jogosultak 86.5%-a voksolt és közülük 55.6% szavazott az önállóságra. Az Európai Unió 55%-os többséget kért a referendum érvényességéhez, így a népszavazás csak csekély többséggel felelt meg ennek az elvárásnak. A leadott 230,661 szavazatból csak 2,300 volt e határvonal fölött.² Megállapíthatjuk, hogy az ország újjáalakulása megfelelő, de nem döntő többséggel ment végbe és a szerb szimpatizánsok legitimitását gyakran kétségbe vonják. A szavazatok regionális megoszlását mutatja az 1. térkép.

A térkép alapján a nemzetiségi megoszlással összevetve is láthatjuk, hogy a megosztottság régiós mintázatot is mutat. A referendum során az észak-nyugati területek és a Kotori-öböl nyugati partja inkább szerb orientáltságúak voltak. Az albán illetve muzulmán többségű területek a keleti és dél-keleti országrészben túlnyomóan a függetlenségre szavaztak. Ezekben a régiókban volt az elszakadásnak a legnagyobb támogatottsága. Az ország kialakulásának gócpontjában élők, ez Cetinje és a mai főváros Podgorica környéke, feltehetőleg hosszabb történelmi tradíció okán is túlnyomóan az önálló államiséget támogatta.

1. térkép A 2006-os függetlenségi népszavazás Montenegro, igennel szavazók

Map 1. Independence referendum Montenegro 2006, share of „yes” votes

Forrás: saját szerkesztés

Az ország több mint százéves szünettel teremtette meg ismét függetlenségét. A helyi elit ebben hatalmának megtartását tartotta szem előtt, amit a szerbiai vezetéssel kialakuló érdekkülönbségek hajtottak és az adódó geopolitikai helyzet által kínált lehetőség tett megvalósíthatóvá. Ez a nem kevés külső ösztönzés mellett megragadott történelmi alkalom tette Montegrót a többi balkáni állam számára példaként felhozható bezzeg-állammá a nyugattal való gazdasági együttműködés és a térségben atipikus – nem kizárólagosan nemzeti jegyeken alapozott – államépítés terén.

Már a szerbek és montenegróiak utolsó közös államának neve Szerbia és Montenegro is tükrözta a különállás lehetőségét, amit a történelmi előzmény is erősített. A két országot korábban elválasztó sávot, a Szandzsákot, ami az oszmán birodalom boszniai korridorjaként is felfogható az egyesülés törölte el nemes egyszerűséggel, a korábbi határokkal párhuzamosan kettéosztva a területet. Itt még ma is helyi szinten jelentős bosnyák-muzulmán kisebbség él. A közös szerb és montenegrói történelem hasonló problémahalmazt eredményezett, amit a nyugathoz való közeledés hajnalán még a „párhuzamos vágányok” politikájaként volt divat címkézni. E folyamat során mindenekelőtt a

hasonló problémákkal küzdő nagyobbik testvér, Szerbia „tranzíciós teljesítményét” kellett túlszárnyalnia a demokratizálódás és az európaizálódás terén.

Az oroszbarátnak tekinthető szerbiai kormányzat visszaszorításában az USA és szövetségese az EU megtalálta partnerét a helyi gazdasági befolyással rendelkező elitben. A néhai Jugoszlávia további darabolódása a régebbi határok mentén részükről nem ütközött ellenállásba. Oroszország e folyamatot nem tudta blokkolni.

Az ország többségi versus kisebbségi csoportjainak meghatározása több szempontból nem kapcsolódik könnyen értelmezhető határokhoz, ahogy azt az 1. táblázatban láthatjuk.

1. táblázat Montenegró etnikai összetétele

Table 1. Ethnic composition of Monenegro

Etnikai csoport	Létszám	%
Montenegrói	278 865	45,0
Szerb	178 110	28,7
Bosnyák	53 605	8,6
Albán	30 439	4,9
Nem nyilatkozik	30 170	4,9
Muszlim	20 537	3,3
Roma	6 251	1,0
Horvát	6 021	1,0
más	16 031	2,6
Teljes lakosság	620 029	100,0

Forrás: Monstat, 2011-es népszámlálás

A legutóbbi 2011-es népszámlálás adatai alapján a legnépesebb csoport a montenegróiaké, akik a népesség 45%-át teszik ki, azaz nem képeznek abszolút többséget! A szerbektől való elkülönülés nem markáns az átmenet igen sok esetben egyéni választás kérdése. E nemzetfogalom viszonylag késői kialakulására utalhat a földrajzi jelzőből kialakult elnevezés is. (Hasonló eset lehet pl. a moldáviai.) A legnagyobb kisebbség a montenegróiak önmeghatározásban a szignifikáns más szerepét betöltő szerbeké. A montenegrói statisztikai hivatal külön tünteti fel a bosnyákokat és a muszlimokat. Ez utóbbi csoport még az ottomán birodalom millet rendszerét idézi, amikor az identitás még nem igazán nyelvi-etnikai alapokon nyugodott.

Az első nyelvi alapon elkülönülő kisebbség az albánoké, akik a lakosság nem egészen öt százalékát érték el 2011-ben. Montenegrói jelenlétük így nem olyan konfliktus forrás, mint ami Észak-Makedóniában jelentkezik. Az albánok három egymástól távol eső határ menti zónában élnek. A fővároshoz közel lakók katolikusok, tehát az albánság csak nyelvi szempontból képez homogén csoportot. Azok száma, kik nem kívántak etnikai hovatartozásukról nyilatkozni viszonylag magas, eléri az albánság részarányát, de nem meghatározó. A

klasszikus értelemben vett kisebbségnek, az albánoknak Montenegro biztosítja az elemi és középfokú oktatásban való használatát. Néhány kurzus még a Podgoricai egyetemen is elérhető albánul.³ Ebben a tekintetben a kormánypolitika állandónak és EU kompatibilisnek tekinthető. A térségben bár korlátozott, de pozitív változásra is van példa: "Szerbia szűk másfél évtized leforgása alatt elrettentő példából mások által – köztük az EU-integrációt már jó ideje maguk mögött tudó [államok] tekintetben... is – követendő intézményi innovátorra vált a kisebbségpolitikai megoldások kidolgozását illetően. Ez az evolúciós-leptékűnek tűnő fordulat azonban korántsem bizonyult mellbevágónak a történetet közelebbről is ismerőek számára. Egy politikai probléma megoldása elsősorban az abban érintett résztvevők erején múlik."⁴

A Nyugat Balkán térségének többi államától eltekintve a függetlenedés után Montenegro etnikai diverzitása növekedett, ahogy ezt Reményi Péter tanulmánya összefoglalja: „Montenegróban politikai okai vannak a diverzitás növekedésének, nevezetesen a függetlenedés, mely végeletesen megosztotta a társadalmat, ahol az etnikai identitás választása politikai választást is jelentett és fordítva. Míg 1991-ben a lakosság túlnyomó többsége magát crnagorácnak/montenegróinak vallotta, addig 2003-ban mindazok, akik az államszövetség fenntartása mellett voltak, „szerbbé váltak”, akik ellene, montenegróiak maradtak. Ezen jelentős diverzifikáló tényezőt tovább erősítette az albánság és a szandzsáki bosnyákság lélekszámának növekedése is.”⁵

Ebben a környezetben indult meg az állam belső identitásának stabilizálása. Kézenfekvő gondolat a történelmi montenegrói nemzetet állítani az identitásképzés középpontjába, ha a nemzet létét nem csoportként, hanem politikai programként értelmezzük. A „nemzetalkotó” nemzet többségének hiánya, illetve elmosódott határai a szerbektől még Rogers Brubaker nemzetesítő állam programjának használatát is nehézkessé teszi.⁶ A belső homogenitás hiánya itt nem egy élesen különálló más nyelvű vagy más szokású kisebbségben jelentkezik, ami az ellentétek élezésére alapozott politikát nehézkessé, de nem lehetetlenné teszi. Ennek egyik eszköze a polgári, s nem etnikai alapú, a kisállamiság tudatosításának kognitív előnyeire építő identitásképzés – az új montenegrói országimázs, amely azonban számos területen (pl. a nyelv és az egyházi státusa és viszonya az államisághoz) akadályokba ütközik.⁷ Gondolunk csak a helyi ortodox egyház más ortodox egyházak által el nem ismert önállósodási törekvése nyomán kifejlődött vagy kifejlesztett vagy nyilvánosságot kapott vitára.

Nem árt, ha szem előtt tarjuk hogy „John Mueller szerint például annak, amit etnikai konfliktusnak vagy etnikai háborúnak állítanak be – mint a volt Jugoszláviában tapasztalható erőszakot – legalább annyi köze lehet, ha nem több, a banditizmushoz, a vezérkedéshez, az opportunista fosztogatáshoz és a feketepiaci nyereszkekedéshez, mint az etnicitáshoz.”⁸

Montenegro szempontjából, láthatjuk a legfőbb dichotómia a szerb/nem szerb ellentétpár. Az önmeghatározás szempontjából a Szerbiához fűződő viszony döntő jelentőségű. Az ország létrejötte megszüntette az úgynevezett jugoszláv

korridort, „amely tengeri kijáratot nyújt(ott) a jóval nagyobb és szárazföldre zárt Szerbiának.”⁹ Ezzel az orosz befolyás a tengerparton (és ezzel egy esetleges katonai bázis megteremtésének elvi esélye) gyengült.

A Szerbiától való távolodás és az Euro-atlanti szövetséghez való közeledés Montenegró 2017. júniusi NATO csatlakozásával zárult le. Azt, hogy ez a folyamat nem volt zökkenőmentes az is jelzi, hogy a katonai szervezethez való csatlakozást megelőző évben a parlamenti választások előestjén a kormány egy NATO-ellenes és orosz-barát puccskísérletet leplezett le. „Mindazonáltal Montenegró mélyen megosztott marad a NATO-hoz való csatlakozás kérdésében függetlenül attól, hogy a puccs valós vagy megrendezett, de legalábbis a kormánypárt által a választások megnyerése és így hatalmának fenntartása végett manipulált volt,” írta a Politico. A lap azt is kiemelte, hogy „az elszámoltatható politizálást figyelemmel követő szervezetek felhívták a figyelmet arra, hogy bár Montenegró a NATO teljes jogú tagjává válik, de még nagyon messze van attól, hogy jól működő demokrácia legyen”¹⁰

Montenegró politikai rendszere még viszonylag fiatal, alakulóban lévő, kiforrottan nem nevezhető, azonban a nem jelentéktelen belső ellentétek ellenére a kormányzás stabilitása biztosított, amit a 2. táblázat is szemléltet. A volt helyi kommunista párt utódpartja eddig mindig képes volt hatalmát megtartani. Đukanović befolyásának állandóságát jelzi, hogy a szintén szocialista Filip Vujanovićot követően, aki az ország megalakulásától töltötte be ezt a funkciót, köztársasági elnökké választották és 2008. május 10-én el is foglalta hivatalát.

2. táblázat Montenegró miniszterelnökei

Table 2. Prime Ministers of Montenegro

Név	Megválasztás éve	Hivatalba lépés	Párt
Milo Đukanović	-	2006.05.21.	Demokratikus Szocialista Párt
Željko Šturanović	2006	2006.11.10.	Demokratikus Szocialista Párt
Milo Đukanović	2009	2008.02.29.	Demokratikus Szocialista Párt
Igor Lukšić	-	2010.12.29.	Demokratikus Szocialista Párt
Milo Đukanović	2012	2012.12.04.	Demokratikus Szocialista Párt
Duško Marković	2016	2016.11.28.	Demokratikus Szocialista Párt

Forrás: Government of Montenegro – <https://predsjednik.gov.me/en/primeminister>

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a politikai élet a Demokratikus Szocialista Párt és a Đukanović csoport által dominált, jelentős szerb-párti ellenzékkel. A nem igazán jelentős kisebbséget alkotó helyi albánok és bosnyákok a függetlenséget és így az uralkodó elitet támogatják.

3. A montenegrói gazdaság sajátosságai

A montenegrói gazdaság már túl van a gazdaság piacgazdaságra való átmenetén, a korábbi állami tulajdon több mint 90%-át privatizálták. Montenegró nem sokkal függetlenné válása után, 2007 januárjában csatlakozott a Világbankhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz. A WTO-ba 2011 decemberében lépett be. Az Európai Unióval való csatlakozási tárgyalások 2012-ben indultak meg. Ebből világosan látszik az ország Európai Unió felé való törekvése különösen, ha a kormányzó elitnek az orosz-szimpatizáns Szerbiától való különállását hangsúlyozó, és létezését igazoló politikáját is számításba vesszük.

Külön említésre méltó, hogy az ország bár nem tagja az euró övezetnek, a közös európai pénzt használja. Ennek bevezetését „saját hatáskörben” oldotta meg az EU hallgatóságos asszisztálásával. Még ha számításba vesszük a bevezetést megkönnyítő tényezőket, főleg hogy a gazdasági krízisben lévő ország de facto a német márkát használta már 1996 óta, ez jelentős jelzés az EU számára a csatlakozásra való elköteleződés mellett. (Koszovó más okokból használja az eurót és az EU-USA gyámkodása alatt létező Boszniában megint kevésbé a helyi elit választásán alapulva a helyi fizetőeszköz „a konvertibilis márka” is az euróhoz van kötve.) Montenegróban a német márkát az euró 2002-ben váltotta fel.

Az euró használata felveti azt a korántsem csak elméleti kérdést, hogy az ország hogyan teljesítheti az euró bevezetésének kritériumait. Formailag a jelenlegi szabályok mellett semmiképpen sem, hiszen nincs nemzeti valutája és így az nem teljesíthet semmilyen feltételt sem. Az euró előszobájának tekinthető ERM II rendszerbe a közeli EU-s tagországok közül eddig Bulgária és Horvátország csatlakozott.

3. táblázat A Nyugat-Balkán államainak főbb mutatószámai - 2018

Table 3. Countries in the West Balkan 2018

Ország	Terület (km ²)	Lakosság (fő)	GDP (USD millió)	GDP per fő (USD)	Várható élettartam 2017 (év)
Albánia	28 748	2 866 376	15 103	5 269	78,3
Bosznia	51 129	3.323 929	20 162	6 066	77,1
Koszovó	10 887	1 845 300	7 939	4.302	71,9
Makedónia	25 713	2 082 958	12 672	6.084	75,6
Montenegró	13 812	622 345	5 504	8 844	76,7
Szerbia	77 474	6 982 084	50 597	7 247	76,1

Forrás: Világbank

A többi nyugat-balkáni országgal összevetve láthatjuk, hogy a bruttó hazai terméket és a lakosságszámot tekintve Montenegró gazdasága a legkisebb. Területe csak Koszovónál nagyobb, de ott közel háromszor annyian élnek. Amiben kiugró az ország teljesítménye az az egy főre jutó GDP, amivel messze a legjobb mutatóval rendelkezik régiós szomszédjai közül.

Ami geográfiai adottságait tekinti, ha durván le szeretnénk egyszerűsíteni, akkor az ország már pusztán létét is ennek köszönheti, nevezetesen annak a ténynek, hogy hegyekkel szabdalva vidéken fekszik egy központi medencével a főváros Podgorica körül, amit délen a Shkodrai-tó határol. Ebből következik viszonylag kis mérete (mivel távolabbi vidékeket nehezen tudott volna integrálni) illetve kis népsűrűsége. A gyönyörű tengerpart, az ország mediterrán elhelyezkedése és a kormány újabb terveiben a hegyvidék is kiváló lehetőséget teremt a turizmus felvirágoztatására.

Az ország ásványkincsei közül a bauxit jelentős a szén pedig a pljevljai hőerőművet táplálja. Ezen felül némi ólom és cink (Mojkovac-Brskovo), réz és higany előfordulással rendelkezik. A Nikšić környéki bauxit tartalékokat 2005-ben 38,7 millió tonnára becsülték, míg néhány éve 135,2 millió tonnára. 1948 és 2005 között 23,2 millió tonna bauxitot termeltek a bányák. Az bauxit exportja 1,3 millió tonna volt 2017-ben, amiből a legtöbbet 795,560 tonnát Kína vásárolt, megduplázva előző évi behozatalát. Montenegró exportál még bauxitot Csehországba, Boszniába, Lengyelországba, Szlovákiába és Szerbiába.

A hegyes vidék nemcsak ásványkincseket rejt, de alkalmas vízerőművek telepítésére is, azonban az ország vízenergia potenciáljának csak mintegy 20%-át hasznosítja.¹¹

A gazdaság egyes szektorainak jelenlegi súlyára többek között a kormány fejlesztési tervében szereplő az alábbi, 4. táblázatban feltüntetett adatokból következtethetünk.

4. táblázat Montenegró gazdasági reformprogramjának célszámai

Table 4. Target figures of the Montenegro Economic Reform Programme

Ágazatok	Éves növekedés (%)				Részeseződés a bruttó hozzáadott értékből (GVA) (%)			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Mezőgazdaság	2,0	3,0	2,0	2,0	8,2	8,2	8,2	8,2
Ipar	7,3	4,7	3,5	3,6	12,0	12,2	12,3	12,5
Építőipar	23,0	6,0	5,0	4,0	9,3	9,6	9,9	10,0
Szolgáltatás	1,8	2,0	1,7	1,9	70,5	70,0	69,6	69,3
ebből: szállás	4,1	5,0	5,5	5,5	8,8	9,0	9,2	9,5
GVA	4,1	2,8	2,6	2,6	100,0	100,0	100,0	100,0
GDP	4,1	2,8	2,3	2,4				

Forrás: Montenegró Kormánya, Gazdasági Reformprogram 2019-2021¹²

Az adatokat szemlélve, szembeötlő a szolgáltatási szektor nagysága és hogy az ipar súlya viszonylag szerény. A mezőgazdaság jelentősége is a fejlett európai országokénál jelentősebb. Ezekből a számokból az látszik, hogy a kormány az elkövetkező években a kereskedelmi szállások jelentősebb fejlesztésével számol. A 2018-as statisztikai adatok alapján a mezőgazdaság aránya a GDP termelésén belül 6,7%, az iparé 15,9% és a szolgáltatási szektoré 59,2% míg tíz évvel korábban a megfelelő arányok 7,4% 17,7% és 55,2% voltak.¹³ Az ipari termelés

súlyának csökkenése mögött valószínűleg az ország gazdaságában nagy jelentőségű alumíniumkohó termelésének nehézségei állnak.

A direkt külföldi tőkebefektetések (FDI) 2017-ben 848 millió dollárt értek el, és így Montenegró azt egy főre jutó külföldi tőkebefektetések terén az egyik legmagasabb értékkel rendelkezik Európában. 2017-ben a legnagyobb külföldi befektetők Norvégia, Oroszország, Olaszország, Azerbajdzsán és Magyarország voltak.¹⁴

Az ország kis méretével és megfelelő helyismerettel magyarázható, hogy a befektetések terén hazánk fel tudta venni a versenyt a tőkeerősebb országokkal. „Magyarország a telekommunikációban, a bankszektorban és az ingatlanfejlesztés területén tett szert jelentős piacra,” állapítja meg Pap 2010-ben megjelent könyvében.¹⁵ A statisztikák szerint 2006-ban Magyarország a legnagyobb befektető volt a kis nyugat-balkáni országban.

Ha fejlődő jogi és üzleti környezettől eltekintünk is, az ország közlekedési elszigeteltsége és kis belső piaca, valamint kisméretű városai (a legnagyobbak Podgorica kb. 200.000, Nikšić 75.000, Bijelo Polje 46.000 és Bar 42.000 lakossal) miatt nem igazán jöhet számításba, mint klasszikus összeszerelő üzem telephely, de még szolgáltató központokért sem tud számottevően versenye szálni.

Ezekből megállapítható, hogy első ránézésre az ország gazdasági fejlődésének szempontjából a legfőbb fejlődési, fejleszthetőségi potenciállal a következők rendelkeznek:

- turizmus;
- energiaipar;
- bauxit bányászat és alumínium gyártás.

Az itt vizsgálandó két nagyberuházás is ezekhez kapcsolódik. A 2019 novemberében megvalósított tenger alatti elektromos kábel csatlakozás az olasz rendszerhez, illetve a jelenleg is folyó autópálya építés, ami tenderpartot kapcsolja össze Szerbiával és mellesleg az ország fővárosával és annak repülőtérrel. Ezt a projektet többek között nyilván összekapcsolódik a turizmust kiszolgáló infrastruktúra fejlesztéssel. Montenegró tőkeszegénysége folytán mindkét esetben külföldi finanszírozással valósult, illetve valósul meg a fejlesztés.

4. Összeköttetés Olaszországgal – tenger alatti elektromos kábel

Az olasz elektromos hálózat operátor Terna és a montenegrói elektromos művek a Crnogorski Elektroprenosni Sistem (CGES) 2016-ban kezdték el fektetni a 445km hosszú kábelt, amiből 423 km fut tenger alatt, 16 km az olasz parton és 6 km a montenegrói szárazföldön. A kábel nyomvonalának legnagyobb tenger alatti mélysége 1.250 méter. Hivatalosan az Olasz Köztársaság elnöke Sergio Mattarella és a montenegrói elnök Milo Đukanović 2019. november 15-én adta át a létesítményt.¹⁶ Az összeköttetést megvalósító cégben a Terna a többségi tulajdonos, a CGES tulajdonrésze 20%.

2. térkép A tenger alatti kábel Olaszországba, 2019

Map 2. Underwater cable to Italy, 2019

Forrás: Terna honlapja, saját szerkesztés

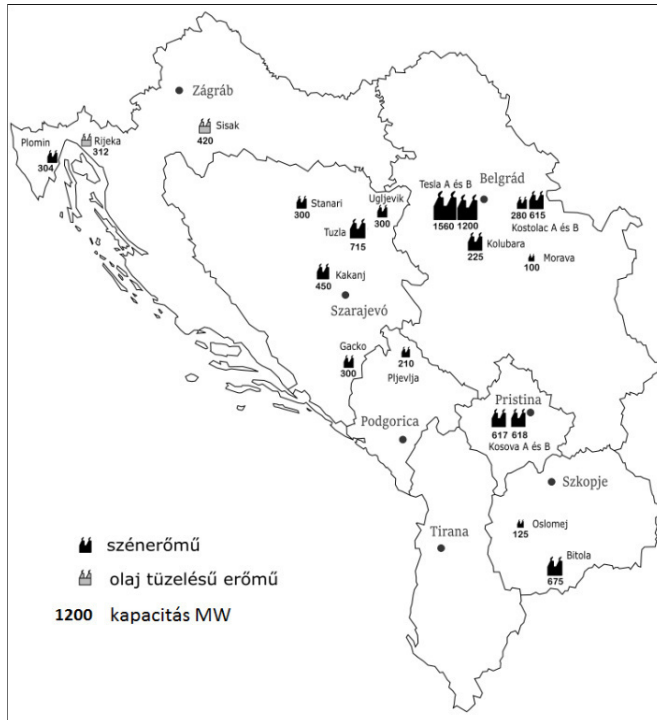
Érdeemes megjegyezni, hogy a Terna vállalatot jegyzik az olasz tőzsdén. Legnagyobb tulajdonosa 29.9%-os tulajdonrészrel a CDP Reti, ami az olasz CDP bank és a kínai állami elektromos hálózati társaság (State Grid Corporation of China) közös vállalata (ebben a kínai állami tulajdonrész 35%). A nagykapacitású 600MW kábel, ahogy az a 2. térképen látható, a montenegrói Budva melletti Jaz fokot köti össze Pescarával Olaszországban.

A kiviteli tervek elkészítésének finanszírozásában az EBRD és a Német Fejlesztési Bank is részt vett. A jövőbeni elképzelések között szerepel az átviteli kapacitás megduplázása 1.200MW-ra egy második, párhuzamos szintén 600MW-os kábel lefektetésével. A teljes projekt értéke 1.2 milliárd euró.

A nagykapacitású átviteli lehetőség természetesen megfelelő exportkapacitást vagy transzmissziós lehetőséget is feltételez Montenegróban, mert a fejlettségbeli különbségből adódóan az ellenirányú áramtovábbítás lehetősége magától értetődően fel sem merül.

Az igazi lehetőséget a Terna is a Balkán elektromos-korridor megvalósításában látja, amely bekapcsolja Szerbiát, Boszniát, Koszovót és a többi nyugat-balkáni államot valamint az egész térséget az olasz piac ellátói közé. A montenegrói átviteli lehetőségek bővítésére készen állnak a tervek egy új 400kV-os távvezeték építésére, ami a tenger alatti kábelt az észak montenegrói Pljevljával (ahol a hőerőmű van) és Szerbiával köti össze.

A nyugat-balkáni hőerőművek közismerten környezetszennyezőek. Bekapcsolásuk a „tisztá” Európa ellátásába morális kérdéseket vet fel, ha az Európai Unió csak felületesen várja el ezen erőművek (lásd 3. térkép) szennyezési mutatóinak az európai színvonalhoz való közelítését.

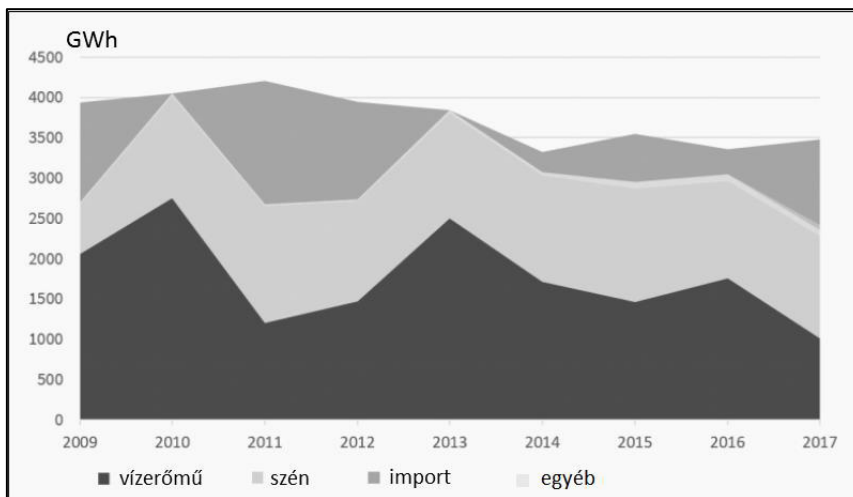
3. térkép Fosszilis hőerőművek a Nyugat-Balkánon, 2020

Map 3. Fossil power plants in the West Balkans, 2020

Forrás: Montenegrói energiaszolgáltatók honlapjai, saját szerkesztés

A potenciális elektromos áram export szempontjából vizsgáljuk meg Montenegró hazai fogyasztását és termelését is, amit az 1. ábra mutat. Az új kábel lehetőséget nyújt a hazai áramtermelés expanziójára is.

Montenegró hazai áramtermelésének majdnem teljes egészét a 225MW kapacitású lignit bázisú Pljevjljai Erőmű és két vízerőmű a 307 MW kapacitású Perućica és a 342 MW kapacitású Piva adják. A maradék kisebb teljesítményű vízerőművekből és szélerőművekből származik. Az ország 2009-og jelentős árambehozatalra szorult a Kombinat Alumíniuma Podgorica (KAP) alumínium ipari kombinát miatt, amely egyes esetekben az ország energiafogyasztásának 40%-át is felvette. A cég 2013-ban csődöt jelentett, eszközeit egy helyi vállalkozás az Uniprom tavaly megvásárolta. Az új cég az áramfogyasztás hatékonyságjavítására új technológiával kísérletezik, és nem tervezi a termelés ugrásszerű növelését.¹⁷

1. ábra Montenegro áramfogyasztásának forrásai

Figure 1. Electricity consumption sources in Montenegro

Forrás: Bankwatch Network

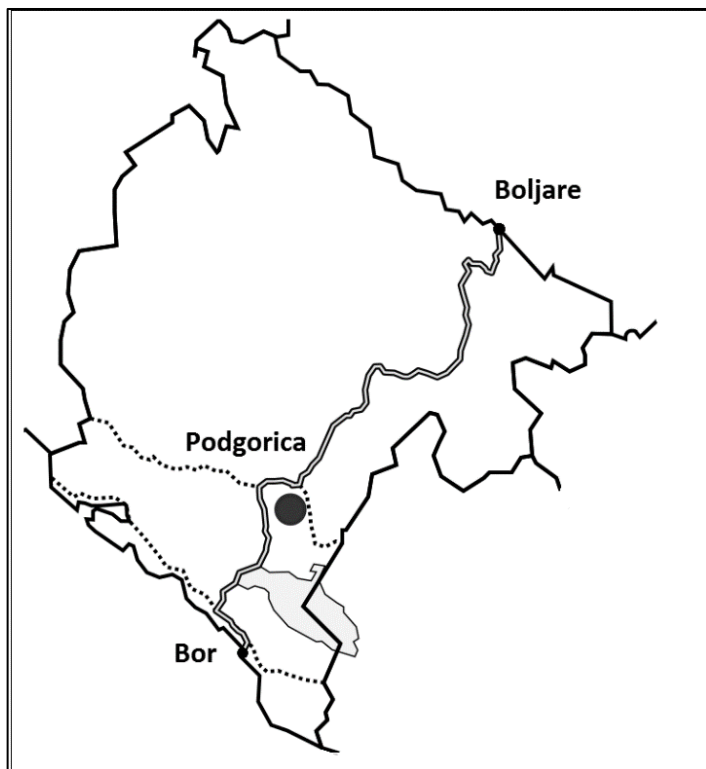
A montenegrói vezetés fenntarthatósági és környezetvédelmi szempontok figyelembevétele miatt elvetette a hőerőmű bővítését. A kormány döntése hogy nem építi fel a Pljevljai Hőerőmű második blokkját, semmilyen mértékben nem befolyásolja a Rudnik Ugja vállalat széntermelését.¹⁸ Mindemellett 2019 júliusában az erőmű rekonstrukciójára elindítottak egy 45 millió eurós projektet, ami biztosítja annak működését a következő 20-30 évben a káros szennyezőanyagok kibocsátásának korlátozására bevezetett újabb szabályozás mellett is. A kormány 2021-re tervezi befejezni a felújítást, hogy ezzel elkerülje az erőmű bezárását.

A montenegrói kormánynak ugyanakkor nagyszabású tervei vannak újabb vízerőművek építésére a Komarnica és a Morača folyókon, a tervek szerint 168MW és 238MW összesített kapacitással.¹⁹ Továbbá folyamatban van egy 250MW teljesítményű naperőmű építésének előkészítése Briska Gorában, Ulcinj mellett. Podgorica közelében egy 50MW kapacitású napelem park létesítését tervezik. Létezik még két szél erőmű is a 72MWh kapacitású Krnovoban és a 46MWh kapacitású Mozurában.²⁰

Összességében az olaszországi elektromos kapcsolatot az ország nemzetközi irányultságának megfelelő az Európai Unióval való szorosabb kapcsolatot és hazai áramtermelő fejlesztéseket is lehetővé tévő vállalkozásnak tekinthetjük. Pénzügyi kockázata az állam számára nem jelentős, sőt hosszú távúnak ígérkező tranzitbevételeket is generál.

5. Összeköttetés Szerbiával – autópálya kínai hitelből

A másik nagyberuházás, amit szemügyre veszünk a Bor-Boljare autópálya (lásd a 4. számú térképet) folyamatban lévő építése, amit nem övez olyan konszenzus, mint az előző és már megvalósított tervet.

4. térkép Az épülő és tervezett autópályák Montenegroban, 2020

Map 4. Motorway under construction and further plans, 2020

Forrás: Government of Montenegro, saját szerkesztés

Az autópályák nemzetgazdasági hasznossága nem egyértelmű, Gaal et al. (2016) szerint az autópálya egymagában nem képes dinamizálni a gazdaságot, ha nem párosul megfelelő humán tőkével, innovációra való képességgel.²¹ Az ország nehezen való megközelíthetőségének oldása és a Bar kikötőjének jobb megközelíthetősége mindenképp pozitív tényező, de ezt többféleképp is el lehet érni, ezért fontos a költségek és a várható hasznok figyelembevétele. A turizmus további fejlődésének lehetősége mindenképp fontos elem ebben, mivel bar kikötőjének nagyarányú fejlesztésével nem kapcsolták össze a vállalkozást. A szerbiai kapcsolat jelentősége a vendégek számának statisztikájából (lásd 4. táblázat) is egyértelműen kitűnik.

5. táblázat: Jelentősebb küldő országokból érkező és a hazai turisták száma Montenegróban 2015-2018 (fő)

Table 4. No. of tourists in Montenegro 2015-2018

Ország	2015	2016	2017	2018
Szerbia	372 912	373 325	405 426	409 385
Oroszország	298 385	316 826	350 468	338 463
Bosznia	154 017	178 104	183 690	193 587
Németország	49 284	50 577	57 813	89 741
Franciaország	45 701	49 219	60 865	77 096
Magyarország	20 327	19 908	27 184	34 032
Kína	13 362	11 712	23 495	42 715
<hr/>				
hazai	153 185	151 696	122 797	128 053

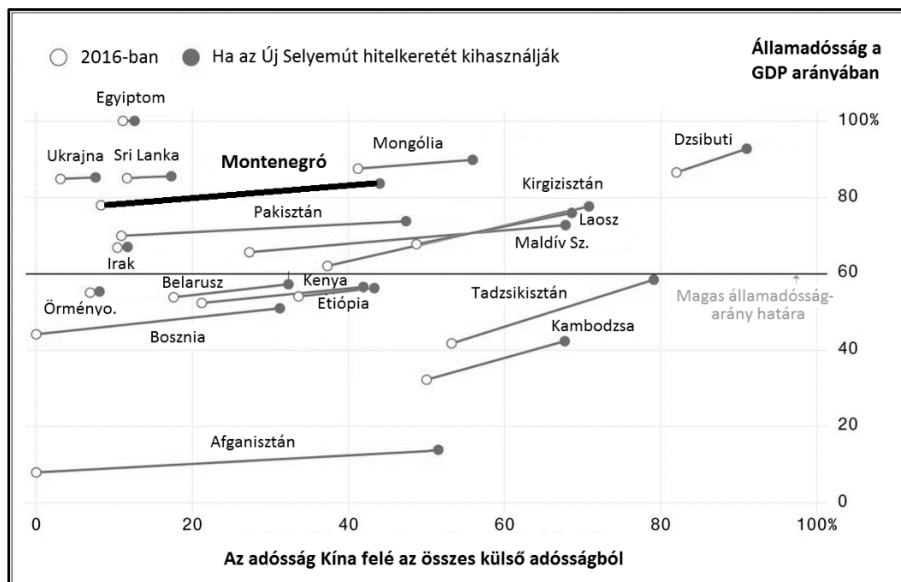
Forrás: Monstat

A kormány adatai szerint az összesen kb. 170 km hosszú autópálya összköltsége 1.7 milliárd euró. Ebből a kritikus 41 km hosszú hegyi szakaszt, benne egy hosszabb alagúttal, a kínai China Road and Bridge Corporation (CRBC) már 2015-óta építi 810 millió eurós tervezett költségvetéssel. A többi szakaszra is vállalkozókat keres az ország köz- és magán-együttműködés (PPP) keretében. A China Exim Bank \$903 millió hitelt nyújt az építkezésre, ami a szakasz költségeinek 85%. Összehasonlításképp ez az összeg 19%-a Montenegró 2017. évi GDP-jének.

A Valutalap becslése szerint az autópálya miatt az álladosság 59%-ról 80%-ra emelkedik 2019-ben. Együttműködés indult Szerbiával az ottani autópálya csatlakozás megvalósítására. A CRBC a szerbiai szakasz építését is elvállalná \$1.8 milliárdért. Bár Duško Marković miniszterelnök szerint mindenáron megépül, az autópálya megtérüléséről megoszlanak a vélemények. A Louis Berger tanácsadó cég által a kormány számára 2206-ban készített megvalósíthatósági tanulmánya szerint a PPP nem éri meg. 2012-ben az amerikai URS által az EBRD számára készített anyag is hasonló következtetésre jutott, azonban a legfrissebb megvalósíthatósági tanulmány szerint, amit a China Exim Bank és a Montenegrói Egyetem készített 2018-ban, a vállalkozás megéri, de a tanulmányt azért nem publikálták.²²

Ebből is látszik, hogy az USA és az EU nem támogatta a projektet mivel nem látta annak megtérülését, az hogy most mégis megkezdődhetett az építkezés a világgazdaságban végbemenő geopolitikai átrendezésből következik. A kínai építőipari cégek a kínai gazdaság gyors növekedésének lassulása végett kapacitásfőlősleggel rendelkeznek és az ázsiai országnak a finanszírozáshoz is megvannak a forrásai, a kockázatokat pedig Montenegró viseli. Az ország vezetőit pedig láthatólag sikerült meggyőzni a hitel felvételének fontosságáról. Ez a helyzet adósságsapda helyzettel fenyeget, többek között a Center for Global Development tanulmánya szerint is.²³ Még 2018-ban összesen 23 országot azonosítottak veszélyeztetettként a 68 közül, akik éltek a kínai Új

Selyemút (BRI) kezdeményezés által felajánlott hitelfelvételi lehetőséggel, amit a 2. ábra szemléltet.

2. ábra Országok eladósodásának mértéke Kína felé

Figure 2. Increasing debt to China

Forrás: Centre for Global Development BRI

6. Összegzés

A két ismertetett nagyberuházás is szemlélteti az a geopolitikai átrendeződést, amit Kína befolyásának növekedése jelez. A Nyugat-Balkánon a hagyományos szereplők közül Montenegró az Európai Unió integráció és az USA felé való nyitást választotta, már csak saját államának újratereemtése okán is. Az EU maga szabályozóként jelenik meg, a helyi gazdaságba egyes tagállamai illetve azok cégei fektetnek be. A Szerbiától való elhatárolódással (és a NATO-ba való belépéssel) Oroszország befolyásolási lehetőségei szűkültek. Ezt az Euro-atlanti függést, a „nemzetközi közösség” által kijelölt mozgásteret, az újonnan belépő Kína megnöveli, mivel alternatívát nyújt a helyi elitek számára. Még kérdéses, hogy az EU hogyan reagál erre a folyamatra. Az új lehetőség új veszélyeket is jelent a helyi ország vezetők számára, ami esetünkben leginkább adósságcsapda formájában jelenik meg.

Személyes véleményem szerint, az elektromos hálózat Olaszországgal való összeköttetése kis kockázatú és sok előnnyel járó projekt. Hátulütője, ha segít konzerválni az elavult szén és lignit alapú hőerőművek magas szennyezőanyag kibocsátását, ami a helyi lakosok fokozott egészségkárosodása miatt erkölcsi kérdéseket is felvet. A kínai autópálya építéssel valószínűleg túlzott kockázatot

vállat a helyi elit, nem csak a megtérülés bizonytalan volta, hanem mivel ezzel az új és az EU-val (és az USA-val versengő) nagyhatalom terjeszkedését segíti ami nemtetszést válthat ki az európai centrum országokban.

Hivatkozások/References

1. Ágoston Magdolna, Árvay Viktor, Bodnár Erzsébet, Demeter Gábor szerk. (2005) A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában szerk. Budapest, Hungarovox
2. Pap Tibor (2011): A párhuzamosok és a végtelen. Montenegro kiválása az aszimmetrikus államszövetségből és az önállóság perspektívái. Közép-Európai Közlemények 4:(2) p. 104.
3. Boga, Fafo–Wolff, Stefan (2011): Albanians in Montenegro -Waiting for Godot? Illyria. július 12-14.
4. Soós Edit-Pap Tibor (2015): Regionális és kisebbségpolitikai válaszok az EU-csatlakozás kihívásaira in: Deturope, Volume 7, ISSUE 1, 2015 p. 25.
5. Reményi Péter (2014): Községi szintű etnikai diverzitás változása a Nyugat-Balkánon 1991–2011 között. In. Reményi Péter szerk.: Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon. Mediterrán és Balkán Fórum 3. különszám. p. 15.
6. Rogers Brubaker (2006): Nacionalizmus új keretek között. L'Harmattan. Budapest. p. 108.
7. Pap Tibor (2020:) Montenegro útja az önállósodási referendumtól a kisállamiság koncepciójának országimázzsá szervezéséig. In: Ördögh Tibor szerk.: Autonómia és önrendelkezés a Balkánon. Dialóg Campus. Budapest. Megjelenés alatt.
8. Rogers Brubaker (2001) Csoportok nélküli etnicitás. Beszélő. 7–8. szám, Évfolyam 6, Szám 7
9. Pap Norbert – Tóth József (1997): Európa politikai földrajza. Pécs. JPTE. p58.
10. Valerie Hopkins (2017): Indictment tells murky Montenegrin coup tale. Politico. május 23.
11. CIA Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>
12. Government of Montenegro (2019): Montenegro Economic Reform Programme 2019-2021. Podgorica. p.17.
13. Statizta adatbázis <https://www.statista.com/statistics/528706/share-of-economic-sectors-in-gdp-in-montenegro/>
14. CIA Factbook.
15. Pap Norbert (2010): Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó. Pécs. p. 241.
16. Terna (2019): Italy-Montenegro: an invisible 445-km „electrical bridge”.

17. Goran Djukanovic (2019): Research and Investment Gail Changing Tides for Montenegro's KAP. Aluminium Insider. május 6.
18. Radomir Radev (2019): Montenegro's coal mining co to remain unaffected by change in TPP Pljevlja's upgrade plan. Seenews. október 7.
19. Lásd: Ministry of Foreign Affairs of Montenegro (2019): Montenegro Investment and Business Opportunities. Fourth Edition. Podgorica.
20. Export.gov <https://www.export.gov/apex/article2?id=Montenegro-energy-sector>
21. Gaal Gyula–Szalmáné Csete Mária–Török Ádám (2016): Közlekedés és térségfejlesztés. Autópálya mindenképp? Magyar Tudomány, 177. évf. 8. szám. pp. 991–996.
22. Noah Barkin-Aleksandar Vasovic (2018): Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro. Reuters. július 16.
23. Hurley, John- Morris, Scott- Portelance, Gailyn (2018): Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective. CDG policy Paper 121,

BURÁNY Mária Terézia*

Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs

University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Doctoral Program
in Regional Development, Pécs

VAJDASÁG MEZŐGAZDASÁGÁNAK FEJLŐDÉSI SZAKASZAI A SZERB-HORVÁT-SZLOVÉN KIRÁLYSÁGTÓL NAPJAINKIG

DEVELOPMENT PHASES OF AGRICULTURE FROM THE
SERBIAN-CROATIAN-SLOVENIAN KINGDOM UNTIL
TODAY

Abstract

This study attempts to point out how various political power groups has been tried to take advantage of the agricultural production of Vojvodina since 1918. It is well known that the quality of cereals produced in Vojvodina is world-class, and in terms of quantity, when weather conditions are favorable, above the national needs there is an addition amount for export. The region is called as the country's food pantry showing the importance of agriculture in this area. A significant part of the population of Vojvodina is connected to agriculture, but most of them live in small settlements. Soil, which is the most specific and important factor in agricultural production, provide a very strong comparative advantage for this area over the rest of the country. The quality of land in this area is far above the national average. In this study, it is examined how the Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom attempted to change the agricultural structure by introducing and implementing an agricultural reform. Then the attention is drowned to the consequences of the First and the Second World War, the effects of heavy taxes in this area, and the arrival of new settlers. Then, the article tries to present the pros and cons of the "Tito Period" right up to the regime change, and then shortly introduces the changes of Milosevic. Finally, the present situation of Vojvodina's agriculture is introduced, which actually started with the Land Law of 2006. The author tries to answer the question: Why Vojvodina, why this area was chosen by all the political powers for themselves?

Kulcsszavak: Vajdaság, mezőgazdaság, föld, földtörvény, agrártermelés, rendszerváltás

* *PhD hallgató/PhD student, bogancs24@gmail.com*

Keynotes: Vojvodina, agriculture, land, land law, agricultural production, regime change

1. Vajdaság természeti adottságai

Vajdaság Európa egyik legkedvezőbb adottságú agrárvidéke, Szerbia legfejlettebb mezőgazdasági régiója. Ezen a területen a földművelés, az állattenyésztés és más agrárágak hagyománya igen nagy múltra tekint vissza, amit az igen kedvező területi adottságoknak köszönhet.

Domborzati formáit tekintve löszteraszok, löszhátaságok, folyók, valamint hegy- és dombvidékek alkotják. „A térség enyhén tagolt síkság, Szabadka környékén a tengerszint feletti magasság 110 és 125 m közötti, keleti és déli irányban a magasság fokozatosan csökken.”¹ Vajdaságnak két „hegye” van: Fruška gora (Tarc-al-hegység), melynek legmagasabb csúcsa a Crveni čot 536 m és a Verseci-hegység, melynek legmagasabb pontja a Gudurički vrh 641 m. „Vajdaság kifejezetten síkvidék, a Pannon-tenger visszahúzódása után keletkezett.

„A havi csapadékeloszlások között nagy eltérések tapasztalhatóak.”² Az ország egyik legszárazabb részét képezi, ami tekintettel arra, hogy ez egy agrárvidék, nem kimondottan kedvező. Vannak évek, amikor nyáron, akár negyven napon át nem esik csapadék, ugyanakkor megtörténik az is, hogy egy nap alatt leesik a havi csapadékátlag. Az utóbbi években jellemzőek a heves zivatarok komoly jégverés kíséretében. Ennek megelőzésére jégvédelmi hálózatot alakítottak ki Vajdaság szerte, különösen azok a részen, ahol jellemzőek a jégverések.

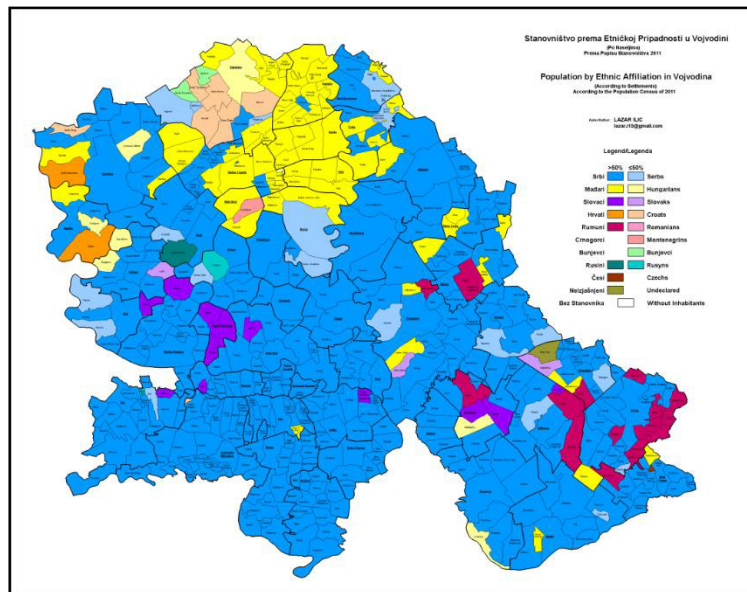
Vajdaság területén 86 féle talajtípus található³, ezekből kétféle található a legnagyobb területen: a mezősi fekete föld és a csernozjom (a legjobb minőségű és a legtermékenyebb talaj). Fizikai és kémia tulajdonságaiknak köszönhetően Vajdaság talaja(i), Európa legjobb termőföldjei között van.

2. Vajdaság lakossága és települései

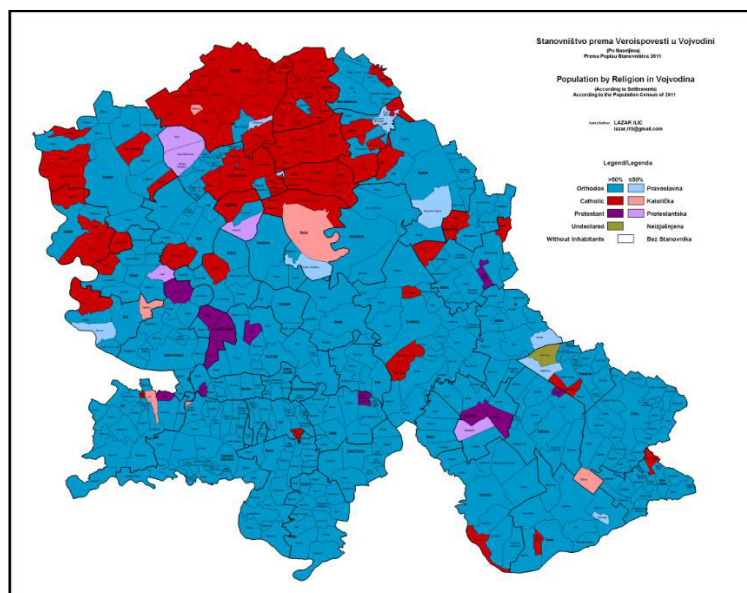
A Vajdaságnak a 2011-es népszámlálás alapján 1.916.889 lakosa van, ennek legnagyobb része szerb, majd a második legnagyobb népcsoportot a magyar lakosság képezi. Összesen több mint 25 nemzetiségi (etnikai) csoport képezi a vajdasági lakosság egyharmadát.

Az 1. ábrán a halványkék szín a szerb lakosságot jelöli (1.289.635 fő, vagyis az összlakosság 66,75%-a), míg a citromsárga a magyar lakosságot (251.136 fő, ami Vajdaság összlakosságának 13 %-át képezi).⁴

Amennyiben a vallási összetételt vesszük figyelembe, nagyon hasonló térképet kapunk. A 2. ábrán látható, hogy a halványkék szín a pravoszláv lakosságot jelöli, összesen 1.357.137 fő, míg a piros a lakosság katolikus részét, összesen 336.691 fő. ⁵ Ez a két vallás képezi a legnagyobb részét a lakoságnak.

1.ábra Vajdaság lakossága nemzeti hovatartozás szerint
 1.figure Population by Ethnic Affiliation in Vojvodina
 Forrás: Republički zavod za statistiku Srbije

2.ábra Vajdaság lakossága vallási hovatartozás szerint
 2.figure Population by Religion in Vojvodina
 Forrás: Republički zavod za statistiku Srbije

A lakosság legnagyobb része a nagyvárosokban koncentrálódik, illetve a középvárosokban. Vajdaság két legnagyobb városa Újvidék és Szabadka. Újvidéknek a 2002-es népszámlálás szerint 191.405 lakosa volt, melyből a magyarok a lakosság 6,02 %-át tették ki, a második legnagyobb város Szabadka, a maga 99.981 lakosával, melynek 34,99 %-a magyar (lásd részletesebben az 1. táblázatban). A lakosság többi része vidéken él. "A vidék fogalma mezőgazdasági jellegű területet jelöl".⁶ A Vajdaság lakossága összesen 464 településen él, melyből 412 vidéki településnek nevezhető. „Adminisztratív szempontból Vajdaság 45 községből áll, földrajzi-történelmi értelemben három járást különböztetünk meg: Bácska, Bánát és Szerémség.”⁷ Jellemző rá, hogy a falvak kezdenek elnéptelenedni, különösképpen Bánátban, ahol a még meglévő ipar is teljesen megszűnt és a lakosság fokozatosan költözik a városokba. Vajdaságnak bizonyos részein, különösen az Észak-Bácskában jellemző a tanyavilág. Az 1990-es évekig jellemző volt, hogy a lakosok szívesen laktak tanyákon, sok tanyasi iskola is működött, már szinte az összeset bezárták, a tanyák pedig kezdenek elnéptelenedni.

A 2012-es mezőgazdasági gazdaságok összeírása alapján Szerbia területén összesen 631.552 regisztrált agrárüzem volt, melyből Vajdaságban területén 147.624 volt található.⁸ Ez ma már egy magasabb szám lenne, tekintettel arra, hogy azóta a Mezőgazdasági Földtörvény lehetővé teszi, hogy férj és feleség külön mezőgazdasági üzemmel rendelkezzen (és a különböző pályázatokon való kedvező értékelés szempontjából ezzel él is a lakosság nagy része).

A mezőgazdaságilag hasznosított területek arányát figyelembe véve Vajdaság meghaladja az EU 27 átlagát, ezt pedig a kimutatások bizonyítják, mi szerint a tartomány mezőgazdaságilag hasznosítható területei mintegy 74%-át teszik ki az összes területnek. „Ugyanakkor az EU 15 átlaga 41,9 %, a később csatlakozottaké 48,4%, Magyarországot nézve pedig ez a szám 62,2%.”⁹ A száz főre jutó területek nagyságát tekintve a tartománynál ez igen magas, 82,3%, míg az EU 27 országára nézve 37,7 %. Magyarországon ez az arány 57,8%.

3. A Vajdaság helyzete a Szerb-Horvát Szlovén Királyságban

A Vajdaságban megtermelt gabonafélék minősége világszínvonalú, ami pedig a mennyiséget illeti, amikor kedvezően alakul az időjárás, az országos szükségleten felül kivitelre is jut belőlük. A régiót az ország éléskamrájának nevezik, ez bizonyítja Vajdaság mezőgazdaságának a jelentőségét. Ugyanakkor az ágazat által előállított jövedelem körülbelül 40%-a származik a tartományból, ami szintén a tartomány országon belüli súlyát mutatja.

3.ábra Vajdaság földrajzi elhelyezkedés

3.figure Geographical location of Vojvodina

Forrás: https://baloghpet.files.wordpress.com/2014/04/tjegysgek-dlvidn_450x277.jpg

A Vajdaság gazdasági szerkezetében, de legfőképpen az élelmiszer-gazdaságban rendelkezik olyan meghatározó erőforrásokkal és adottságokkal – termőföld, termelési hagyomány és nagy munkakultúrájú népesség – amelyek a versenyképes termelést hosszú távon is biztosítani tudják. Vajdaság lakosságának jelentős része kötődik az agráriumhoz, de legfőképpen a kis településen élők. A termőföld, mely az agrártermelés legspecifikusabb és legfontosabb termelési tényezője, igen erős komparatív előnyt biztosít az ország többi területéhez képest. Ezen a területen a termőföld minősége messze meghaladja az országos átlagot. Ez is egyike annak, hogy Vajdaság kiemelt jelentőségű a szerbiai mezőgazdaság számára.

Vajdaság a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részévé vált a trianoni békeszerződés következtében, miután elcsatolták Magyarországtól. Vajdaság gazdasága a Királyság egészéhez viszonyítva igen erős volt, de a telepések betelepítésének következtében és a sikertelen agrárreform hatására hanyatlani kezdett. Ezek voltak a Királyság első intézkedései a megalakult új államban. „Ezek tekintetében a legnagyobb terhet Vajdaság viselte, hiszen a legtöbb nagybirtok az északi tartomány területén volt.”¹⁰ Az agrárreform hatására megnövekedett a munkanélküliek száma, ugyanakkor nem tudott létrejönni egy versenyképes mezőgazdasági réteg.

Vajdaságot még azzal is sújtották, hogy jóval nagyobb adót róttak ki ott, mint az ország más területein. „Az 1920-as években Vajdaságban az egy főre jutó adóegység négyszer nagyobb volt, mint a „szűkebb-szerbiai.”¹¹ „A többi

tagállammal ellentétben, melyeket 5-6 adófajtaival terheltek, Vajdaságban 22 adófajta létezett 1925-ben, melyek közül a hadiadót például csak Vajdaságra rótták ki.”¹² További Vajdaságot terhelő intézkedés volt még az, hogy 1934-től bevezették a házadót, azonban csak Horvátország és Vajdaság területén.

A mezőgazdaságot 1924-ig magas árak jellemezték, melyek kedvezően hatottak a jugoszláv gazdaságra, különösen az agrár vidékekre.” Az 1929-33 közti világgazdasági válság, amelyet 1925–26-ban megelőzött egy kisebb mezőgazdasági válság, az 1930-as évek elejétől már érezte hatását Jugoszláviában is: a mezőgazdasági termékek árai tovább csökkentek (1925–30 között 56%-kal), és csökkentek az ipari termékek ára is (25%-kal).¹³ A válság során sok ipari vállalat és bank tönkrement, és jelentősen csökkent a lakosság vásárlóereje. Ugyanakkor az tény, hogy a náci Németország a válság után, az 1930-as évek második felében egyre nagyobb mértékben tartott igényt Jugoszlávia, s így a Vajdaság mezőgazdasági készleteire, feleslegeire.¹⁴ Vajdaságot 1941 és 1945 között visszacsatolták Magyarországhoz, amikor is az új gazdaállam a következő döntést hozta: a világháború igényei határozzák meg a mezőgazdaság fejlődését. Szigorú állami előírásokkal szabályozták a mezőgazdasági termelést a hadigazdálkodás tervei szerint. “Bácska egész gabonafeleslege exportként Németországba került. Értelemszerűen ez torzult piaci viszonyokat eredményezett, s csökkentette a gazdák bevételeit.”¹⁵ Bácska már előzőleg is a Jugoszlávia éléskamrája volt, ez a helyzet nem változott, csak most Magyarország éléskamrájává vált. Magyarország legfejlettebb agrár régiójává vált volna Vajdaság, amennyiben a háború után megtarthatta volna a Délvidéket.

4. Vajdaság, a lehetőségek régiója a II. világháború után – a “titói időszak”

A mezőgazdasággal való foglalkozás megfelelő képezésű szakembereket igényel. A Vajdaság több településén is található mezőgazdasági középiskola, valamint Újvidéken található a mezőgazdasági egyetem több különböző szakiránnyal. Ennek szükségességét már a II. világháború után belátták: külön gondot jelentett, hogy a háborúba odaveszett sok agrármérnök is.

1946-ban egy ilyen tartalmú tanulmány jelent meg: “Többlettermelésre van szükségünk. Nagyobb terméshozamra. Tudományos földművelésre, gépesített földművelésre. Műszaki szakemberekre és nagy tudású földműves szakemberekre. Ez is iskolakérdés. Hiszen a tudományosabb, észszerűbb földművelés egyéb feltételei már megvannak.¹⁶ Ebben a tanulmányban előrevetítik a megfelelő gépesítés és a megfelelő szakember optimális kombinációját, mint a terméshozam-növelés módját. Ma már ezt nem tartják ennyire egyszerűnek. Sokkal több tényező együttes hatásának eredménye a hozamnövekedés.

Vajdaság gazdasága nagy átalakuláson esett át, többek között megváltozott a földek túlnyomó részének tulajdonjoga is. Ekkor (1945-ben) születtek az úgynevezett „tapsikolt” földek is, melyeket azok kapták, akik az aktuális hatalmat szolgálták, éltették, tapsoltak számukra. Ezeket a földeket a földreform által vették el a nagygazdáktól. A mezőgazdasági ágazat a második világháború után is vezető ágazat maradt a Vajdaságban. A mezőgazdaságból és az élelmiszeriparból származott a vajdasági társadalmi termék 40 százaléka, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 20 %-ra csökkent a korábbi 70 %-hoz képest az 1951-1981 közötti időszakban.

1945. augusztusában törvényt hoztak a földreformról, amellyel kisajátították a 45 hektár feletti magán- és egyházi birtokokat. Ez összesen 1,57 millió hektárnyi területet érintett, melyből 800 ezer hektárt osztottak ki a földdel nem rendelkezők között. Az ily módon létrejött birtokok felső határát átmenetileg 25-30 hektárban határozták meg. A ki nem osztott területekből állami gazdaságokat hoztak létre. Az etnikai összetétel igen sokszínű volt. Nagyon sok telepes érkezett a mai Montenegró területéről és Közép-Szerbiából. A fent említett 800 ezer hektár szétesztott földterület 90%-át ők kapták meg. A hegyi életmódhoz szokott lakosság igen nehezen alkalmazkodott a síksághoz, az itteni éghajlathoz, de legfőképpen annak termelési- és munkaviszonyaihoz. Így nem lehettek tisztában az adott földterület megműveléséhez szükséges termelési és munkafeltételekkel. Ezek nagyon nagy hatással voltak Vajdaság mezőgazdasági termelésének visszafejlődéséhez, illetve nagyfokú stagnáláshoz vezetett. A telepések előzőleg nem végeztek földművelést, főleg állattartással foglalkoztak a hegyvidékeken.

A szocialista korszakban Jugoszláviában, így a Vajdaságban is elindult az iparosodás. Új gyárakat építettek a Vajdaság területén is. Emiatt a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság száma csökkent. Vajdaságra jellemző volt, és még ma is jellemző a tanyavilág. Azok, akiktől az agrárreform által nagy területeket vettek el, már nem tudtak úgy megélni a földjeikből, mint addig, gyerekeik beköltöztek a városba. Ugyanez jellemezte a falvakon élőket is. A tanyavilág lassan pusztulásnak indult, mind több lett az elhagyatott tanya, megszűntek a tanyasi iskolák. A parasztsaládból származó fiatalok szinte 90%-a elhagyta lakhelyét és vagy ipari nagyvárosban vagy külföldön vállalt munkát.

Az 1980-as évekre az általános kép eléggé lehangoló volt: az átlagos birtoknagyság 2,1 hektár volt, tehát a birtokok elaprózódtak, az emberek hagyományos gazdálkodást folytattak a szinte nadrágszíz nagyságú parcellákon, a termésből pedig úgy-ahogy megélték. Ebben az időszakban az agrárról egyre szélesebbre nyílása mind súlyosabban érintette a Vajdaság mezőgazdaságát. A takarmány, a növényvédőszer és az üzemanyag ára gyorsabban növekedett, mint a növényi és állati terméké. “1985-ben a mezőgazdasági termékek ára 48%-kal, míg a termeléshez szükséges egyéb anyagoké (növényvédőszer, stb.) 72%-kal emelkedett.”¹⁷ Különösen Szerbia

területén a kormányzat a termelői és fogyasztói árakat alacsony szinten tartotta, ami rohamosan rontotta a mezőgazdaság nyereségességét, visszavetve a termelést és az exportot is. “A termelők csak úgy tudtak talpon maradni, hogy visszafogták a műtrágya és vegyszerek használatát, minimalizálták a felszerelés karbantartási és javítási költségeit és eladták állományuk jelentős részét.”¹⁸ A kedvezőtlen körülmények ellenére az agrárszektor biztosította a lakosság ellátását alapvető élelmiszerrel, sőt a munkanélkülieket és a menekülteket is foglalkoztatni tudta.

5. Vajdaság mezőgazdasága a rendszerváltásig (1990-2000)

A mezőgazdaság fejlődésére igen nagy hatással volt az 1990-es évek gazdasági zárata. Később, a gazdasági embargó megszűnésével, a politikai viharok enyhülésével, és a feldolgozóipar privatizációjának megindulása után jelentősen tudott fejlődni a mezőgazdaság.

1991 és 2001 között a növénytermesztésben némi növekedés ment végbe, míg az állattenyésztésnél csökkenést lehetett megállapítani; összességében szerény méretű növekedést produkált az ágazat. Ez a növekedés a termelékenység növekedésének az eredménye, hiszen a hivatalosan foglalkoztatottak száma folyamatosan csökkent a háború és nagy létszámú elvándorlás következtében.

Vajdaság a térség legfejlettebb és meghatározó régiója. Ha figyelembe vesszük a két világháború közötti Jugoszlávia régióit, a mezőgazdaságban, az iparban illetve a kereskedelemben Vajdaság gazdasági dominanciáját lehet tapasztalni. A mezőgazdaság vezető szerepe a gazdasági átalakulás során is megmaradt, azonban az értékesítés, a feldolgozás és a termelés szerkezete átrendeződött.

A mezőgazdasági populációnak a teljes népességhez viszonyított aránya az egyik legfontosabb mutató, amely a mezőgazdaság jelentőségét hivatott mérni a gazdaság szerkezetében. Ez a mutató felhasználható a gazdasági elemzésekben az elért átlagos gazdasági fejlődési szint meghatározására és segít meghatározni a mezőgazdaság helyzetét a gazdaság egészében. “Abban az esetben, ha a népességben nagy arányban fordul elő a mezőgazdasági populáció, akkor ez azt jelenti, hogy a gazdasági fejlődés kezdeti szakaszban van.”¹⁹

6. Vajdaság mezőgazdasága a rendszerváltás után

A gazdaság stagnálási időszaka után 2000-ben Szerbiában a politikai változások következtében elindult a fejlődés. 2001 és 2007 között számos reformot hajtottak végre, hogy helyreállítsák az ország makrogazdasági stabilitását és hogy kialakítsák a fenntartható gazdasági fejlődést. Ebben az időszakban történt az állami tulajdon nagy részének magánosítása. Ezek a változások pozitív hatással voltak a mezőgazdaság fejlődésére is.

Az agrárpolitikát három fázisra lehet bontani a 2000-es évektől (a rendszerváltástól) kezdve:

1. Közvetlenül a rendszerváltás után az intézményrendszerek és a jogszabályi környezet kialakítására fókuszálnak a reformok terén annak érdekében, hogy felszámolják a feketegazdaságot az egyes szektorokban, mely hosszú évek folyamán alakult ki. Ugyanakkor a gazdasági zárlat következtében egyes szektorok nagyon legyengültek, ezért azok újjáélesztését tűzték ki célul. Ezek a következő szektorok: hús, gyümölcs, zöldség és cukor,
2. Következő lépés volt a mezőgazdasági stratégia kidolgozása és annak elfogadása, mely 2004 és 2007 között történt. Ekkor hozták létre a közvetlen kifizetési rendszert és minden vidékfejlesztési intézkedést. 2006-ban meghozták a Mezőgazdasági földtörvényt,
3. "2008 óta a közvetlen kifizetési formák dominálnak, azonban a kifizetési feltételek sűrűn változnak."²⁰ A sűrűn egész pontosan azt jelenti, hogy minden évben januárban vagy legkésőbb márciusig meghozták a konkrét évre vonatkozó kifizetési feltételeket (3. táblázat).

A városban dolgozó ipari munkások kiköltöztek-visszaköltöztek a falvakra és elkezdtek mezőgazdasággal foglalkozni. Ezzel a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma megnövekedett. 2004-től kezdve lehetett regisztrálni a mezőgazdasági gazdaságokat és lehetett valaki magánfoglalkoztatott a saját mezőgazdaságán keresztül. Így jöttek létre a kis magángazdaságok, melybe beletartozott az egész család, vagy esetenként a férj és a feleség két külön gazdaságot is nyitottak, ha nagyobb földterülettel rendelkeztek és így mindketten mezőgazdasági magánfoglalkoztatottak lettek.

A 2006-ban meghozott Mezőgazdasági Földtörvénnyel²¹ lesabályozták az állami és a magán tulajdonban lévő földek használatát. Akkor, aki rendelkezett elegendő tőkével, 2007-től kezdve kedvező áron tudott állami földeket bérelni. Nagyon kedvező hitelekkel nyújtott az ország mezőgazdasági gépvásárlásra, valamint kapcsolható eszközök vásárlására. Ugyanakkor vissza nem térítendő támogatásokat is nyújtott Szerbia a lakosainak nagyon rövid ideig. Szerbia bevezette a földalapú támogatást, mely eleinte igen nagy segítséget nyújtott a mezőgazdaságban foglalkoztatottaknak, míg az idő múlásával évről-évre csökkentették azt. Ma már szinte csak szimbolikus és nem segítségnyújtás az az összeg, mint azt a következő táblázat is mutatja.

Ami a szerkezetet illeti, az utóbbi években az agrárfoglalkoztatottak és az egyéni gazdaságok számának folyamatos csökkenése figyelhető meg Vajdaság területén. Ez a csökkenés egyenes arányban van az országos csökkenéssel. Ami nagyon fontos, hogy az egyéni gazdaságok száma ugyan

csökken, de a használatukban lévő földterület növekszik. Ez azt mutatja, hogy erős birtokkoncentráció indult el.

Vajdaság mezőgazdasági területe 1.608.895 hektárt tesz ki, melynek eloszlása a következő táblázatból leolvasható.

1.táblázat: Mezőgazdasági terület nagysága

1. table Size of agricultural land

Körzet	Terület (ha)	%-ban kifejezve
Nyugat-Bácska	191 356	11,89
Dél-Bácska	286 793	17,83
Észak-Bánát	178 301	11,08
Közép-Bánát	263 386	16,37
Dél-Bánát	319 595	19,86
Szerémség	229 195	14,25
Észak-Bácska	140 269	8,72
összesen	1 608 895	100

Forrás: Sajat szerkesztés a Popis poljoprivrede 2012. alapján

Az egyes körzetek mezőgazdasági adottságait, illetve a mezőgazdasági termelés terén a Vajdaságban betöltött szerepét torzítja, hogy területük nagysága különböző. Erre a legjobb példa Észak-Bácska, amely a mezőgazdasági területeket tekintve a legkisebb szeletet foglalja el, de a körzet összes területéhez viszonyítva itt a legmagasabb a művelés alá vont területek aránya (88,9%).

4.ábra A Vajdaságot alkotó hét körzet

4.figure Zones of Vojvodina

Forrás: <http://baloghpet.com/2009/10/28/vajdasag-attekintes/>

A Vajdaságon belül világosan lehatárolható Észak-Vajdaság: Nyugat-Bácska északi feléből, Észak-Bácskából és Észak-Bánát északi részéből áll. Ez a területi egység összefüggő és társadalmi-gazdasági-környezeti szempontból egy olyan viszonylag homogén egységet képez, amely lehetőséget biztosít a LEADER fejlesztési módszer alkalmazására.

“A balkáni országok mezőgazdasági területének legnagyobb részén gabonát termelnek.”²² Ez jellemző Vajdaságra is, ahogyan az olvasható a 2012-es mezőgazdasági összeírás után elkészült évkönyvben is: “Szerbia szántóinak és kertjeinek legnagyobb részében gabonát termelnek (az összes terület 68%-án). Ebből 39 % a kukorica, míg 24% a búza.”²³

A mezőgazdaságban mint korlátozott természeti erőforrás – nélkülözhetetlen termelési tényező jelentkezik a föld. Ezért Vajdaságban a termelési tényezők elemzésekor ez a természeti forrás kiemelkedő jelentőséget kap. A tartomány területén a kertek és a szántók kifejezetten dominánsak (73,03%). Vajdaságban az összes megművelhető földterület a tartomány 76,21%-át képezi, mely magába foglalja a kerteket, szántókat, gyümölcsösöket, szőlészeteket és réteket.

Egy lakosra 0,88 ha mezőgazdasági fölterület jut, illetve 0,78 ha kiváló minőségű szántó kedvező éghajlati viszonyokkal, elegendő fénnel, hővel és nedvességgel a termesztéshez és a nagy hozamok eléréséhez számos mezőgazdasági kultúra esetében. Vajdaság olyan földgazdálkodási lehetőségekkel rendelkezik, melyek ez idáig nem voltak kellő mértékben kihasználva a különböző hátráltató tényezők végett.

7. Vajdaság mezőgazdasága napjainkban

A mélyreható gazdaságpolitikai átrendeződés miatt, mely végbement a kelet-közép-európai térségben, jelentősen csökkent a mezőgazdasági termelés, s jelenleg Magyarországon és Bulgárián kívül csupán (a jelentős mértékben a vajdasági mezőgazdaság teljesítményére támaszkodó) Szerbia maradt önellátó és nettó élelmiszer-exportőr.

A vajdasági mezőgazdaság és élelmiszeripar részére (a nem igazán attraktív szerbiai belső felvevőpiac és a hatalmas konkurencia ellenére is) a nyugat-európai térség lenne az elérhető célpiac. Az Európai Unió országaiban működő intenzív és hatékony mezőgazdasági támogatási rendszer mellett igen erős importkorlátozó szerepe van azon szabványoknak, minőségi követelményeknek és kvótáknak, melyeket az egyre szigorodó feltételrendszerek által meghatároznak.

Hosszú távon az átalakuló versenyszabályozási rendszer azokba a térségekbe helyezi majd át fokozatosan a tömegtermelést, amelyekben legmegfelelőbbek a természeti adottságok, és ez a jövőben akár javíthatja is a vajdasági élelmiszerexport versenyhelyzetét, de a most belátható középtávú időszakban a mezőgazdaság számára a munkaigényes kultúrák természetése és

a piacépes végtermékek előállítására lehet eredményes fejlesztési alternatíva a tömegtermelés helyett.

Vajdaságban a 2012-es hivatalos mezőgazdasági összeírás szerint 147.624 regisztrált mezőgazdasági gazdaság volt, melyek tulajdonosai 1.608.896 ha földterületet műveltek meg. Összesen 6.054 olyan regisztrált gazdaság van, mely nem rendelkezik saját tulajdonban lévő földterülettel, ugyanis kizárólag bérelt földeken végzik a mezőgazdasági munkákat. Ez jellemzően a fiatalokra jellemző, akik leregisztrálják a mezőgazdasági gazdaságot, bérelnek néhány hektár földet és a munkákat is főleg bér munka által végeztetik el. Remélhetőleg aratás után nyereséggel zárják a gazdasági évet és a következő évben növelni tudják a bérelt földterületek nagyságát, vagy hitel vagy részben vissza nem térítendő támogatás segítségével már tudnak 1-2 ha saját földhöz jutni.

A gazdaságok 57 %-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a bevételeik kizárólag mezőgazdasági tevékenységből származnak-e. Ők képezik azt a csoportot, akik egészen biztosan rendelkeznek saját földterülettel.

A Vajdaság területén a regisztrált mezőgazdaságok szerkezete a gazdaságba beregisztrált földterület alapján. Ez a földterület nem egyenlő a saját tulajdonú földdel (a mezőgazdasági gazdaságba két féle föld kerülhet beregisztrálásra: saját tulajdonban lévő – ezt földhivatali ívvel kell bizonyítani vagy pedig bérelt – ezt közjegyző előtt hitelesített bérleti szerződéssel lehet bizonyítani).

A regisztrált mezőgazdasági gazdaságok igen nagy része rendelkezik 5 ha alatti földterületekkel, megközelítőleg az összes gazdaság kétharmada. A maradék egyharmadban vannak azok a gazdaságok, melyek minimum 5 ha saját földterülettel rendelkeznek. Ez azt mutatja, hogy nagyon sok kis családi gazdaság van, akik már főként nem a mezőgazdaságból élnek, ugyanis ma már a néhány hektáron megtermelt mezőgazdasági termény hasznából egy átlagcsalád nem tud megélni. Ezek általában olyan mezőgazdasági gazdaságok, melyek számára a mezőgazdaság nem képezi a fő tevékenységet, és ezt regisztráláskor meg is jelölik. A gépezetük elavultabb, gyakori karbantartásra szorul, illetve nagyon kevés gépezettel rendelkeznek és inkább bér munkában végeztetik el a szükséges mezőgazdasági munkákat földjeiken.

A másik véglét azok a regisztrált mezőgazdaságok, melyek 50 ha feletti földterülettel rendelkeznek. Ha számszerűen nézzük, akkor az összes 147.624 gazdaságból ezekből 5.543 van, vagyis az összes regisztrált gazdaság 3,75 %-át teszik ki és ők rendelkeznek a vajdasági összes földterület 56,32 %-ával. Ezek a gazdaságok főtevékenységként végzik ezeket a munkákat. Jellemző rájuk, hogy korszerű gépekkel és kapcsolható eszközökkel rendelkeznek, melyekkel a gépek kapacitásának kihasználása szempontjából nem csak a saját földjeiket művelik, hanem bér művelést is végeznek. Ezeknek a mezőgazdasági gazdaságoknak már alkalmazottjai is vannak, tehát nem csak önfenntartóak, hanem más családok bevételét (megélhetését) is biztosítják.

Egy olyan tendencia alakul ki, mi szerint a földterületek legnagyobb része kis számú gazda tulajdonába koncentrálódik.

1991-ben a birtokok még elaprózottak voltak: 2,78 hektár volt az átlagos tulajdonméret, ez a szám 2002-ben már 3,59 hektár volt. Fokozatosan nőttek a gazdaságok, változott a birtokszerkezet és 2012-re ez a szám már 10,9 hektárt tett ki Vajdaság területén, ami meghaladja a szerbiai átlagot, ami 5,4 hektár volt. Összehasonlításképpen: „a cseh átlagos parcellamérete 152,4 hektár, a dán 62,9 hektár, a német 55,8 hektár, a francia pedig 53,9 hektár.”²⁴ Ha területileg nézzük, hogy Vajdaság mely területén találhatóak a kis gazdaságok és a nagy gazdaságok, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Szerémségben vannak legnagyobb számban a kisgazdaságok, ami a földrajzi adottságokra való tekintettel teljesen érhető is. Itt található a Tarcal-hegység és a hegyvidéken az egybefüggő megművelhető földterületek nagysága nem túl nagy, ugyanakkor ezen a vidéken a szőlő termesztése jellemző, mely általában nem történik több tíz hektáron.

A legnagyobb számú 100 ha feletti regisztrált mezőgazdasági gazdaság Dél-Bánátban van, mely adat részben megtévesztő, ugyanis tudni kell, hogy a bánáti föld közel nem olyan jó minőségű mint a bácskai, így a hektáronkénti ára is jóval alacsonyabb (akár háromszorosa, vagy négyszerese lehet a jó minőségű bácskai föld hektáronkénti értéke a bánáti föld értékéhez képest). Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági gépesítés egyre nagyobb tendenciát vesz Vajdaság területén, mind kevesebb foglalkoztatott fog lenni ebben a gazdasági ágazatban, ugyanakkor az ágazat iránt érdeklődők mind nagyobb számban várhatóan magasabb iskolai végzettséggel kerülnek ki. Vajdaságban Újvidéken ugyan található egyetem, ahol agármérnök-képzés folyik, de ott kizárólag szerb nyelven folyik az oktatás. Azok a vajdasági magyarok, akik nem beszélnek egyáltalán vagy nem beszélnek jól a szerb (az ország nyelvét) nyelvet, illetve szerényebb anyagi körülmények között élnek, alkalmuk van a következő intézményekben szerezni közép- illetve felsőfokú agrár végzettséget magyar nyelven:

- Mezőgazdasági Iskola Bácska Topolya
- Beszédes József Mezőgazdasági és Műszaki Iskolaközpont Magyarkanizsa
- Gödöllői Szent István Egyetem Határon Túli BSc képzése Zentán.

A Vajdaságban található földterületek kategória szerinti eloszlását a következő táblázatban láthatjuk. A táblázatból jól látszik, hogy kimagaslóan nagy területen a szántóföld a jellemző, ezután következnek a rétek és legelők. Igen szép területen találhatóak gyümölcsösök és szőlősök is, ami annak köszönhető, hogy nagy területen van homokvidék Vajdaság több területén is, mely igen kedvező ezeknek a kultúráknak.

A szántókon megtermelt kultúrnövények közül a leggyakoribbak a gabonafélék, a hüvelyesek, burgonya, cukorrépa és egyebek. Ezek pontos eloszlását Vajdaság területén a következő táblázatban láthatjuk.

Ami még elengedhetetlen a mezőgazdasági gazdaságoknál, az az, hogy mekkora területen öntöznek és milyen kultúrákat. Az utóbbi évek aszályos nyarai arra kényszerítik a gazdákat, hogy mind nagyobb mértékben használják az öntözés különböző formáit: föld alatti csepegtetőrendszerek, föld feletti csepegtető rendszerek, tifonok, esőzárnnyak, kanálisból, kutakból.

Az összeírásakor Vajdaságban 7.385 üzem vallotta azt, hogy használja az öntözés valamilyen formáját, mégpedig a következő táblázatban látható eloszlás szerint:

Az áruforgalom összeségének 7,1%-a az élelmiszer-feldolgozásból eredt a 2013-as évben. Ez a munkavállalók 6%-át foglalta magába, vagyis összesen 59.524 személyt. Ugyanis a CEFTA-egyezmény (Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás) következtében a kivitel gyorsan nőtt 2004 után. 2005-2013 időszakban a kivitel (elsősorban a feldolgozatlan termékekre vonatkozik) és a behozatal (ezen termékek feldolgozottsági foka igen magas) is jelentősen megnőtt. A kivitel leginkább az EU-ba, a CEFTA-országokba és Oroszországba történt.

„2013-ban a szerb bruttó hazai termék (GDP) 11,4 %-a származott a mezőgazdasági tevékenységből, és az árukivitel 23,4 %-át mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek tették ki.” A mezőgazdaság termelékenységét abban fejezik ki, hogy egy aktív mezőgazdasági termelő hány fő élelmezési igényét tudja kielégíteni. Ez a szám Szerbiában 16 fő, Németországban 156 fő, Olaszországban 53 fő, Franciaországban 77 fő és Ausztriában 56 fő.

A mezőgazdasági termékek kivitelénél folyamatos növekedés jelentkezett. A legnagyobb mennyiségben exportált termékek a gabona (a kivitel 70%-a búza és kukorica), a gyümölcs (elsősorban a málna), az étkezési olaj és a zsír.”²⁵ Ami nem is meglepő, a kukorica és a búza részvételi aránya a kivitelben, hiszen Vajdaság területén ezt a két kultúrnövényt termesztik a legnagyobb mennyiségben. Az import legnagyobb részét az élelmiszer képezi: főleg kávé és déli gyümölcsöt importálnak.

8. Összegzés

Amennyiben figyelembe vesszük az elmúlt 100 évben a lakosság összetételének változását, a politikai változásokat, nyomásokat, azt kellene megállapítanunk, hogy a Vajdaságban élő embereknek már teljesen elvették a kedvét a mezőgazdaságtól az elmúlt idők viszontagságai, azonban az nincs így. Sőt, ebben a pillanatban felnövekvőben van egy olyan réteg (20 és 40 év közöttiek), aki ismerve a múltat, nem félve a jövőtől bátran néz szembe az időjárás és a politika által kialakított állapotokkal és szívesen megy ki és műveli a földet. Az utóbbi években divattá vált pályázni, egyre több részben vissza nem térítendő pályázat jelenik meg Vajdaság területén, melyen szívesen vesznek részt a mezőgazdasági termelők.

Ezen információk tudatában bátran állíthatjuk, hogy a Vajdaságban rendületlen jövője van a mezőgazdasági termelésnek.

HIVATKOZÁSOK/REFERENCES

1. VMSZ – Vajdasági Magyar Szövetség (2015): A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája
2. Katić Vladimir (2008): Studija Atlas vetrova AP Vojvodine, Novi Sad
3. Belanka Csaba (2007): Mezőgazdaság In: Nagy Imre: Vajdaság, Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 162. oldal
4. <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010401?languageCode=sr-Cyrl>
5. <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010402?languageCode=sr-Cyrl>
6. Buday-Sántha Attila (2011): Agrár- és vidékpolitika, Budapest, 11. oldal
7. Poljoprivreda Vojvodine i približavanje Evropskoj Uniji, Novi Sad, 2009, 11. oldal
8. Popis poljoprivrede 2012. (2013) Poljoprivreda u Republici Srbiji, Beograd, 38. oldal
9. KSH-Kozponti Statisztikai Hivatal (2012): A mezőgazdaság területi jellemzői, 2010
10. Jankov, Dragomir (2005): Vojvodina. Propadanje jednog regiona. Novi Sad
11. Gaćeša, Nikola L. (1941): Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1919–1941. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Matica Srpska.
12. Boarov, Dimitrije (2001): Politička istorija Vojvodine. Novi Sad.
13. Bíró László (2014): A Vajdaság a két világháború között: Adalékok a Jugoszláv gazdasági integráció hatásához
14. Berend T. Iván (1983): Válságos évtizedek. Budapest
15. László Dóra: A Vajdaság átalakulása a 20. században In: LÉTÜNK 2013/1. 110–121.
16. Pasko Romac (1946): Vajdaság mezőgazdasága egykor és most, In: Lőrinc Péter: Iparosítás és iskoláink, 47. oldal
17. Belanka Csaba (2007): Mezőgazdaság In: Nagy Imre: Vajdaság, Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 138. oldal
18. Statisztikai elemzések (2003), Ifj. Simon György: A Jugoszláv gazdaság az átalakulás után 159. oldal
19. VMSZ – Vajdasági Magyar Szövetség: A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája, 2015, 38. oldal
20. Bogdanov, Natalija–Rodić, Vesna (2015): Poljoprivreda i poljoprivredna politika u Srbiji. In: Volk, Tina–Erjavec, Emil–Mortensen, Kaj (szerk.): Poljoprivredna politika i Evropske integracije u Jugoistočnoj Evropi. 177–196. Budimpešta: FAO-Stalna Radna grupa za regionalni ruralni razvoj

21. Zakon o poljoprivrednom zemljištu, (Službeni glasnik Republike Srbije, broj 62/2006)
22. Kovács Teréz (2010): A Balkán mezőgazdasága In: Horvát Gyula, Hajdú Zoltán: Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában, Pécs, 399. oldal
23. Popis poljoprivrede 2012. (2013) Poljoprivreda u Republici Srbiji, Beograd, 29. oldal
24. Tasić Slavka: Implementacija agroekonomske politike EU na poljoprivredni i ruralni razvoj Srbije. Doktorska disertacija Novi Sad.
25. Tasić Slavka: Implementacija agroekonomske politike EU na poljoprivredni i ruralni razvoj Srbije. Doktorska disertacija Novi Sad.

SZABÓ Máté^I

Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs

University of Pécs, Doctoral School of Regional Policy and Economics

NAGYÜZEMI AGRÁRGAZDÁLKODÁS A DRÁVA MENTÉN AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT^{II}

LARGE-SCALE AGRICULTURAL FARMING ALONG THE
DRÁVA BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Abstract

In my article, I would like to present the ten major large agricultural holdings in Somogy county in the Drava region. The background of my work is provided by the historical statistical data recorded before the war (property descriptions, farm directories, etc.), supplementing other, e.g. with archival, museum and press resources. I present the ownership background of large agricultural holdings, the natural endowments, farm size and operational specialty of latifundiums. In the course of my research, I place great emphasis on the description of estates using innovative solutions, and on the domestic adaptation of Western techniques and technologies. I deal with the field crop production practices of the estates, the production of industrial and fodder crops, the meadow and pasture management, and the manor forestry. I will also look at what changes can be observed in the field of animal husbandry, which plays a major role in extensive farming, compared to previous conditions, highlighting cattle and sheep farming. I present the agricultural industry that developed in the area in the early 20th century. Including the most important players in the wood industry, spirits production, sugar production and milling industry. An important research criterion is the emergence of Western technology and the spread of various steam engines. Signs of post-phylloxera renewal in quality viticulture will be important. And finally, I wonder how the composition of the labor force in employment developed in the pre-war years.

^I *PhD hallgató/PhD Student*, porgolin@gmail.com

^{II} A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-19-3-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Kulcsszavak: Dráva, agrárgazdálkodás, innovatív megoldások, nyugati technikák, gőzgépek

Keynotes: Drava, agricultural farming, innovative solutions, western techniques, steam engines

1. Bevezetés

A tanulmányomban alapvetően arra vagyok kíváncsi, hogy a dualizmus korában, amikor a magyarországi gazdaság növekedése látványosan felgyorsult, a magyar mezőgazdaság, s azon belül az uradalmak gazdálkodása a Dráva menti térségben milyen változásokon ment keresztül. Fontos hangsúlyozni, hogy a tanulmányban „Dráva mente” alatt csak a mai magyar oldalt értem, s azon belül is a Somogy megyei uradalmakat vizsgálom. Hozzá kell tenni persze, hogy a magyar oldal birtokosai sokszor a horvát-szlavón oldal birtokosai is voltak (Somssich, Jankovich, Schaumburg-Lippe, Habsburg, Draskovich stb.), s gazdálkodásuk értelemszerűen a dualizmus korában nem vált szét magyar és horvát oldalra.¹

2. A Dráva mente térségének somogyi oldala

Milyen is volt a 19. században a Dráva vidéke? A választ legegyszerűbben a korabeli történeti statisztikusok leírásai alapján fogalmazhatjuk meg. Rummy György Károly 1812-es munkájában megemlíti a Dráváról, hogy a legnagyobb folyója a megyének, amely Tirolból veszi eredetét s Karinthián és Stájerországon áthaladva Magyarország három vármegyéjét, tudniillik Zalat, Somogyot és Baranyát választja el Horvátországtól és Szlavóniától. Ez a folyó ezen Somogy vármegye határán mindenütt homokos területeken folyik keresztül, s így szilárdsággal nem rendelkező partok által öveztetvén, igen nagy sebességgel rohan. Ebből származik részint kanyargós folyása, részint partjainak gyengesége és leomlása, végül pedig a kanyarok következtében meglassult és megemelkedett víz által a szomszédos földterületeken okozott áradás. A folyó a folyása irányában hajózható. Stájerországból különféle árucikkeket, leginkább vasat és deszkákat szállítanak lefelé rajta. Folyása ellenében is hajózható egészen Barcs mezővárosáig, ámde csak igen nagy nehézségek árán: a hajóvontató utakat ugyanis a folyó gyorsasága elrontotta a kanyargós és erdőkkel teli partokon, s ezért már nem az ígásállatok segítségével, hanem az emberek igen nehéz munkájával kell a hajókat vontatni. A folyása irányában ugyancsak hajózható és az alsóbb országrészeket stájerországi árucikkkel ellátó Mura egy szakasza szintén mossa Somogy vármegyét a Kanizsa patak beléje szakadásától Légrád mezővárosáig.²

Pár évtizeddel később Fényes Elek a Drávát így jellemezte: a Dráva folyása felette sebes, áradásaival sok kárt okoz. Fővényéből aranyat mosnak, halakban bősége van és malmai híres lisztet őrölnek. Partjait híres bikkések és tölgyes erdők kísérik.³ A vármegye nagy ismerője, Csorba József 1857-ben

kiadott munkájában megjegyezte, hogy „a Dráván keresztül ember emlékezetétől fogva voltak, s vannak hajóval s egy pár helyen híddal is közlekedések: így Sztáránál, Dráva Sz.-Mártonnál, Bartsnál Szlavónia Veröcze megyéjébe át: Heresznyénél a varasdi ezred földjére, Dörnyéről - hol még én is igen szép fa-hidra emlékezem -, úgy Légrádnál horváth országba van kompon biztos közlekedés is.”⁴

A Dráva sokáig szabályozatlan és igen vad folyó volt. A szabályozás előtt a Dráva bal parti völgyét a folyó fattyúágai hálózták be, mert a főmeder gyakran változtatta a helyét. Árvíz alkalmával csak a völgy kiemelkedő halmai maradtak szárazon, és amikor a Dráva visszahúzódott medrébe, a mélyedésekben megrekedt víz elmocsarasította ezeket a területeket. Közismert, hogy a Dráva szabályozását már a 18. században megkezdték. 1753-ban Mária Terézia királynő rendeletére feltérképezték a Dráva völgyét a mederszabályozás érdekében. kiviteli munkákra azonban csak 1784-től került sor, amikor is több megszakítással 1948-ig a murától a torkolatig 64 átvágás készült 75 km összhosszúságban. A Dráva Légrádtól a Dunáig 454 km-ről 182 km-rel 272 km-re rövidült, aminek következtében a folyó jelentősen beágyazódott.⁵

3. A mezőgazdasági viszonyok változásai Somogyban

A 19. század első feléhez képest a gazdasági folyamatok nagymértékben megváltoztak az 1867. évi kiegyezést követően. Ettől kezdve ugyanis Magyarország közjogi helyzete is megváltozott: az addigi alárendelt helyzetéből felemelkedve, a birodalmon belül mellérendelt pozícióra tett szert.⁶ A birodalmi piac hatékony kihasználásával a magyar gazdaság esélyt kapott egy gyors gazdasági fejlődéshez.⁷

1. táblázat: Somogy megye mezőgazdaságilag hasznosított földjei 1850-ben (kat. hold)

Table 1. The agriculturally utilized lands of Somogy county in 1850 (kat. hold)

Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas
399 914	10 085	122 143	29 357	158 267	340 731	10 438
%-os arányuk:						
Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas
37,34	0,94	11,41	2,74	14,78	31,82	0,97

Forrás: Benda Gyula (1973) adatai alapján.

A táblázatból látható, hogy Somogy megyében a 19. század közepén az agrárgazdaság legfontosabb ágazata egyértelműen a szántóföldtermelés, valamint a hozzá kapcsolódó rétgazdálkodás volt. De az is fontos, hogy emellett a hatalmas kiterjedésű puszták, legelők az állattartásnak is széles lehetőségeket biztosítottak. Harmadik megjegyzésünk pedig az irtatlan

méretű erdőkre vonatkozik, amelyek egyaránt biztosították a lakosság és a vállalkozások nyersanyagát, valamint az erdei legeltetések révén az állattartást. Ha a 19. század végén ránézünk a megye mezőgazdasági viszonyaira, akkor a korábbiakhoz képest alapvető változásokat láthatunk. A megyében az országos átalakulással párhuzamosan - a szántók területe gyorsan nőtt, ugyanakkor az erdők, a rétek, a legelők és a szőlők területe lecsökkent.

2. táblázat: Somogy megye mezőgazdaságilag hasznosított földjei 1895-ben (kat. hold)

Table 2. The agriculturally utilized lands of Somogy county in 1895 (kat. hold)

Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas és terméketlen
578 410	10 944	99 358	18.792	113 659	238 419	94 878
%-os arányuk:						
49,58	0,92	7,84	2,15	10,13	21,09	8,29

Forrás: Mezőgazdasági statisztika, 1895. 1. kötet; illetve Hirsch Alfréd (1903) adatai alapján.

A változásokat kezdetben a gabonaárak emelkedése mozgatta: az 1880-as évekig tartó ár növekedés, a nagy kereslet, a biztos piacok arra ösztönöztek, hogy jelentős erdőirtásokkal, mocsárlecsapolásokkal, rétek és legelők feltörésével és művelésbe vonásával egyre több szántót alakítsanak ki a gazdák a 19. század második felében.⁸ De nagy szerepe volt a változásokban az 1880-as évek közepén már Somogyban is felbukkant filoxerajárványnak is, amely miatt nagyon sok szőlőt irtottak ki.⁹ A megye területén a földesurak gyakran keresték a pénzes, befektetni kívánó bérlőket ebben az időben,¹⁰ akik főleg a nagyobb uradalmakat bérelték ki.

Sokat javult a mezőgazdaság technikai bázisa. 1885-ben a paraszti birtokokon még 1349 faekét használtak, de a közép- és nagybirtokok eszközállományában már csak három volt használatban. A paraszti földeken 23 gőzcéplőgép dolgozott, a közép és nagyuradalmakban 126; sorvetőgép a paraszti birtokon 12, az uradalmakban 505 darab volt stb.¹¹ Látható, hogy a nagybirtokokon már meglehetősen előrehaladt a gépesítés az 1880-as évekre. A paraszti gazdálkodásban viszont még mindig a nyomásos rendszer uralkodott, amely eddigre már nem jelentett versenyképes gazdálkodást.

A piacok is egyre bővültek. Somogy megye agrártermékei eleinte Kanizsa és Pécs piacain leltek gazdára, de az 1800-as évek második felében erősödött Kaposvár is. A termékek egy külső piacokra került, jelentős részük Bécsben és Németországban lelt gazdára. A közlekedési infrastruktúra, s főleg a vasút fejlesztése egyértelműen jót tett a kereskedelem fellendülésének, továbbá csökkentette a térség elszigeteltségét is. 1861-ben a Déli Vasút megépítette a Balaton mellett futó Buda-Kanizsa vonalat, amely a Trieszt felé vezető külkereskedelemben való becsatlakozást biztosította. 1872-ben

megépült a Bátaszék-Zákány vonal Dombóvár és Kaposvár érintésével. 1873-ba már Fiuméig lehetett vasúton szállítani. A századfordulón Kaposvár vasúti csomóponttá válik, ezzel is támogatva a fejlődését. Kaposvárról közvetlenül elérhető lett Siófok, Barcs, Szigetvár és Fonyód is. A vasút óriási mértékben hozzá járult ahhoz, hogy Kaposvár egyre nagyobb piacközpontja legyen a somogyi agrártermelőknek. Megépült 1868-ban a Szentlőrinc - Barcs - Zákány - Murakeresztúr vasútvonal is, amely főleg a déli termelőknek hozott sokat. A nagybirtokok termékei könnyebben tudtak eljutni a piacokra a vasútnak köszönhetően, ezzel is növelve versenyképességüket. Jelentős szerepe volt a vízi áruszállítási vonalnak, amelyek összekötötték Somogy megyét Stájerországgal, illetve a déli területekkel. A Dunagőzhajózási Társaság (DDSG) első gőzhajója 1856-ban jelent meg Barcon. A Barcon 1883-ban megnyitott első hídról sem szabad megfeledkeznünk, amely ennek a településnek ipari és kereskedelmi fejlődésében sorsdöntő szerepet játszott. A balatoni gőzhajózás kezdete is erre a korszakra nyúlik vissza. Főleg személyszállító hajók létesítését sürgették.

4. A Dráva menti uradalmak agrártermelése a dualizmus korában

Nézzük meg a továbbiakban, hogy a dél-somogyi, a Dráva menti uradalmak milyen gazdálkodási gyakorlatot folytattak a dualizmus korszakában.

4.1. A vizsgált uradalmak

A vizsgálatba a következő uradalmakat vontam be. A Festeticseknek a 18. század harmincas-negyvenes éveiben alakult ki a nyugat- és dél-dunántúli nagybirtokrendszere. A család a 18. század közepén két ágra szakadt (keszthelyi, dégi ág). A Dráva menti birtokok a keszthelyi központhoz kapcsolódtak, szervezetenként előbb a Csurgó központú uradalomként működött, amiből 1853-ban eladták a somogyszentmiklósi kerületet,¹² majd pedig a központ egyre inkább az 1820-as évek elején megvett Berzencére került át. Az itt lévő vadászkastély reprezentálta a grófi, később hercegi címet szerzett Festeticsek gazdagságát. A berzencei központú Festetics uradalom része volt a keszthelyi központú hitbizományi birtoknak. A 20. század elején a berzencei uradalom Berzence, Csurgó, Alsók, Sarkad, Porrogszentkirály, Szenta, Udvarhely, Tarany, Vízvár, Bélavár, Háromfa, Bolhás, Balatonszentgyörgy községek határain terül el. A keszthelyi Festeticsek somogyi uradalmának területe 1914-ben 48.986 hold volt.¹³

A vizsgált 11 uradalomból négy a Széchenyi família tagjainak kezén volt. A Széchenyiek hatalmas méretű földeket szereztek a 18. században Somogy megyében. A megyében mintegy 140.000 holdra kiterjedő birtokok Széchenyi Ferenc három fia ágán öröklődtek. A Dráva menti csokonyai uradalom Széchenyi Istvánnak jutott. Ezt a 47.000 holdas latifundiumot István gróf

1834-ben eladta két testvérének, Pálnak és Lajosnak.¹⁴ A csokonyai uradalom a 19. század második felében az örökösök kezén tovább darabolódott, egy részét el is adták, így új tulajdonosok is megjelentek nagybirtokosként a térségben. A 20. század elejére a volt csokonyai uradalom több kisebb egységre vált szét. Az erdőcsokonyai uradalom gróf Széchenyi Géza uradalma volt, a birtok Visonta és Rinyaújlak határaitra is kiterjedt, összesen 9759 holdat tett ki. A hajdani csokonyai uradalomból vált ki a somogytarnócai uradalom is, amely a háború előtt gróf Széchenyi Antal és Frigyes tulajdonában volt. A tarnócai uradalom 13.712 hold összterülettel bírt. A kálmáncsai uradalom is a csokonyai nagybirtokból vált öröklés révén, míg a lábodi uradalom a segesi Széchenyi birtokból vált önállóvá.

A 18. század közepétől Somogyban birtokos Somssich család egyik grófi ága 1842 és 1844-ben szerzett tekintélyes méretű földeket, köztük a babócsai és a bodviczai-kivadári uradalmat.¹⁵ Babócsa régi mezővárosa volt a vármegyének, rajta ment keresztül hosszú időn át a Pécs-Kanizsa postaút is. Emelte a birtok értékét, hogy e vidéken nagyon hamar létrejött a vasút: a Déli Vasút Társaság már 1868-ban átadta a Barcs-Murakeresztúr vonalat, amelynek Babócsa egy nagy gyűjtőállomása lett. A Somssichoknak is szembe kellett néznie a családtagok szaporodásából keletkezett birtokaprózódással, így keletkezett az 1870-es években a régi nagy kiterjedésű babócsai uradalomból négy kisebb uradalom, a két babócsai, a kivadári és a patosfai uradalom. Az osztozkodás eredményeképpen a Dráva menti babócsai uradalom két önálló nagybirtokot takart a 19–20. század fordulóján. Az egyik birtokosa Somssich Béla volt, aki mellette még 1100 holdat birtokolt a Dráva túlszárpartján is, Horvátországban. Béla grófé volt a Babócsa közepén lévő ősi kastély is. A másik Dráva menti nagybirtok Béla gróf nagybátyjéé, Somssich Viktoré volt, akinek az uradalomból (Babócsán, mellette Bakházán és Rinyaújnépen) mintegy 1800 hold jutott. A műkedvelő és feltaláló Viktor gróf a faluban egy új kastélyt emelt.¹⁵

Ennél egyszerűbb története volt a zákányi uradalomnak, amely az 1840-es években Széchenyi Istvántól került át a gróf Zichy családhoz. Zákány egy közepes méretű uradalom volt, amelyhez a Zichy később megszerezték a mellette lévő Surdot is, így együtt már 8000 holdas uradalommal rendelkeztek. Zákány fontos pontja volt a térségnek, hiszen a határ menti település vasútállomása találkozási pontja volt a Murakeresztúr (s azon keresztül a tenger) felé irányuló Déli Vasút hálózatának, ugyanakkor a Pécestől Barcon át jövő vasútvonal is végződött. A Zichy-család is méretes kastélyt emelt a falu közepén.¹⁷ A Barcstól nem messze lévő Kastélyosdombó falu egy részét a 19. század vége felé vásárolta meg a gróf Erdődy Rudolf. A település előnyei közé tartozott, hogy igen közel feküdt az Erdődyek horvátországi birtokaihoz, a falu közepén épített kastély ma is megvan.¹⁸ S végül említsük meg a térség egyetlen jelentős egyházi uradalmát is: a Kaposvár melletti Zselicszentjakabi Apátság javadalma volt a négy faluból álló lakócsai uradalom a Dráva partján. A birtok alapvetően erdőből állt.¹⁹

A belcsai uradalmat egy kereskedő-vállalkozó alakította ki: Kremsier Károly előbb bérbe vette a Széchenyiektől, később pedig megvette a Dráva-Pálfaluhoz tartozó belcsai uradalmat, amit a későbbiekben még jelentősen ki is bővített.

3. táblázat: A Dráva menti uradalmak az első világháború előtti években (hold)

Table 3. The estates along the Drava in the years before the First World War (hold)

Uradalom központja	Tulajdonosa	Uradalom területe	Bérbe adva	Saját használatban	Ezek aránya (%)
Berzence	hg. Festetich Tasziló	48.986	23.986	25.000	49
Babócsa	gr. Somssich Béla	2.000	0	2.000	0
Babócsa	gr. Somssich Viktor	1.870	0	1870	0
Belcsa-puszta	Kremsier Mór	1225	0	1225	0
Erdősokonya	gr. Széchenyi Géza	9.759	6.500	3.259	67
Somogytarnóca	gr. Széchenyi Antal, Frigyes	13.712	7.025	6.687	51
Kálmánca	gr. Széchenyi István	3.643	0	3.643	0
Kastélyosdombó	ifj. Erdődy Rudolf	1.617	0	1.617	0
Lakócsa	Zselicszentjakabi Apátság	6770	0	6770	0
Zákány	gr. Zichy Ödön	8.000	0	8.000	0

Forrás: Újvári Imre (1914); Rubinek Gyula (1911); Kaposi Zoltán (2019/a); Gazdacímár (1897) adatai alapján összeállítva.

A fenti táblázat adataiból egyértelműen látszik, hogy a bérletek főleg a nagyobb kiterjedésű uradalmakban jelentek meg. A kisebb méretű, néhány ezer holdas birtokok (Babócsa, Kálmánca, Zákány, Kastélyosdombó) saját kezelésben maradtak, aminek oka sokszor az volt, hogy a tulajdonos helyben lakott, s onnan akár irányíthatta is a mindenkori gazdálkodási tevékenységet. Somssich Béla például a régi babócsai kastélyban lakott; gr. Erdődy Rudolf is sokszor töltötte napjait a kastélyosdombói birtokán stb.²⁰

4. táblázat: Az uradalmak saját használatú területei művelési áganként a 20. század elején (hold)

Table 4. Areas of private use by manors by branch of cultivation in the early 20th century (hold)

Uradalom neve	Kert és beltelek	Szántó hold (%)	Kaszáló	Legelő	Erdő hold (%)	Szőlő	Tó
Berzence	35	1 500	600	400	22 434 (89,7%)	31	-
Babócsa (1)	25	1400 (70%)	100	200	100	9	-
Babócsa (2)	20	1 248 (66,73%)	403	100	68	6	-
Belcsapuszta	15	956 (78%)	39	7	46	-	-
Erdőcsokonya	10	1 500 (46,03%)	170	410	1043	22	104
Somogytarnóca	30	2400	390	296	2 890 (43,22%)	19	-
Kálmánca	13	1 708 (46,88%)	385	286	1 156	1	-
Kastélyosdombó	6	1 168 (72,23%)	184	113	21	13	-
Lakócsa	17	2 260	632	891	2 308 (34%)	-	-
Zákány	20	5 150 (64,4%)	-	500	2 280	50	-

Forrás: Újvári Imre (1914); Rubinek Gyula (1911); Kaposi Zoltán (2019/a); Gazdacímár (1897) adatai alapján összeállítva.

A táblázatban láthatóak az uradalmi területek művelési ágankénti megoszlásai. Ezeken a földeken az uradalmak maguk gazdálkodtak. Zárójelben feltüntettem minden uradalom esetében a legnagyobb arányban megművelt művelési ágakat; már ez is mutatja az adott uradalom gazdálkodási specializációját egy bizonyos művelési ágra. Például a berzencei uradalom saját gazdálkodásában főleg erdőterületek voltak, amely méretéből és állományainak minőségéből is fakadóan egy jó alapot adott egy magas minőséget nyújtó erdőgazdálkodási rendszer kialakításának.²¹ De a kastélyosdombói szántóföldi specializáció is megemlíthető, ahol intenzív növény kultúrák, főleg gyümölcsösök telepítésével és termesztésével, s az arra ráépülő szeszgyártással egy profitábilis gazdálkodási szerkezetet tudtak létrehozni. Hasonló rendszert fejlesztett ki a Kremzir család is belcsai uradalmában.

4.2. A szántóföldi növénytermesztés

Somogyban a 20. század elejére végbement a gépesítés, az uradalmak döntő többsége a modern talajművelőgépek és eszközök alkalmazását előnyben részesítette; a vizsgált uradalmak mindegyikében volt legalább egy darab gőzekegarnitúra, továbbá magánjáró gőzeke és traktorok is voltak a nagyobb gazdaságokban használatban. A Széchenyiek uradalmaiban több gőztraktor is volt. Ezen eszközökhöz a legtöbb esetben még a legjobb rendszerű, fogatos erőre szerkesztett többvasú és egyes ekék, továbbá a tárcsás boronák, különféle célokat szolgáló vasboronák és hengerek, altalajtúrók, szóval az összes igényeket kielégítő földművelési gépek és eszközök is be voltak szerezve. Ezek is hozzá járultak az uradalmak termelékenyebb és nagyobb profitot generáló gazdálkodásához. Az innovációk döntő többsége főleg a nagybérlők által honosodott meg.²²

A 20. század elején a kereslet a kereskedelmi növények terményei iránt volt a legélénkebb, ezért főleg a kalászosokat és kapásnövényeket termesztették legnagyobb arányban. A főbb kalászosok közül az őszi búza volt a legelterjedtebb. A vetésforgót nézve „Somogy vármegyében a búzát leginkább trágyázott zabosbüköny, vöröshere, magbüköny, bíborhere, lucerna és magborsó után vetették”. Kevésbé jó előveteménye volt „a burgonya, len, trágyázott csalamádé, répa és a mák”.²³ A tavaszi búza termelése szintén felfutott.

A szántóföldi növénytermelésben egyre nagyobb szerepet kapott a takarmánynövények termelése, mert az állatállomány takarmányszükségletét a természetes kaszálók nem tudták már kielégíteni. A vizsgált uradalmak mindegyikében foglalkoztak istállózó állattartással, ahol főleg a minőségi szarvasmarha állomány miatt volt szükség takarmánytermelésre. Lóherét termeltek a babócsai, a csokonyai és a kastélyosdombói uradalom területén jelentősebb mennyiségben. Az ipari növények termelése is felfutóban volt. Különösen a cukorrépa és az olajgyártásra alkalmas növények számos faja, továbbá a len, a kender, a katáng (cikória), a cirok és a dohány. Ezek mellett a hézagpótló növények termelése is szokásos; így a tarlószántásba vetették a bíborherét, a kerek vagy tarlórépát és a hajdinát. Cukorrépát a babócsai, burgonyát pedig a kálmáncsai uradalom termelt nagyobb területen. A megyében folyó cukorrépa termesztésére jellemző, hogy szinte minden nagyobb uradalom termesztette ezt a különlegesen sok kézimunkát igénylő kapásnövényt, mivel viszonylag nagy haszonnal kecsegtetett a termesztése. A környék legnagyobb felvásárlója a Kaposvári Cukorgyár volt, amelynek megépítője az Esterházy uradalom bérlője a Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság volt.²⁴ A különböző kapásnövények egyre jelentősebb volumenben történő termelése biztosított alapot a nagy kapacitású szeszgyártásnak is.

4.3. A nagyüzemi állattartás és állattenyésztés, halászat, vadgazdálkodás

Az állattenyésztés a 20. század elejére a mezőgazdaság egyik legfontosabb ágazatává vált, szinte minden ágazata alapvetően megváltozott. Somogy megye mindig híres volt a lovairól, amelyeket nem csak az úri ménesekben tenyésztettek, hanem a paraszti lótartás is párját ritkította. A vezető társadalmi rétegekben trend lett a minőségi lótenyésztés és a lónemesítés.²⁵ A lovak tenyésztésénél egyértelmű a nyugati fajták térhódítása, egyre jobban terjedtek a belga és az angol fajták az uradalmakban a hagyományos állományok mellett (pl. angol telivérek). Népszerűek voltak a lipicai lovak is. Percheron fajtát tenyésztették például a kálmáncsai uradalomban.

A szarvasmarha-tenyésztés is átalakult. A fejlődés itt is egyértelmű: Somogyban a szarvasmarhák száma 1851-ben összesen 87.397 db volt, de 1857-ben már 118.053 db.²⁶ Különösen a húskereslet által beállott magasabb árviszonyok eredményezték az istállózó szarvasmarha tartás nagy léptékű fejlesztését. Ez tökéletesen megfigyelhető mindegyik vizsgált uradalom esetében. A régi magyar fajtákat (pl. szürkemarha) egyre inkább felváltotta a szimentáli és bonyhádi fajták tartása és tenyésztése. Előfordultak azonban fajtanemesítések is, mint például a bonyhádi-szimentáli fajta kitenyésztése.²⁷ Ezeknek a fajtáknak jóval nagyobb volt a tejhozamuk, mint az őshonosoknak. Folyamatosan nőtt a szerepe a tejtermelésnek az uradalmak gazdálkodási portfóliójában. Tejet a nagyobb városokban lehetett jó pénzért értékesíteni. Néhány uradalomban tekintélyes méretű állományok voltak. Például a berzencei uradalom tejgazdaságában 344 darab szimentáli szarvasmarha volt a század elején, amely napi 500 literes tejhozamot tudott produkálni.²⁸ A somogytarnócai uradalom napi 420 liter termelését Barcson értékesítették. Erdődy gróf kastélyosdombói uradalmából a napi 180 liter tejet Pécsre vitték.

Juhokat főként az uradalmakban tenyésztettek nagyobb számban, bár az ágazat visszaszorulóban volt.²⁹ Előtérbe kerültek a különböző merinói fajták a hagyományos magyar fajtákkal, így például a racka juhokkal szemben. A juhászat nagymértékben hanyatlóban volt a 20. század elején. Még azok az uradalmak is, amelyek tradícióból tartották fenn juhászataikat, lassanként leépítették az állatlétszámot. Az általam vizsgált nagyüzemekben is szintén megfigyelhető volt ez a folyamat. Néhány uradalomban többezres állomány is volt. Például a somogytarnócai uradalomban több mint 1300 darab merinói juhot számláló állomány volt; erdőcsokonyai uradalomban a háború előtt éppen feloszlóban volt az állomány, de még így is 1100 merinói birkával rendelkeztek. A kisebb uradalmakban is foglalkoztak juhászattal: Somssich Béla babócsai birtokán 500 merinói birkát tartottak; a kálmáncsai Széchenyi uradalom juhállománya 884 darab merinói finom gyapjasból állt 46 tenyészkössel.

Sertéstartásnak sokáig fontos jellemzője maradt az erdőekben való makkoltatás, hiszen a térség erdőállománya megteremtette ennek lehetőségét. A sertéstenyésztés ezen a vidéken mindenkor az egyik legjövődmezőbb ág volt. A változást a mangalica terjedése jelentette: a sertések többsége a háború előtti időben már mangalica volt. A húsertések tartása kivételesszámba ment. A sertésvészt az itt élő gazdák sem tudták elkerülni. A gróf Somssich Béla féle babócsai uradalomban a 20. század elejére 110 darab anyakocával és 6 darab tenyészkannal, s azok szaporulatával végezték a mangalica sertések tenyésztését.³⁰

Országos viszonylatban is kiemelkedő minőségű vadállomány volt a Dráva mentén. Nagy volt az egyedsűrűség a vadászterületeken. A legkiemelkedőbb területek között tartották számon a Festeticsek berzencei uradalmának vadászterületét, maga a kastély is alapvetően vadászkastélynak épült. A vármegye főurainak legnagyobb részénél a vadállomány nemcsak kímélésben és gondozásban részesül, hanem mesterségesen is tenyésztik és annyira szaporítják, hogy az őszi vadászatokon egy napon 1000–2000 vad kerül terítékre. Az apróvad tenyésztésénél leginkább az angol fácánfélékre fektetik a hangsúlyt, melyek tojásait összeszedik és kotlóstyúkokkal keltetik ki. De a nyúl- és fogolyvadászat is igen élvezetes itt. Szép vízvadászatok vannak a Dráva vidékén és a Balaton mentén elterülő nádasokban, a hol a vadrécék és vadludak nagy számban keltenek és tanyáznak. Az apróvadak elszaporodását, a kímélés, gondozás és tenyésztés mellett, a dúvadak rendszeres irtása is előmozdítja. Közgazdasági szempontból is egyre inkább felértékelődött a jó vadászterület a vizsgált időszakban. Több jelentősebb méretű és hírvű, úgynevezett vadászkeretet hoztak létre ebben az időszakban a különböző fajtájú nagyvadak tenyésztése és vadásztatása céljából.³¹

Nagy lendületet vett a hagyományos halászat mellett a haltenyésztés is ebben az időszakban Magyarországon. A vizsgált uradalmak közül a Széchenyi család erdőcsokonyai uradalma rendelkezett számottevő halastórendszerrel, amely több mint 100 holdon terült el. Ezt az ország egyik legismertebb haltenyésztési szakembere, Hirsch Alfréd³² segítette létrehozni. Továbbá ő rendelkezett a tórendszerre hosszú távú bérlettel is több más somogyi halastó mellett. Bármennyire is csökkent a 19. század végére a Dráva híres halbősége, azonban nem szabad megfeledkezni az ekkortájt még erőteljesen jelen levő halászati tevékenységre. A Dráva halászati joga a folyóval birtokos földesurak használatában volt. 1909-ben központilag elrendelték, hogy a földesurak halászati társulattá tömörüljenek. Ez a rendelkezés tovább szigorította az 1888. évi halászati törvényből adódó nyílt vízi halászati tevékenységekkel kapcsolatos szabályokat.³³ Ezzel próbálták elejét venni a feltehetően a túlhalászatból adódó folyamatos létszámcsökkenésnek a helyi drávai halpopulációt is tekintve.

4.4. Az erdőgazdálkodás jelentősége

A piacgazdaságra való áttérés egyik legnagyobb vesztese a somogyi erdő lett. A megye területén a szakemberek elrettentő módon írtak arról, hogy milyen nagymértékű volt ekkoriban az erdőpusztítás. Ebben az időszakban az erdőtörvény egyre sürgetőbbé vált. Egyre több szakember szerint vált egyre sürgetőbbé az üzemtervi gazdálkodás előírása az erdők és az ország faállományának védelmében. Az 1879. évi XXX. tc. végre elrendelte az erdők szakszerű kezelését, nem véve ki ezekből a falvak faállományát sem. Ezen törvény rendelkezései szerint a térségben az állami kezelés alá tartozó erdőbirtokok vezetését a kaposvári állami erdészeti hivatal látta el; a nem állami kezelés alatt levő, de kötött erdőbirtokok kezelésének ellenőrzését pedig a pécsi kerületi adófelügyelőség végezte.³⁴ Az új erdőtörvény teljesen új alapokra helyezte az uradalmi erdőgazdálkodás lehetőségeit. Az uradalmak egyre inkább törekedtek a megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező szakembergárda alkalmazására. Egyrészt azért, mert az új rendelkezéseknek próbáltak megfelelni, másrészt pedig konjunktúra volt a jó minőségű fatermékek értékesítése terén. Több jelentősebb faipari vállalkozás is megalakult már ekkorra.

Az uradalmak az erdőgazdálkodás irányítását nagyjából hasonlóan szervezték meg. A Festicsek berzencei uradalmában az erdőterületek sok kisebb erdőrészből álltak, amelyek három gazdálkodási egységbe voltak felosztva az 1880-as évektől. Ezeket az egységeket erdőgondnokságoknak nevezték. A három központ Csurgón, Háromfa-Agaréven és Taranyban volt található. Mindegyik gondnokság élén egy okleveles erdőtiszt állt. Ők biztosították a gazdálkodás magas szintű szakmaiságát. Alájuk tartozott 1-1 szakvizsgával rendelkező erdőőr és 2-5 vizsgával nem rendelkező erdőőr is, aki a terepen történő operatív munkálatokért felelt. Továbbá az erdőterületek folyamatos őrzéséért, amely kiterjedt az illegális fakitermelések és mellékhaszonvételek megakadályozására és felderítésére. Ilyen mellékhaszonvételek lehettek például az illegális legeltetés, makkoltatás, gombaszedés, vadászat. A feladataik közé tartozott a határjelölő és a különböző tiltásokat jelölő műtárgyak elhelyezése és folyamatos karbantartása is. Legeltetési tilalom esetén a tilalmi jeleket a csapások, a szomszédos legelők és egyéb mezőgazdasági területek határán kellett elhelyezniük. Ezeken felül fontos volt a szerepük az erdőkre nagy veszélyt jelentő tüzesetek megakadályozásában is, hiszen káros gyújtogatások is előfordultak.³⁵ Ennek a három erdőgondnokságnak a következő gazdálkodási szintje az erdőrészlet szintje volt, amelyek egy-egy földrajzilag jól elkülönül egységet képeztek. Az erdőtagokon belül megkülönböztettek erdőrészleteket is. Az erdőtagok szinte minden esetben el voltak határolva egymástól. Minden tag környezetétől független egység, a kerete a vágások vezetésére alkalmas keretül szolgált. Ez az elhatárolás történhetett utakkal, nyiladékokkal, árkokkal és határjelölő karókkal vagy oszlopokkal is. Az egy

tagba foglalt erdőterületek kiterjedése 30 és 80 hold között mozgott. Mind az erdőrészek, mind pedig az erdőtagok rendelkeztek saját azonosítóval is, amelyek az erdészeti térképeken is szerepeltek. A területek pontos beazonosíthatósága volt az alapja a professzionális erdőgazdálkodásnak.³⁶

Az értékesítéssel a 19. század második felében nem voltak problémái az általam vizsgált uradalmaknak, hiszen jelentős volt a kereslet az erdei termékek iránt, sőt sokszor előfordult az is, hogy még a helyi igényeket sem tudták kielégíteni, így távolabbi vidékekről kellett helybe szállítani a fát vagy az abból készült termékeket. Az uradalmak által kezelt erdők jövedelmezősége természetesen növekedett is. A 19. század végére az uradalmak kezdtek áttérni arra, hogy a helyi lakosok számára is lassan már csak készpénzre értékesítették a tűzifát, épületfát és a szerszámfát. Előtte megszokott volt, hogy munkavégzés ellenében biztosítottak fatermékeket a parasztságnak. A nagyobb értékű tarvágásokat sok esetben lábbon értékesítették az uradalmak, nem akarták maguk irányítani a kitermelés folyamatát. A lakócsai uradalom a faanyagot nem kitermelt állapotban, hanem lábbon értékesítette, ahol saját kitermelésű tarvágásokat nem végeztek. Ezen uradalomhoz tartozó erdőkben az uralkodó fafaj a kocsányos tölgy, a kőris és a gyertyán voltak. Előfordultak továbbá az éger, mezei juhar, nyár, fűz és vadvörte példányok is.³⁷

A lakócsai tölgyerdők jelentős részét az 1880-as években szintén letermelték főleg műfa, épületfa és szerszámfa számára. Ezek az erdők a kor erdészei szerint túlkorosak voltak, s az állaguk további romlását megakadályozandó lettek kitermelve. Továbbá nagy szerepe lehetett a tarvágások időzítésében az óriási igénynek a jó minőségű tölgy anyag iránt. A jó minőségű tölgy faanyag előállításához már az első üzemtervezéstől 100 éves vágásfordulókkal dolgoztak az uradalom nagy részén. A 20. század elejére a Dráva menti fűzesek is gazdaságilag használhatóvá váltak, mivel a szabályozással az állandó vízborítottság megszűnt. Az árterületen elterülő 240 holdnyi erdő 95%-a fűzből állt, a fennmaradó 5%-on többnyire foltokban szürke, fehér és fekete nyár fordult elő. A közös ezekben az állományokban az volt, hogy sarjadzott eredetel rendelkeztek. Ezek az árterületi erdőrészek 30 éves vágásfordulókkal rendelkeztek. A cél az volt, hogy a nyarasok arányát javítsák a fűz kárára.³⁸

Az uradalmak szinte teljes egészében lábbon értékesítették a véghasználati korú állományokat nyilvános árverések útján. Az évi fatermés jelentős része ment el az uradalmi tiszték, szolgák tűzifa járandóságának kielégítésére. Érdekességgént megemlíteném, hogy a lakócsai plébános évenkénti tűzifa járandósága évenként változott, attól függően, hogy hány házaspár kötött házasságot előtte, mivel minden pár után kapott 1 ür köbméter hasábfát. Másrészt az uradalomban felmerülő épület és szerszámfa igénye is meghatározó volt. A fát az erdőből nem engedte az erdőtiszt kiszállítani egész évben csakis május és június hónapban. Ezzel is védték az

utak minőségét. Továbbá ellenőrizhetőbbek voltak a szállítások. Ez az eljárás megmaradt az első világháborúig.³⁹

4.5. Szőlészet

Fényes Elek szerint a somogyi gazda kedves ültetvénye a szőlő, s a megye 306 helysége közül csupán 96-ban nem volt az 1860-as évek közepén szőlőhegy vagy szőlőskert. Azonban 1880-as években előbb Baranyában, majd Somogyban is felütötte a fejét a filoxéra, amely az addigi szőlészetet és borászatot alapvetően megváltoztatta. Mivel a megye sok lakosa csupán szőlőtermesztésből él, és ezek most nagyon sanyarú körülmények között élnek, mert a filoxéra rohamosan terjed.⁴⁰ A Dráva menti uradalmak nem voltak híresek szőlészetükről, avagy az általuk termelt borról, aminek a legfőbb oka a folyó mente lapos, laza talaj volt. A szőlő persze alapvetően paraszti gazdálkodás területe volt, de szinte mindegyik Dráva menti uradalom is foglalkozott nagyüzemi szőlészettel. Kastélyosdombón az Erdődy-birtokon az új szőlőtermelési modellnek megfelelően a fő borszőlőfajok a rizling és zöld-szilváni volt, míg csemegeszőlőként chasselas-t termelt. Somssich Béla babócsai uradalmában az olaszrizling volt a fő szőlőfajta; a kálmáncsai uradalomban a rizling mellett kadarkát is termelt a földesúr. Egyedül a Mura és a Dráva összefolyása táján a légrádi és Zákány környéki szőlőhegyek voltak híresek jó minőségi termelésükről. Például a 19. században, amikor már kifejezetten jó véleménnyel voltak a kor emberei a somogyi borokról, kitűnő fehérborai közt a zákányit ítélték az egyik legjobbnak, ahol vörösborok is voltak, csak nem tartósak. Zichy gróf zákányi uradalmában a háború előtti időkben borszőlőként rizlinget és szilvánit, csemegeszőlőként pedig muskotályt termeltek. Bor kevés ment ki a megyéből, de magát ellátta.⁴¹

4.6. Mezőgazdasági ipar

A Kamara jelentése szerint 1882-ben 562 szeszfőzde működött Somogyban. A nagyobb szeszgyárak legtöbbször uradalmakban volt található. A Dráva menti uradalmakban különösen sok szeszgyár működött. Kastélyosdombón Erdődy Rudolf grófnak volt egy szeszgyára 1403 hl kontingenssel; Kálmáncsán gróf Széchényi Istvánnak volt szeszgyára 936 hl kontingenssel.⁴² A legjelentősebb ezen a téren Kremzír Mór szeszgyára volt, amely a Pálfaluhoz tartozó Belcsapusztán nagymérvű építkezésekkel és beruházásokkal akkora termeléssel bírt, hogy magáért a szeszfőzésért évenként 180.000 forint adót fizetett; 1893-ban ő fizette ki Somogy megye egyenes adójának egy tizedét. 1893-ban a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara területén a legnagyobb szeszgyár tulajdonosa Kremzír Mór⁴³ volt, s a szeszipar az évi helyzetéről ő tette meg a Kamarának a hivatalos jelentést. A szesz kivitel csökkenése és az előállítási költségek megnövekedése arra készítette, hogy a szeszfinomítót is egész éven átüzemeltesse. Ennek a

nyersanyagát a szomszédságában létesült három mezőgazdasági szeszfőzde adta. Gyárában évente 9000 hl szeszt finomítottak.

Bár a vizsgált korszakunknál lényegesen korábban történt, de megemlítjük, hogy a reformkorban már volt egy élelmiszeripari fejlesztés a térségben. Az 1839-ben Nedeczky György tulajdonában lévő Kastélyosdombón Linberger Gyula révén cukorgyár épült. A gyártás 1839-ben megindult, ekkor csupán 80 q finomítottcukrot készítettek, a többi kisajtott lé sűrített szirup formájában maradt és csak a következő években dolgozták fel cukorrá. A kastélyosdombói birtokon 50–60 holdon termelték meg azt a répamennyiséget, amely a cukorgyártáshoz szükséges volt. Nem volt azonban hosszú életű a vállalkozás: az indulás utáni években egyre kevesebb répát dolgozott fel a dombéi gyár. 1841/42-ben csak 6.271 mázsa, 1842/43-ban pedig mindössze 5588 mázsa cukorrépat használt fel az egész gyártási idényben.⁴⁴

A megyében két faipari gyár is működött. A Pécsi Iparkamara 1882. évi jelentése szerint Barcsón két fafűrészelő telep működött, az egyik a Schmidt és Társa, a másik pedig Schmidt Jenő fafűrészelő telepe. Mindkettő az odaszállított fák osztályozását, félégyártmányúvá való előkészítését végezte. A fát, miután szárító kamrában kiszárították, Franciaországba szállították. Ezen kívül kádárfát is adtak el Barcsón, bár ezek jó részét Szlavóniából szereztek be és értékesítették.⁴⁵ A faipar jelentőségét mutatja, hogy több külföldi tőkével bejegyzett cég is dolgozott Barcsón. Például 1884. december 24-én Sociéte d Importation de Chéne cég, melynek központja Párizsban volt, Barcsón fióktelepet létesített, és bejegyeztette azt a kaposvári cégbíróságnál. A vállalat céljaként elsősorban a tölgyfáknak tövön, nyers állapotban való szállítását, vásárlását, eladását és árucikké való átdolgozását jelölték meg.⁴⁶ Továbbá egy tölgyfakéreg cserző vállalat is létrejött a településen 1889-ben.⁴⁷ 1893-ban a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentésében további nagyvállalatokról is közöl adatokat, melyek a Gr. Széchenyi Géza faipari telepe, a Faipartelep Rt. gőzfűrészdéje, az Engel Adolf és Fiai faipartelep, és az Union Bank faipartelepe.⁴⁸

A malomipar központja a Dráva mente térségében egyértelműen Barcsón volt. A legnagyobb gőzmalmot létrehozó részvénytársaság létrehozása nem volt könnyű feladat a 20. század elején. Gróf Széchenyi Imre és Géza kétszer hívtak össze értekezletet a malom részvényeinek jegyeztetésére, amely végül is 1.400.000 korona alaptőkével, Barcstelepi Múmalom Rt. néven alakult meg.⁴⁹ Továbbá volt a Serteshizláló Rt.-nek is saját gőzmalma. Az utolsó nagy vállalkozások egyike az UNION-malom felépítése volt 1912-ben. Ez az óriási malomkomplexum hazánk második, de Közép-Európának is a legnagyobb és a legmodernebb malmai között tartották számon. Hazai és export igényeket is kielégített, már amikor teljes kapacitással dolgozott. Tíz év alatt kétszer is leégett, 1914-ben és 1916-ban, így túlnyomórészt csak „félgőzzel” termelt.

Csurgón is voltak mezőgazdasági ipari kapacitások: a nagyközségben egy ott letelepedett cseh vállalkozó lengyárat üzemeltetett; termékeit

félgyártmányként küldte ki a csurgói gyár termékét cseh földre, ahonnan lényegesen magasabb áron tért vissza ponyva, zsák vagy vászon formájában. Csurgón volt továbbá egy orsógyár is ekkortájt. Csurgó mellett, a ma már a kisvároshoz tartozó Alsok faluban 1902-ben alapították a Somogyberzencei Faáru- és botgyárat.⁵⁰

5. Összegzés

A vizsgált időszakban jelentős változások mentek végbe a térség uradalmainak működésében. Az uradalmak többsége nagymértékben gépesített ebben az időszakban: megjelentek a különböző benzinmotoros vízimalmok, marokrakó gépek, a gőzcséplőgépek, a motoros talajművelő gépek, a kéveketőgépek, az aratógépek stb. A legtöbb uradalom az 1910-es évekre már rendelkezett saját villanyteleppel is, több esetben találkozhattunk saját vasútvonallal is, hogy a termékeiket gyorsabban a piacokra juttathassák. A nagy tőkét igénylő beruházások döntő többségét nagybérlők végezték. Ezek a fejlesztések pedig azt is jelentették, hogy a somogyi uradalmak egy része lassan már fel tudta venni a versenyt más országrészek termelőivel. A termesztett növények listája és termelési arányai is átalakultak, ugyanakkor létrejött a nyugati mintákon alapuló istállózó állattartás, melyekhez jelentős épületfejlesztéseket végeztek az uradalmi tulajdonosok és/vagy a nagybérlők. A 20. század elejére kezdte visszanyerni a fontosságát a szőlészet a gazdálkodási rendszerekben. Ezen nagymérvű fejlődést és átalakulást szakította félbe a mindent felforgató első világháború, amely súlyos következményeket vont maga után a Dráva mente térsége számára.

Jegyzetek/Notes

1. Lásd: Kaposi Zoltán (2019) művének esettanulmányait.
2. Romy leírása: Tóth Péter (1988)
3. Fényes Elek (1836): 1. kötet.
4. Csorba József (1857): 58.old.
5. Ihrig Dénes (1973): 273. old.
6. Kaposi Zoltán (2002): 203. old.
7. Kaposi Zoltán (2017/a): 67-88. old.
8. Lásd: Kaposi Zoltán (2019/b) tanulmányának adatait.
9. T. Mérey Klára (2007): 133. old.
10. Galgóczy Károly (1855): 190, 200-201, 212-213. old.
11. Széchényi Imre (1887): 3, 5. old.
12. Kaposi Zoltán (2000): 81. old.
13. Lásd: Gazdacímtár (1911); illetve Újváry Imre (1914) adatait.
14. Lásd: Kaposi Zoltán (2017/b); illetve Kaposi Zoltán (2018) adatait.
15. MNL. OL. A 57. 67. kötet. 791–793. old.
16. Kaposi Zoltán (2019/a): 149. old.
17. Reiszig Ede (1914): 176. old; Újváry Imre (1914): 343. old.

18. Lásd: Kaposi Zoltán (2019/a) adatait.
19. Lásd: Szabó Máté (2019): 153. old.
20. Erdődyről lásd: Thassy Jenő (1996) 19. old.
21. Szabó Máté (2019): 152. old.
22. Újváry Imre (1914): 301-344. old.
23. Ugyanott.
24. A kaposvári cukorgyárra: Szili Ferenc – Erdész István (1994)
25. Hirsch Alfréd (1903): 43. old.
26. Benda Gyula (1973): 309.; 314. old.
27. Király István (1962): 18-20. old.
28. Újváry Imre (1914) alapján
29. Fényes Elek (1866): 1. kötet. 299.old.
30. Újváry Imre (1914) alapján
31. Újváry Imre (1914) alapján
32. Halászat, 1926. augusztus 15.
33. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VizgazdKeretterv_04_1/?query=dr%C3%A1vai%20hal%C3%A1szat&pg=245&layout=s
34. Újváry Imre (1914) alapján.
35. Lukács Gábor (2009)
36. MNL. SML. IV. 428. 134. doboz.
37. MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891.
38. Szabó Máté (2019): 153.old.
39. MNL. SML. IV. 428. 106. doboz.
40. Somogy, 1889. február 26. 9. sz. 3. old.
41. Újváry Imre (1914) alapján.
42. Újváry Imre (1914) alapján.
43. Az 1938-39-es zsidótörvények alapján vagyonától megfosztották. 1940. december 16-án halt meg. Az özvegyet és négy lányát koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan csak az özvegy tért vissza. Fiúk, Kremzír Pál a fronton munkaszolgálatosként vesztette életét.
44. Kopasz Gábor (1968): 46–49.; 52–57. old.
45. MNL SML. Cégbírósi Lt. társas cégek (továbbiakban Ct.) I. köt. 75/1. sz.; illetve lásd még: A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1882. évi jelentése 67.
46. MNL SML. Cégbírósi iratok. Ct. 92/I.
47. A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1889. évben. Pécs, 1890. 18. old.
48. A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1893. évben. Pécs, 1894. 88. old.
49. Somogy, 1893. június 11.; illetve 1893. július 2.
50. T. Mérey Klára (1975): 56. old.; illetve T. Mérey Klára: (2007): 146. old.

Felhasznált irodalom/References

- Csorba József (1857): Somogy vármegye ismertetése. Pest.
- Galgóczy Károly (1855): Magyarország, a szerbvajdaság s temesi bánóság mezőgazdasági statisticaja. Pest.
- Hirsch Alfréd (1903): Somogy vármegye gazdasági monographiája. Budapest.
- Ihrig Dénes (1973): A magyar vízszabályozás története. Budapest
- Kaposi Zoltán (2000): Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. Budapest-Pécs.
- Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest-Pécs.
- Kaposi Zoltán (2017/a): A kiegyezés szerepe a magyarországi mezőgazdaság fejlődésében. *Agrártörténeti Szemle* 2017. (LVIII. évf.) 1-4. szám, 67–88.
- Kaposi Zoltán (2017/b): Nemesi birtokforgalom Somogyban a 19. század első felében. *Vidéktörténet 1.* (Szerk. Csikós G. - Hegedűs I. - Horváth G. K. - Ö. Kovács J.). Budapest. 127–155. old.
- Kaposi Zoltán (2018): Széchenyi István gróf Zala megyei uradalmi (1814–1860). In: *Széchenyi és Zala.* (Szerk. Kiss Gábor). Zalaegerszeg. 35–58. old.
- Kaposi Zoltán (2019/a): Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században. *mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok* 14. Budapest, 2019.
- Kaposi Zoltán (2019/b): Agrarkrise in Ungarn, besonders auf dem Gebiet von Süd-Transdanubien, 1873–1914. *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf* 44. (Szerk. Tilcsik György). Szombathely, 2019. 157–178. old.
- Király István (1962): Fejezetek a Somogy megyei szarvasmarha-tenyésztés történetéből 1848–1945. *Somogyi Almanach* 7. Kaposvár.
- Kopasz Gábor (1968): A répacukorgyártás kezdete a Dél-Dunántúlon 1837–1867. *Baranyai helytörténetírás* 1968. 35-64. old. Pécs.
- Lukács Gábor (2009): A Festetics birtok gazdálkodási és vezetési reformja a XVIII. század végén. Phd-értekezés. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Lukacs_Gabor_dissertation.pdf Pannon Egyetem, Keszthely.
- Reiszig Ede (1914): Somogy vármegye községei. Magyarország vármegyéi és városai. Somogy. (Szerk. Csánki Desző). Budapest. 30–179. old.
- Szabó Máté (2019): Az 1879. évi erdőtvény hatása a Dráva menti uradalmi erdőgazdálkodás és faipar fejlődésére. *Agrártörténeti Szemle.* LX. évfolyam.1-4. 147-157. old.
- Széchenyi Imre (1887): Somogy vármegye közigazdasági viszonyai. Budapest.

- Szili Ferenc – Erdész István (1994): Kaposvári Cukorgyár története (1894–1994). Kaposvár
- T. Mérey Klára (1975): Wirtschafts- und Gesellschaftsverhältnisse eines Komitats in Transdanubien (1867–1918). MTA Dunántúli Tudományos Intézet. Közlemények 19. Pécs
- T. Mérey Klára (2007): Somogy megye gazdasága és társadalma a dualizmus korában. In: T. Mérey Klára: Település – Megye – Régió. Pécs.
- Thassy Jenő (1996): Veszélyes vidék. Budapest.
- Tóth Péter (1988): Somogy megye leírása 1812-ből. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 18. (Szerk. Kanyar József). Kaposvár.
- Újváry Imre (1914): Mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, erdészet. In: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy (Szerk. Csánki Desző). Budapest. 301–344. old.

Statisztikai és sajtóanyagok

- A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1889; 1890.; 1894.
Somogy, 1889. február 26.; 1893. június 11.; 1893. július 2.
- Benda Gyula (1973): Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767-1867. Budapest.
- Fényes Elek (1836): Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest. 1. kötet.
- Fényes Elek (1866): Magyar ország ismertetése statisztikai, földirati és történeti szempontból. Pest. 1. kötet. Dunántúl.
- Gazdacímtár (1897): A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája 1895. 2. Gazdacímtár. Budapest.
- Gazdacímtár (1911): Magyarországi Gazdacímtár (Szerk. Rubinek Gyula). Budapest, 1911.
- Halászat, 1926. augusztus 15.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/VizgazdKeretterv_04_1/?query=dr%C3%A1vai%20hal%C3%A1szat&pg=245&layout=s (Letöltve: 2020.04.03)
- Mezőgazdasági statisztika (1895): A Magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest.

Levéltári források

- MNL. SML. IV. 428. 134. doboz.
- MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891.
- MNL. SML. IV. 428. 106. doboz.
- MNL SML. Cégbírósi Lt. társas cégek (továbbiakban Ct.) I. köt. 75/1. sz.
- MNL SML. Cégbírósi iratok. Ct. 92/I.

HÁLÓ Krisztián¹

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális
Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

University of Pécs Faculty of Business and Economics, Doctoral School of
Regional Policy and Economics

NÉPESSÉGVÁLTOZÁSOK ÉS EZEK GAZDASÁGI VONATKOZÁSAI AZ ORMÁNSÁGBAN 1869-TŐL 2011-ig

POPULATION CHANGES AND THEIR ECONOMIC
ASPECTS IN ORMANSAG FROM 1869 TO 2011

Abstract

An essential part of the socio-economic situation and understanding of a given geographical area is the complex knowledge of the population living in the area, even through historical perspectives. The composition, number and religious and ethnic composition of the Population of the territory among the Drava River and the Ormansag also provide excellent ground for further studies. Although the subject is rich, it is worth further work with a fresh and new approach and as a basis for further research.

From the decade before the turn of the 20th century to the present day, a number of significant changes have taken place in the ethnic-demographic structure of the population, the reasons for which can be considered as traditional (exodus and resettlement/resettlement) in the same way as the „one child method” whose economic role is worth displaying in itself.

Through population changes, the main directions of economic development of Ormansag can be demonstrated, as well as its challenges and limitations over a specified period of time. The most important question is how population changes took place and what economic consequences they had. To demonstrate this, the author compares data on population numbers and compositions taken from the censuses of the period under investigation with the economic characteristics of the periods preceding and following periods showing significant changes in these data.

Kulcsszavak: Ormánság, demográfia, népesség, statisztika, foglalkoztatottság, népesedés.

Keynotes: Ormansag, demography, population, statistics, employment, population.

¹ PhD hallgató/PhD student; halo.krisztian@tkk.pte.hu

1. Bevezetés

Amennyiben történelmi távlatokban demográfiaileg és népességét tekintve sajátos területet keres valaki, akkor jó helyen jár azt Ormánságban, melyet Wágner László szavainál érzékletesebben nem is lehetne bemutatni: „ORMÁNSÁG, hangulata van ennek a szónak. Egyszerre jelent 43 falut, népcsoportot, leűnt kultúrát, múltat és jelent, erdőket, holtágakat, halódó tájat, elsorvadást. Sokan csak, mint földrajzi fogalmat használják, de ennél sokkal több. Lehatárolható ugyan egy terület Drávafoktól Drávaszabolcsig, Kákicstól a Drávaig, de jelenti az itt élt embereket, kultúrájukat, évszázados harcaikat a folyóval, folyószabályozás után a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodást, a nagybirtok szorításának következményeit, a határközelség hátrányait, a rendszerváltozás utáni elsorvadást, a kitörési lehetőségek keresését.”¹

A területet tárgyaló szakirodalom igen nagy, így semmi meglepő sincs benne, hogy akár már magának a területnek a lehatárolásával is komoly akadályokba ütközhetünk (az előbbieken megadott sarokpontok ellenére is). E gazdag szakirodalom segíteni fogja a szerzőt a térség meghatározásában, amely után meg lehet részletesen vizsgálni a települések népesedési adatait. E vizsgálat alapját a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai adják, melyek alapján felrajzolásra kerül a térség településeinek népességváltozása és foglalkoztatási adatai.

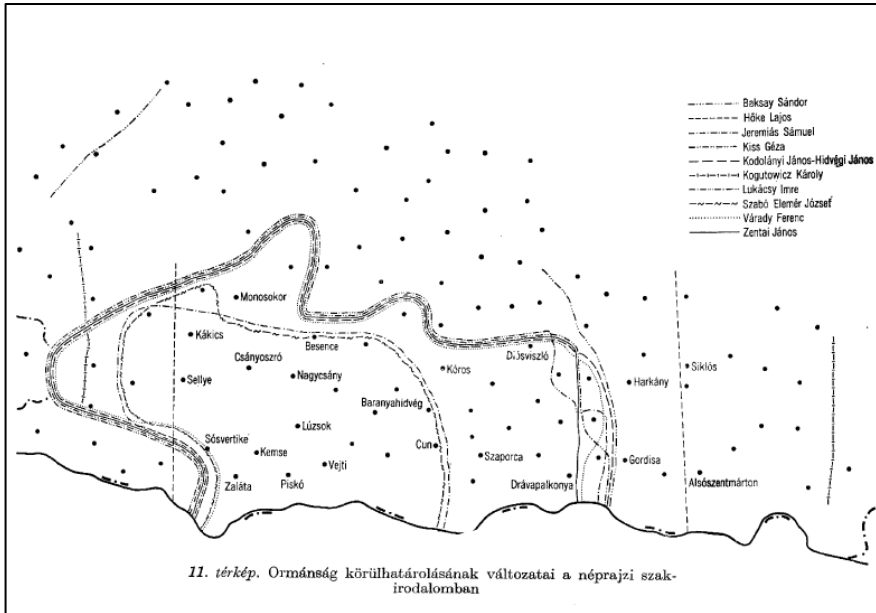
A szakirodalom vizsgálata után a szerző feltételezése szerint a térség XIX. század végi színmagyar, református vallású és főleg mezőgazdaságból élő lakossága napjainkra jelentős mértékben kicserélődött a lakosság számának csökkenése mellett.

2. A térség lehatárolása

Először magát a területet kell lehatárolni, mellyel foglalkozom a továbbiakban. A klasszikusnak tekinthető definíció Lukácsy Imre diósvizslói református lelkészhez köthető, aki 1907-ben adta ki Pécssett az Ormánság népe című munkáját, ebben a három ismerv, amely szerint meghatározta² az Ormánságot alkotó településeket: „nyelve magyar, vallása református, női viselete pedig a kebél (bikla)³.”

Az ő definíciója alapján az Ormánság települései a következők: Drávafok, Markóc, Bogdása, Drávaiványi, Marócsa, Kákics, Okorág, Mónosokor (ma Okorág része), Sellye, Sósvertike, Zaláta, Piskó, Kemse, Kiscsány, Oszró, (ma a kettő összeolvadása lévén Csányoszró), Nagycsány, Besence, Magyarmecske, Rónádfa (ma Göngyfa), Újmindszent, Czinderybogád (összeolvadásuk után ma Bogádmindszent), Páprád, Vajszló, Sámód, Baranyahídvég, Lúzsok, Hirics, Vejtí, Kémes, Szaporca, Tésenfa, Kísszentmárton, Cún, Adorjás, Kórós, Rádfalva, Drávapiski, Drávaszerdahely, Drávacsepely, Drávacsehi, Kovácshida, Drávaszabolcs, Drávapalkonya, Márfa, Diósvizsló.

Persze mások is igyekeztek lehatárolni a kérdéses területet, a 70-es évek végéig napvilágot látott és jelentősebb kísérleteket 1978-ban Zentai János gyűjtötte össze és ábrázolta egy szemléletes térképen.

1. térkép. A térség lehatárolásának kísérletei

Map 1. Attempts to delimit the area

Forrás: Zentai (1978)

1991-ig azonban érdemben és alapjaiban senki nem kérdőjelezte meg Lukácsy lehatárolását, azonban ekkor Kiss Z. Géza Ormánsági változások című művében teljesen új szempontokat emel be a terület meghatározásába.⁴ Egyrészt kifejti, hogy a történeti és kizárólag néprajzi alapú tipizálás már nem állja meg a helyét, másrészt felveti annak lehetőségét, hogy az Ormánság területét elsősorban természetföldrajzi értelemben ki kellene szélesíteni és új egységként kezelni. Ez az egység pedig Kiss szerint csak a Dráva völgye lehet. Ahogy kifejti a Dráva az, ami partjai mentén ugyanolyan feltételeket teremtett az ott lakók számára, országhoz, nemzetiséghez vagy felekezethez való hovatartozástól függetlenül. Párhuzamokat fed fel a verőcei Podravina és az Ormánsággal szomszédos délnyugat-somogyi községek horvátjainál. Vagy megemlíti például, hogy az Ormánságtól északra elterülő Okor-vidék és a Hegyföld Ormánsághoz nem tartozó katolikus községei is részben az ormánsági nyelvjárást beszélik, sőt vannak olyan nyomok, amelyek az onnan délkeletre elhelyezkedő (délszláv környezetben is) ősi nyelvjárásukat őrző Gordisa, Matty irányába mutatnak.

Az Ormánság nyugati részét nevezik Okorvidéknek, keleti szélét Bőköznek, középső részét Ormányköznek vagy egyszerűen Ormányoknak.⁵

3. A lakosságszám változása

3.1 A XIX vége Ormánsága

Kiss Géza Kákicsi református lelkész, mint kortárs, a térségről írt könyvében így írja le: „Baranya délnyugati szögletében, két községet Somogyból is kikerítve, 45 halódó, színmagyar falucska tekint ki a nagyvilágra: meglátja-e valaki? Olyan kicsi, hogy két nagyobb községet leszámítva 40–80 háznál egy-egy falucska többet nem számlál...”⁶ Szemléletes kép és rögtön két fontos ismérvet is elmond a területről: aprófalvas és színmagyar. Az 1869-es népszámlálás adataiból készített táblázat ezeket az állításokat bizonyítja is.

Az Ormánság településeinek nagy részét adó két járás falvainak átlagos lakosságszáma, szintén az 1869. évi népszámlálás adatai alapján a következő volt: a Siklósi járás esetében: 644 fő, míg a Szentlőrinci járásban: 485 fő, ellenpéldaként érdemes hozni Csongrád megye Tiszáninneni járását⁷ a maga 2486 fős átlagos településméretével.

A színmagyar összetételre jó példa a lakosság vallási hovatartozása, melyet szintén az 1. táblázat tartalmaz: a terület falvainak nagy részében elsősorban vannak a református vallásúak (e megállapítás alól csak Tésenfő kivétel, ahol egy református sem lakott ekkoriban). Az adott korszakban pedig a reformátusok döntő többsége magyar nemzetiségű volt. Az Ormánság településeinek nagy részét adó két járás falvainak átlagos lakosságszáma, szintén az 1869. évi népszámlálás adatai alapján a következő volt: a Siklósi járás esetében: 644 fő, míg a Szentlőrinci járásban: 485 fő, ellenpéldaként érdemes hozni Csongrád megye Tiszáninneni járását⁷ a maga 2486 fős átlagos településméretével.

A színmagyar összetételre jó példa a lakosság vallási hovatartozása, melyet szintén az 1. táblázat tartalmaz: a terület falvainak nagy részében elsősorban vannak a református vallásúak (e megállapítás alól csak Tésenfő kivétel, ahol egy református sem lakott ekkoriban). Az adott korszakban pedig a reformátusok döntő többsége magyar nemzetiségű volt.

1. táblázat. A települések népességszáma az 1869. évi népszámlálás szerint (fő)

Table 1. Data from the census of 1869

Településnév	Lakosság	Református	Katolikus
Drávafok	1126	746	341
Markóc	266	208	51
Bogdása	993	679	301
Iványi	648	553	86
Marocsa	311	279	28
Kákits	508	450	36
Okorág	442	417	18
Monosokor	212	61	142
Sellye	1558	816	694
Sorvertike	481	432	30
Zalata	856	730	108
Piskó	283	251	28
Kemse	352	241	105
Kis-Csány	629	569	25
Oszró	595	538	32
Nagy-Csány	321	280	37
Besence	332	297	35
Magyar-Mecske	566	471	84
Rodánfa	304	259	37
Új-Mindszent	268	149	113
Cinderi-Bogád	219	164	33
Páprád	345	193	145
Vajszló	1187	866	273
Sámod	350	306	44
Hidvég	479	405	56
Luzsok	393	334	42
Hírics	644	476	151
Vejtű	475	386	88
Kémes	454	431	13
Szaporca	558	455	58
Tésenfa	646		638
Kis-Szent-Márton	439	376	53
Cun	517	421	92
Aderjas	311	264	46
Kőrös	683	546	130
Rád	618	546	63
Drávapiski	572	500	61
Szerdahely	409	383	24
Csepely	456	441	11
Cschi	426	371	47
Kovácsbida	364	338	19
Dráva-Szabolcs	510	439	68
Dráva-Palkonya	687	630	52
Márfa	270	270	
Viszló	686	621	48

.Forrás: KSH.

A térség foglalkoztatási viszonyait tradicionálisan a mezőgazdaság határozta meg, a természeti környezet adta lehetőségek szabták meg a megélhetéshez szükséges javak megteremtésének módját. Jó példa erre az „ormákon” (magaslatokon), halászhelyek közelében létesült települések elhelyezkedése.⁸ A Dráva későbbi szabályozása előtt a mezőgazdasági művelés alá vonható területek nagy része alkalmatlan volt a szántóföldi gabonatermesztésre, a kanyargós Dráva tartósan a partélhez közel folyt, ráadásul gyakran ki is áradt, méghozzá úgy, hogy a víz akadálytalanul szétterült a széles ártéren, és ezért az elöntés sekély és tartós maradt. Ez viszont kitűnő alapot teremtett ahhoz, hogy az ártéri gazdálkodás legyen a jellemző: a halban és vadban gazdag ártér adta a halászat, vadászat alapját, ahogy a gyűjtögetés is jellemző volt (bogyók, sulyom, gomba, tojás és hasonlók)⁹ ezek mellett nagy jelentősége volt az ártéri gyümölcsészetnek is.¹⁰

A mocsaras terület kedvezett a magyar szürke marha és a mangalica sertés tartásának is, így az állattartás is a megélhetés fontos pillére volt.

A térség (leginkább) kistelepülésein ekkorra, az önfenntartás érdekében szükséges együttműködések mellett megjelentek a tradicionális közösségek mindegyikére jellemző egyéb közösségi terek is: családi, rokoni, baráti vagy szomszédügyi kötelékek, a tér közös használatából eredő kapcsolatok, valamint a vallás és az ünnepek összetartó ereje.

3.2 Egykézés

A terület lakosságszámát olyan demográfiai tényezők befolyásolták, mint Trianon, a világháborúk, majd az 1960-as és 1970-es évek iparosításának következményei, ahogy a rendszerváltozás és az azóta eltelt évtizedek eseményei (például az ipar leépülése, a mezőgazdaság átalakulása), azonban e tényezők bemutatása egy másik írás tárgya.

A XIX. és XX. század fordulójának jelentős népességalakító tényezője volt ugyanis az úgynevezett egykézés, vagyis az a sajátos szokás, hogy a párok csak egy gyereket vállaltak. Andorka Rudolf szerint „az első társadalmi problémák és demográfiai jelenségek közé tartozik, amelyek a közvélemény és a társadalomtudomány érdeklődését felkeltették.”¹¹ Ráadásul egyik iskolapéldája az Ormánság. Hölbling Miksa Baranya vármegyei főorvos már 1845-ben felhívta a figyelmet a megyében gyakorolt születéskorlátozásra egy jelentésében, leírva ráadásul több olyan tényezőt, melyet később az egykézés okaiként többen is megemlítettek: „de ezen kívül nálunk még egy más ok forogván fönn, melly akadályozza a népesség növekedését, és ez nem egyéb mint a következő: legtöbb magyar helységeinkben szégyennek tartják a menyecskék, ha ők házasságuk első 4 sőt 10 évében szülnék, aztán a legegészségesebb és legerősebb asszony is ritkán szül többet 2 gyermeknél a t. lelkészek és kerületi orvos urak bizonyítása és köztudomás szerint Sok menyecske szépségének fönntartása végett akadályozza titkos és bűnös módon a szülést, sokat pedig a szegénység visz arra, minthogy tudniillik egy

fél telken sokszor 3-4 család is kénytelen élélni.”¹² Höbbling megállapításai azonban ekkor még nem kaptak nagy nyilvánosságot, az 1869-től folyamatossá váló népszámlálások eredményei kellettek ahhoz, hogy komolyabb diskurzus alakuljon ki pár évtizeddel később a témáról. Gróf Széchényi Imre Somogy megye főispánja a birtokos parasztság erősebb születéskorlátozására,¹³ Buday Dezső Baranya vármegyei árvaszéki ülnök a jelenség térbeli sajátosságaira és a háttérben meghúzódó okok között a birtokaprózódástól való félelemre és a fényűzés iránti igényre,¹⁴ valamint Nógrády László, a Gyermektanulmányi Társaság elnöke a korai házasságokra és a születés-korlátozás szokásának terjedésére¹⁵ hívta fel a figyelmet.

A Horthy-korszakban aztán egyértelműen még nagyobb figyelmet kapott a téma, ennek köszönhetően jelentős irodalma alakult ki, melyekből néhányat ki is emelnék. A később legtöbbet hivatkozott művek időrendi sorrendben: Kodolányi János 1927-ben írt, „A hazugság öl” című memorandumja, Fülep Lajos Pesti Naplóban 1929-ben megjelent cikksorozata,¹⁶ majd Illyés Gyulának a Nyugatban 1933-ban leközölt Pusztulás című esszéje. Hidvégi János vajszlói orvos Hulló magyarság című kötete 1938-ban látott napvilágot, melyben Hidvégi szintén ír az egykézés gazdasági, valamint erkölcsi okairól, azonban ezek mellett igen érdekes történelmi és nemzetközi kitekintést tesz a gyermekvállalás és születésszabályozás kérdéskörében.¹⁷

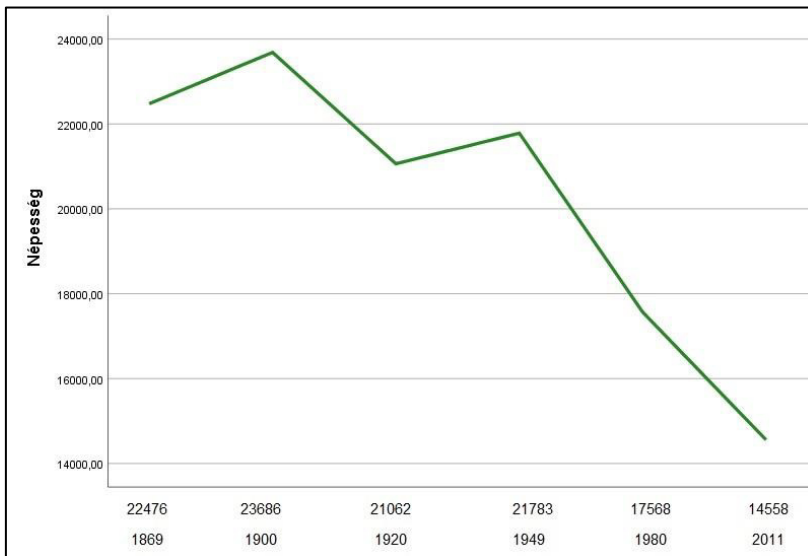
Az előzőekben már láthattuk, hogy az egykézés legfontosabb okai között a birtokosztódástól való félelem, a református gazdagarasztás önzése és a női hiúság¹⁸ jelent meg, illetve érdemes még megemlíteni az egygyermekes családok katonai szolgálat alóli mentességét is. Azonban ezek inkább toposzok voltak, még ha van is igazságtartalmuk. Ragadics Tamást idézve, a háttérben húzódó valódi okok sokkal hagyományosabbak és érthetőbbek voltak, melyek közül a legfontosabb: jelentős törés következett be a 18-19. században az Ormánság lakóinak életében. Az úrbéri rendezést és a jobbágyfelszabadítást követően a közös használatú vizek, nádasok, erdők és legelők a földesurak kezébe, az ormánsági falvak pedig a „nagybirtokok halálgyűrűjének szorításába” kerültek, ezzel pedig az itt élők elvesztették mindazt, ami addigi létalapjukat jelentette. Ezek a viszonyok hívták életre a tájegység lakóinak sorsát kíméletlenül meghatározó magatartásformák terjedését.¹⁹ Buday jóval korábban, de szintén hasonlóan nyilatkozik. Szerinte nem véletlen, hogy Baranyában terjedt el legelőbb az egyke, hogy a magyar járásokban, amelyek síkon helyezkednek el és rossz legelőik, vízhiányuk miatt nem űzhetnek igazi állattenyésztést, ezért a szemtermelésre vannak utalva. Nem véletlen, hogy a vasút mellett sehol sem egykések a falvak, hogy először az erősebb igényű, nagyobb műveltségű reformátusok között terjedt el és azután kezdte ki a katolikus vallású falvakat valamint, hogy a magyarok között terjedt el jobban.²⁰

Koloh Gábor 2018-as doktori disszertációja a születésszabályozás kérdésén keresztül vizsgálja az egykézést és kutatási eredményei segítségével

igazolja, vagy cáfolja a többi témába vágó írás megállapításait. E mellett okokban és időben is pontosabban helyezi el a jelenséget: A születésszabályozás kialakulását a XVIII. század utolsó évtizedénél néhány évtizeddel korábbra helyezi el és a Mária Terézia-féle úrbérrendezésnek a születéskorlátozásra gyakorolt szerepét hangsúlyozza ugyan, de nem elsősorban a birtokmegosztási eljárás, hanem a nagycsaládi együttélési forma átalakulásának hatását említi okként. A társadalmi csoportok vizsgálata igazolta számára, hogy először a birtokos réteg körében terjedt el a születéskorlátozás, amely erősebben nyilvánult meg a negyedtelkeseknél, mint a negyedteleknél nagyobb birtokos családoknál. A birtoköröklési mechanizmusok vizsgálatával például sikerült kimutatnia Vajszlón a nagycsaládi együttélés működésének a 19. századi nyomait. A nem birtokos és betelepülő családfők esetében a születésszabályozás gyakorlatának fokozatos időbeli átvétele helyett a folyamatos alkalmazkodást hangsúlyozza, ahogy a helyben gyakorolt születésszabályozásnak, mint kulturális normának az erősségét is.²¹

4. Kutatási adatok

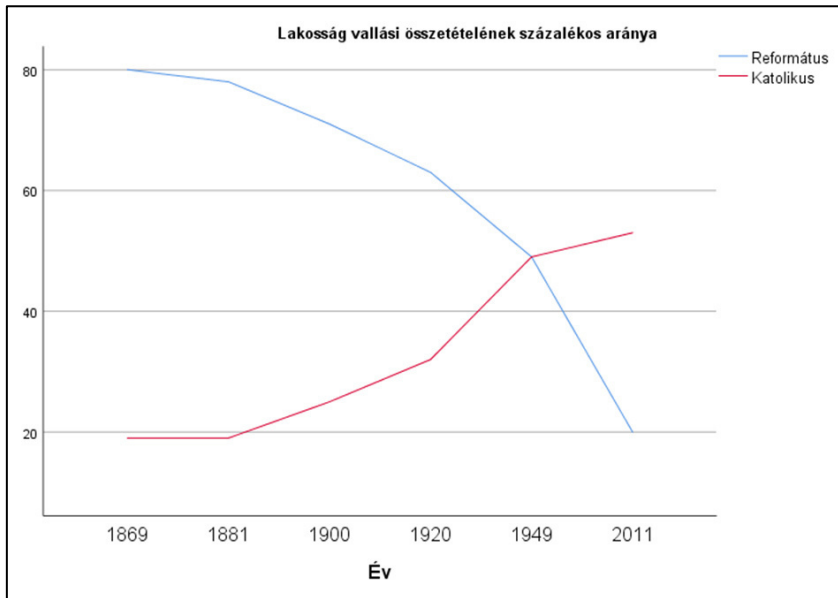
A népességváltozás számszerűsítésére települési szinten kigyűjtésre kerültek a népszámlálások adatai az 1869-estől a 2011-esig. A lakosságszám mellett bekerült a gyűjtésbe a vallási megoszlás is, illetve ahol elérhető volt ott az etnikai adatok közül a cigányság lélekszáma, illetve a foglalkoztatási adatok is.

1. ábra. Az összlakosság változása.

Figure 1. The change in the overall population. *Adatok forrása: KSH*

A terület lakosságának összlétszáma az elmúlt 150 évben, két időszaktól eltekintve, folyamatosan csökkent, 2011-re mindössze az 1869-es 65%-át éri el. Települési szinten elemezve (a 2. táblázat ebben segítséget nyújt) megállapítható, hogy a városok (Sellye és Vajszló) kivételével mindössze három olyan település volt (Kémes, Drávaszabolcs és Diósvizlő) a vizsgált 45-ből, amelyek nem csökkent a lakosságszáma. Az aprófalvas jelleg megmaradt.

2. ábra. A lakosság vallási összetételének változása.

Figure 2. Change in the religious composition of the population.

Adatok forrása: KSH

A lakosság vallási összetételének változását a 2. ábra,²² valamint az 1. és 2. táblázat számadatai mutatják be. A katolikusok folyamatosan teret nyertek a reformátusokkal szemben, a fordulópont a második világháború után következett be, ekkor volt egyenlő a reformátusok és katolikusok aránya, majd utóbbiak napjainkra jelentős többségbe kerültek. Ez alól Márfa kivétel, ahol még református többség van, illetve Drávaszerdahely, ahol 60 református és 61 katolikus lakos volt, tehát majdnem egyenlő a számuk.

Miután a lakosság etnikai hovatartozására vonatkozó adatok több népszámlálásnál is hiányoztak e helyütt érdemes elemezni azt is. Az Ormánság magyar lakossága tradicionálisan református volt, ebből következően a reformátusok fogyása a magyar lakosság fogyását is jelentette. Egyenes arányosságot ugyanakkor hiba lenne feltételezni a kettő között, ugyanis az újonnan betelepülő katolikusok között is volt magyar etnikumú. A meglévő adatok ugyanakkor a magyarok fogyására vonatkozó feltételezés helyességét erősíti: 1900-ban a cigányság aránya 0,04% volt, a magyarság

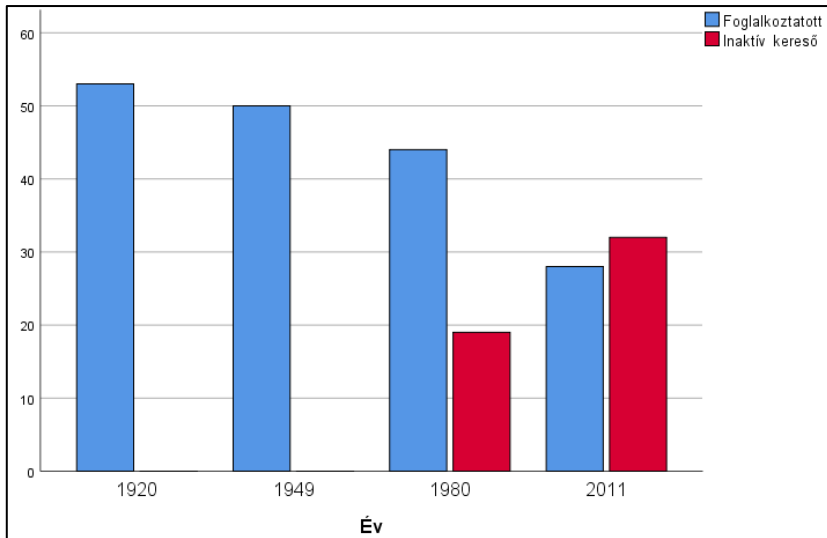
98%-val szemben, míg 2011-re ez az arány 14%-ra módosult a 94%-al²³ szemben.

1. táblázat. A települések népességszáma az 2011. évi népszámlálás szerint.

Table 1. Data from the census of 2011. *Forrás: KSH.*

Név	Lakosság	Református	Katolikus	Magyar	Cigány	Foglalkoztatott (%)	Munkanélküli (%)	Inaktív kereső (%)
Drávaafok	485	121	302	394	130	33,2	9,1	30,3
Markóc	64	27	26	64	15	32,8	12,5	25
Bogdása	276	26	125	210	67	34,4	6,5	33,3
Drávaiványi	189	22	92	164	131	18	11,1	33,3
Marócsa	91	26	62	91	36	23,1	3,3	35,2
Kákics	218	39	108	215	41	25,7	8,3	37,2
Okorág	164	39	74	142	49	24,4	13,4	32,9
Sellye	2783	564	1240	2404	89	40,5	6,5	33,1
Sósvertike	173	14	144	172	26	27,7	9,8	35,8
Zaláta	248	68	139	224	17	18,5	9,3	50,8
Piskó	247	23	218	244	147	23,1	26,3	19,4
Kemse	59	17	27	59	4	40,7	5,1	35,6
Csányoszró	679	238	332	620	80	35,2	6,9	34,3
Nagycsány	147	29	77	145		24,4	13,4	32,9
Besence	113	19	61	113	22	27,4		36,3
Magyarmecske	313	85	182	279	62	25,2	12,1	27,8
Gyöngyfa	136	21	74	130	50	13,2	25	22,1
Bogádmindszent	418	39	283	399	164	33,7	11	26,8
Páprád	157	19	98	149	8	33,8	15,9	33,1
Vajszló	1812	341	1072	1691	101	37,5	7,5	30,7
Sámod	185	26	122	174	51	31,9	14,1	37,3
Baranyahídvég	188	38	123	186	68	31,9	9,6	31,9
Lúzsok	220	27	134	210	27	23,2	8,2	25
Hírics	237	20	129	232	108	15,6	9,3	26,2
Vejti	167	50	90	166	23	24	3,6	40
Kémes	485	132	240	441	4	30,9	8,7	34,4
Szaporca	233	58	124	221	15	25,3	8,2	35,2
Tésenfá	193	46	133	193	9	26,9	12,4	34,7
Kisszentmárton	236	54	158	236	55	33,9	7,6	26,3
Cún	245	47	145	229	34	15,9	1,2	46,1
Adorjás	181	31	139	181	131	28,7	11,6	25,4
Kórós	226	23	149	224	23	23	14,6	24,8
Rádfalva	192	20	82	139	16	25,5	17,2	28,6
Dráwapiski	86	16	59	86	20	16,3	23,3	34,9
Drávaszerdahely	183	60	61	164	4	34,4	8,7	31,1
Drávacsepely	205	37	82	194	15	29,3	8,3	38,5
Drávacsehi	199	31	109	194	26	22,1	10,1	35,2
Kovácskida	268	56	126	255	22	27,2	12,7	28,7
Drávaszabolcs	688	172	260	627	44	36,2	5,7	34,4
Drávapalkonya	270	41	148	230	53	21,1	15,9	28,5
Márfa	194	97	56	185		37,6	8,2	25,3
Diósvizlő	705	165	332	652	98	29,9	15,7	28,5

A foglalkoztatottak számát érdemes még vizsgálat alá vetni. Napjainkra az 1920-as nagyjából 55%-os átlag folyamatos csökkenéssel 30% környékére süllyedt. Illetve nagyon magas az inaktív keresők aránya is, a 2000-es évek második évtizedére meghaladta a 30%-ot. Erről a változóról először 1970-ből van adatunk, akkor még 15% alatt volt.

3. ábra. Foglalkoztatottak és inaktív keresők százalékos aránya.

Figure 3. Percentage of employed and inactive earners..

Adatok forrása: KSH

5. A 2000-es évek elejének Ormánsága

A gazdasági tevékenységek jellege sokat változott: a mezőgazdaság még mindig a térség meghatározója, bár kevesebb embert foglalkoztat, a háztáji és ártéri gazdálkodás pedig szinte teljesen eltűnt, előbbi feltámasztására az elmúlt években vannak csak próbálkozások, például az Ormánság Alapítvány tevékenysége a gyümölcsészet területén.

A már bemutatott természetközeli és fenntartható gazdálkodási struktúra, mely a XIX. század végén még jellemző volt, napjainkra teljesen átalakult és komoly kihívásokkal kell szembenéznie. A XX. század folyamán a térség vízfolyásainak és belvízcsatornáinak vízszintje, az elhibázott vízszabályozásnak köszönhetően, lesüllyedt és az egykor bővízű vízfolyásokkal szabdalta, ritka és gazdag élővilágnak otthont adó táj képe helyett most egy kiszáradó térség látványa tárul elénk. E folyamat következményeként a tájhasználat is teljesen átalakult. Az egykor gyümölcsösként, legelőként, erdőműveléssel vagy halászással hasznosított területek helyett iparszerű és extenzív szántóművelés jelent meg. Ez azonban

csak a népesség kis hányada számára biztosít megélhetést, a helyzetet pedig tovább rontotta, hogy a lakosság önellátása is megszűnt.²⁴

A térség jelenlegi helyzetét Reményi Péter vázolja fel²⁵ egy SWOT analízisben:

Erősségek:

- A Dráva, mint vízgazdálkodási erőforrás.
- A termőföld, mint tőke.
- Az eddigi együttműködések során kiforrott közös cselekvési módszerek és mechanizmusok.
- Az Ormánság, mint biogeográfiai egység igen erős regenerációs képessége.
- Gazdag biológiai alapok a gazdálkodáshoz.

Gyengeségek:

- A földtulajdon és a termelőeszközök egyenlőtlen eloszlás, a termőföld „külső” tulajdonosok kezébe kerülése.
- Lakóhelyétől és közösségétől elidegenedett lakosság.
- A lakosság szociális helyzete, alacsony iskolai végzettsége, alacsony szakképzettsége.
- A helyi társadalom elöregedése.
- A térség adottságaihoz nem illeszkedő termelési szerkezet.
- A helyi termelés és a helyi fogyasztás szétválása
- Fejletlen infrastruktúra, elmaradott közút és vasúthálózat, közlekedési nehézségek.
- Gazdasági elzártság, határátkelőhelyek hiánya.
- Helyi pénztőke hiánya.
- A térség és problémáinak ismeretlensége a politikai döntéshozók és az ország közvéleménye előtt.

Lehetőségek:

- A Drávának a térség vízgazdálkodásában betöltött aktív szerepének visszaadása.
- A vidékfejlesztéssel foglalkozó civil szervezetek nagy aránya.
- A látens középosztály aktivizálása.
- Új piaci kapcsolatok.

Veszélyek:

- Még több termőföld idegen kézbe kerülése.
- A külső tőke túl erőteljes megjelenése, a helyi lakosok kiszorulása a vállalozási lehetőségekből.
- Rossz helyre kerülnek a fejlesztési források, támogatások.
- EU szabályozások megjelenése, a gazdálkodás központi vezérlése.
- A természeti erőforrások kiárusítása.
- Piaci bizonytalanság.

További probléma, hogy a rendszerváltozás után szinte teljesen megszűnt két olyan mezőgazdasági termelési ág, mely a térségre jellemző volt: a dinnyetermesztés és a tejelő tehének tartása.²⁶ A dinnyetermesztés sikerét az Ormánságban az országos átlagnál magasabb napsütéses órák száma, valamint a szintén átlag feletti éves csapadékmennyiség adta, melyeknek köszönhetően az itteni dinnye két héttel korábban beérett, mint az alföldi. Ráadásul egy sikeres termelési ciklust is kialakítottak a gazdálkodók: a nyári dinnyeeladás árából ősszel sertést vettek, amit tavaszig neveltek, aztán leadtak és a befolyt összegből ültettek dinnyét. Ezt a rendszert az import, főleg Görögországból származó, dinnye megjelenése, mely a gyümölcs szezonálisát szinte teljesen megszüntetette, valamint a sertés felvásárlási árak alacsony volta és a takarmány árának növekedése szüntette meg. A tejelő tehének tartását szintén a takarmányok árának emelkedése, a tej alacsony felvásárlási ára, valamint a feldolgozóipar eltűnése a környékről lehetetlenítette el.

A népesség egy részének kicserélődése ráadásul a kisebb társadalmi közösségek felbomlásához is vezetett, melyekre jó példa az üresen álló reformátusok templomok a térségben. Újraformálódásuk azonban még folyamatban van. Például jelentős számú civil szervezet tevékenykedik a területen, akik jeleskednek a közösségépítésben is.

6. Zárszó

Az elvégzett kutatás alátámasztotta az előzetes feltételezést és magyarázta az Ormánság településeinek népességváltozását. Ugyanakkor több kérdés is felmerült, vagy nyitott maradt, melyek megválaszolása ildomos és lehetőséget ad a szerzőnek munkája folytatásához.

Az Ormánságban jelenleg folyó Ős-Dráva program például ehhez jó táptalajt biztosít. A program gerince ugyanis a korábban már bemutatott ártéri gazdálkodás feltámasztása, melyhez az eszközök a felszíni vízrendszer átalakítása, valamint a táji adottságoknak megfelelő gazdaságfejlesztés. Ezekhez kapcsolódik a térség kulturális hagyományain és természeti adottságain alapuló gazdálkodási mód megteremtése, mellyel fenntartható gazdasági fejlődés érhető el. Előtérbe kell kerülnie a táji adottságokhoz igazodó víz- és tájgazdálkodásnak, amely így a jelenlegihez képest a helyi lakosság szélesebb köre számára biztosíthat megélhetési lehetőséget. Az egykor meghatározó és mára korszerűsített ártéri gazdálkodás fenntartható hosszú távú megoldást nyújthat, amennyiben a környezet védelmét sikerül beépíteni a gazdálkodás rendszerébe. Korunkban fontos az organikus, a természettel jó kapcsolatban működő rendszerek kialakítása, ez a program pedig erre jó példa lehet. A történelmi gyökerei megvannak.

Jegyzetek/Notes

1. Wágner László: Táj és ember, az Ormánság világa. Forrás:
2. Lukácsy Imre (1907): Ormánság népe. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Rt., Pécs.
3. A bikla házi lenvászonból készült fehér szoknya. Az Ormánság nyugati és északi részén biklának hívták. Ez derékban ráncolt, fél lábszárig érő bő pendely. Baranyában kebél vagy kis kebél a pendely neve, ugyanitt a Bőközben a bokáig érő fehér felsőszoknyát hívták nagy kebének.
4. Kiss Z. Géza (1991): Ormánsági változások. Fejezetek a 18–19. századi társadalom történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
5. Dr. Jelenszky Fábrián Ildikó: Gender alapú társadalomföldrajzi elemzés az Ormánság példáján. p. 29
6. Kiss Géza (1937): Ormánság. Sylvester Rt., Budapest. p.9
7. Algyó, Kistelek, Tápé tartozott ide például.
8. Szabó Elemér József (1937): Ormánsági települések. Geographia Pannonica. 27. Engel Könyvnyomdája, Pécs. p.15-59.
9. Kodolányi János ifj. (1960): Ormánság. Gondolat, Budapest. p.28-42.
10. Lantos Tamás (2005): Dráva menti gyümölcsészet: Tanulmányok a tájhoz alkalmazkodó gyümölcsészetéről. Ormánság Alapítvány, Drávafok. p.11-71.
11. Andorka Rudolf (2001) : A dél-dunántúli egyke kutatások története. In: Andorka Rudolf: Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest. p.13
12. Hölbling Miksa (1845): Baranya vármegyének orvosi helyirata. Lyceum Nyomda, Pécs. p.64
13. Széchényi Imre (1906): Az egyke. Budapesti Hírlap Nyomda, Budapest. p.83
14. Buday Dezső (1909): Az egyke. Különlenyomat a Huszadik Század-ból. Deutsch Zsigmond és társa kiadása, Budapest. p.14-15.
15. Nógrády László (1913): Az egyke-gyermek. Hungaria Nyomda, Budapest. p.15-16.
16. „Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki!”. Pesti Napló 1929. november 10. A magyarság pusztulása. Pesti Napló 1929. november 17. Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon! Pesti Napló 1929. november 26. A pusztuló magyarság pusztító „igazságai”. Pesti Napló 1929. december 4. Borzalmas manipulációk, gyermekházasságok, nőuralom és züllés az egész Dunántúlon. Pesti Napló 1929. december 12.

17. Hidvégi János (1938): Hulló magyarság. Athenaeum, Budapest. p.9-31.
18. A kortárs és későbbi szerzők ez irányú véleménye az elmúlt évtizedek kutatási és publikációi során megcáfolásra került, például Dr. Jelenszkyne Fábian Ildikó már hivatkozott disszertációjában.
19. Ragadics Tamás: Hagyományos közösségek az ormánsági kistelepüléseken
20. Buday (1909) p. 5
21. Koloh Gábor (2018): A születésszabályozás, mint társadalomtörténeti probléma. Születésszabályozás a Dél-Dunántúlon. (1790-1941) Doktori disszertáció.
22. Az 1980-as népszámlálásnál nem gyűjtöttek a vallási hovatartozásra vonatkozó adatokat.
23. A két százalékos adat összege azért haladja meg a 100%-ot mert többen vallották magukat cigánynak is és magyarnak is egyszerre
24. Pollermann Dominika (2014): Hidrológiai és hidogeológiai helyzetfelmérés az Ormánságban. p.13-17.
25. Reményi Péter (2009): Agrárgazdaság. in.: Reményi Péter, Tóth József (szerk.): Az Ormánság helye és lehetőségei, Pécs. p.145-146.
26. Reményi (2009) p150-151.

Felhasznált irodalom/References

- Andorka Rudolf (2001) : A dél-dunántúli egyke kutatások története. In: Andorka Rudolf: Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest, 2001. p13
- Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, 2005
- Buday Dezső (1909): Az egyke. Különlenyomat a Huszadik Század-ból. Deutsch Zsigmond és társa kiadása, Budapest. p.5, 14-15.
- Hidvégi János (1938): Hulló magyarság. Athenaeum, Budapest. p..9-31.
- Hölbling Miksa (1845): Baranya vármegyének orvosi helyirata. Lyceum Nyomda, Pécs. p. 64
- Dr. Jelenszkyne Fábian Ildikó: Gender alapú társadalomföldrajzi elemzés az Ormánság példáján. p. 29
http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_jelenszkyne_nv.pdf (2020.02.01)
- Kiss Géza (1937): Ormánység. Sylvester Rt., Budapest. p.9
- Kiss Z. Géza (1991): Ormánysági változások. Fejezetek a 18–19. századi társadalom történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kodolányi János ifj. (1960): Ormánység. Gondolat, Budapest. p.28-42.

- Koloh Gábor (2018): A születésszabályozás, mint társadalomtörténeti probléma. Születésszabályozás a Dél-Dunántúlon. (1790-1941) Doktori disszertáció.
 Forrás: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40463/Koloh%20G%C3%A1bor_Disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf?sequence=1↦isAllowed=y (2019.11.23)
- Kováts Zoltán (2001): Az Ormánság népesedés-története 1720-1990. Múzeumi tudományért Alapítvány, Szeged.
- Lantos Tamás (2005): Dráva menti gyümölcsészet: Tanulmányok a tájhoz alkalmazkodó gyümölcsészetről. Ormánság Alapítvány, Drávafok. p.11-71.
- Lukácsy Imre (1907): Ormánság népe. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Rt., Pécs.
- Munkácsy Dániel: Bőköz, in.: Regélő 1842/63
 Forrás: http://real-j.mtak.hu/12176/1/RegeloPestiDivatlap_1842_2_PestiDivatlap.pdf (2019.11.20)
- Nógrády László (1913): Az egyke-gyermek. Hungaria Nyomda, Budapest. p.15-16.
- Pollermann Dominika (2014): Hidrológiai és hidrogeológiai helyzetfelmérés az Ormánságban. p.13-17.
 Forrás: <http://real.mtak.hu/9817/1/Pollermann%20Dominika-Hidrol%C3%B3giai%20%C3%A9s%20hidrogeol%C3%B3giai%20helyzetfelm%C3%A9r%C3%A9s%20az%20Orm%C3%A1ns%C3%A1gban.%20Diplomadolgozat.pdf> (2020.01.26)
- Ragadics Tamás: Hagyományos közösségek az ormánsági kistelepüléseken Forrás: http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/04_Ragadics_Tamas.pdf (2019.11.23)
- Reményi Péter (2009): Agrárgazdaság. in.: Reményi Péter, Tóth József (szerk.): Az Ormánság helye és lehetőségei, Pécs. p.145-146.
- Szabó Elemér József (1937): Ormánsági települések. Geographia Pannonica. 27. Engel Könyvnyomdája, Pécs. p.15-59.
- Széchényi Imre (1906): Az egyke. Budapesti Hírlap Nyomda, Budapest. p. 83
- Wagner László: Táj és ember, az Ormánság világa. Forrás: https://www.novenyzetiterkep.hu/sites/novenyzetiterkep.hu/files/098_WL_T%C3%A1j%20%C3%A9s%20ember%20az%20Orm%C3%A1ns%C3%A1g_421-431.pdf (2019.11.22)
- Zentai (1978) = Zentai János: Baranya megye magyar néprajzi csoportjai. in.: Ethnographia 1978/4

HORVÁTH Szilárd¹

Kaposvári Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori
Iskola

Kaposvár University, Doctoral School in Management and Organizational
Sciences, Kaposvár, Hungary

A PEDAGÓGUS ÉLETPÁLYAMODELL A MINDENNAPOKBAN

THE TEACHER'S LIFE MODEL IN EVERY DAY

Abstract

The purpose of this study is to establish that CXC 2011 introduced by the Public Education Act and Decree 326/2013. The pedagogical career model detailed in Government Decree (Implementation of Act XXXIII of 1992 on the Promotion System of Teachers and the Status of Public Employees in Public Institutions) has achieved its purpose. As a result, have teachers become more motivated? I want to get an answer on how satisfied they are with the career model, how it is structured and the tasks that it entails and the salaries that are essential for proper motivation. I want to see and show if the career model has a deterrent effect on teachers not leaving the teaching profession for other, possibly better paid, jobs in the private sector. Beyond the general belief, I want to investigate whether different opinions may be related to, for example, gender, age, place of residence, career time, or whether different groups of educators have similar views on the impact of the promotion system on their work; currently the teacher career model makes it. I surveyed teachers' opinions with questionnaires. 6124 questionnaires were filled out with the help of which I answered the questions to be examined by statistical methods. In-depth interviews with educators provide a better understanding of the issues. Using the results of the research, there is an opportunity to improve and refine the teaching career model.

Kulcsszavak: oktatás, minőség, pedagógus életpályamodell, motiváció, különbségek

Keynotes: education, quality, teacher career model, motivation, differences

¹ *PhD hallgató/PhD student; hszilard79@gmail.com*

Bevezetés

A tanulmány célja annak megállapítása, hogy 2011. évi CXCV. a köznevelésről szóló törvény által beiktatott és a 326/2013. Kormányrendelet (a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról) által részletesen ismertetett pedagógus életpályamodell elérte-e a célját. Ennek hatására motiváltabbá váltak-e a pedagógusok? Választ kívánok kapni arra, hogy mennyire elégedettek az életpályamoddellel, annak felépítésével és az azzal járó feladatokkal, illetve a fizetésekkel, mely a megfelelő motiváció elengedhetetlen eleme. Látni és láttatni kívánom, hogy az életpályamoddellelnek van-e visszatartó ereje arra vonatkozóan, hogy a pedagógusok ne hagyják ott a pedagóguspályát más, a versenyszféra esetleg jobban fizető állásaiért. Az általános vélekedésen túlmenően vizsgálni kívánom, hogy a különböző vélemények köthetőek-e például nemekhez, életkorhoz, lakhelyhez esetleg a pályán töltött időhöz vagy a pedagógusok különböző csoportjai hasonlóan vélekednek-e az előmeneteli rendszer munkájukra gyakorolt hatásairól, így homogén csoportként kezelhetőek-e, ahogy ez jelenleg a pedagógus életpályamoddellel teszi. Nemzetközi összehasonlító elemzések sora mutatott rá arra, hogy a tanulói teljesítmények és általában az oktatás színvonalának javításához arra van szükség, hogy jó képességű, felkészült tanárok tanítsanak az iskolákban, és a legjobb tanárok hosszabb távon is a pályán maradjanak. Az elmúlt évtized kutatási eredményei meggyőzően bizonyították, hogy a diákok iskolai teljesítményét az oktatáspolitikai által is befolyásolható tényezők közül elsősorban a tanári munka minősége határozza meg¹.

Bander és szerzőtársai² kimutatták, hogy a tanulói eredményesség alakulásában a magyar középiskolákban is jelentős súllyal esik latba a tanár munkája, szakmai, pedagógiai felkészültsége, valamint megfelelő motiváltsága. A tanári tényező, a tanárok által termelt hozzáadott érték fontosságát valamennyi interjúalany hangsúlyozta, ugyanakkor a tanítás színvonalának növelése kapcsán számoltak be a legtöbb nehézségről is. Sági és Varga³ úgy fogalmazott: a diákok iskolai teljesítményét leginkább a pedagógusi munka minősége határozza meg. A tanulási-tanítási környezet más összetevőinek – az oktatásra fordított összegek nagyságának, az osztálylétszámnak, a tárgyi felszereltség színvonalának – sokkal kisebb mértékben mutatható ki a tanulók eredményeire tett hatása.

Anyag és módszer

A köznevelés minőségének, a pedagógusok motiváltságának és az országban végbemenő folyamatoknak a lehetséges kapcsolatát primer és szekunder adatokra alapozva vizsgáltam. A primer adatok a köznevelésben dolgozó pedagógusok által kitöltött kérdőívekből és az érintett pedagógusokkal készített mélyinterjúkból származnak. A szekunder adatokat

a hazai és nemzetközi szakirodalomból, a Központi Statisztikai Hivaltól és az Oktatási Hivaltól származtatom.

A pedagógusok véleményét online anonim kérdőív segítségével térképeztem fel. A kérdőíveket a Közoktatási Információs Rendszerben (KIR) elérhető intézményi adatbázisban fellelhető összes Magyarországon működő köznevelési intézmény igazgatójának e-mail-ben juttattam el azzal a kéréssel, hogy töltsék ki és lehetőség szerint juttassák el kollegáiknak is kitöltés céljából. Mindösszesen 5 885 működő köznevelési intézményt kerestem fel. A felkeresett intézmények között minden a köznevelés alá tartozó intézménytípus megtalálható volt. Kihasnáltam a közösségi média adta lehetőségeket is és a különböző pedagógiai témával foglalkozó facebook csoportokba is feltettem a kérdőívet és kértem a csoporttagok tagjait a kitöltésre. A kérdőíveket 2017. március 8-tól folyamatosan küldtem ki a köznevelési intézményeknek. Az első kérdőívek 2017. március 8-án kerültek kiküldésre és ezen a napon már néhány kitöltött kérdőív is rendelkezésemre állt. A kérdőívek kitöltését 2018. I. negyedévében zártam. Úgy gondoltam, hogy akihez ez idáig eljutott és ki szeretne volna tölteni, az megette. Mindösszesen 6 124 kérdőív került kitöltésre.

A kérdőív kérdései három fő csoportba sorolhatóak:

1. A pedagógus életpályamodell felépítésével, kategóriáival, motiváló erejének megítélésével, pályaelhagyást gátló hatásával foglalkozó kérdések;
2. Az életpályamodell részét képező minősítő vizsgák, eljárások szükségességével, módszerével és megfelelőségével foglalkozó kérdések;
3. A pedagógus demográfiai helyzete, mint neme, kora, lakhelye, pályán töltött ideje, pedagógus besorolása, intézménye, ahol dolgozik és végzettsége;

A kérdőíveket a Google űrlapszerkesztőjével készítettem, ahol lehetőség kínálkozott arra, hogy jelöljem a kötelezően kitöltendő kérdéseket, ennek köszönhetően hiányos, formai hibás kérdőív nem kerülhetett az adatbázisba. A Google által szerkesztett kérdőívekből egy Excel munkalapot generáltam, amelynek adatait különböző statisztikai módszerek segítségével elemeztem. A kérdőívek elemzéséhez, értékeléséhez a Microsoft Excel függvényei mellett annak kimutatást készítő (keresztábla) funkcióját is alkalmaztam. A kapcsolatok szorosságának vizsgálatához pedig az SPSS programot használtam. Általában a társadalmi – gazdasági jelenségek közötti összefüggéseket az jellemzi, hogy az egyik ismérv értékéből nem határozható meg egyértelműen a másik ismérv nagysága, azaz csak az egyik tulajdonság és a másik tulajdonság átlagos nagysága között van határozott kapcsolat. Ezek a sztochasztikus összefüggések. Tehát a két ismérv, változó között a sztochasztikus kapcsolat fennállása azt jelenti, hogy ezek ugyan nem

függetlenek, de nincs is közöttük funkcionális összefüggés, tehát a változó értékét a ható tényező mellett bizonyos véletlen hatások is befolyásolhatják⁴. Ahogy korábban ismertetett feltételezett kapcsolatok szorosságának mérésére a Cramer-féle együtthatót alkalmaztam, amely a következő képlettel számítható:

$$V = \sqrt{\frac{x^2}{N \cdot \min\{s-1; t-1\}}} \text{ s sorok, t az oszlopok száma}$$

Értéke mindig $0 \leq V \leq 1$ közé esik. A kapcsolat tényleges erősségének megfelelően felveheti a felső értéket⁵. V értéke minél közelebb esik az 1-hez, annál szorosabb a kapcsolat a vizsgált változók között. Azért ezt a mutatót választottam, mert ez alkalmas minőségi és területi ismérvek összefüggéseinek a feltárására.

A kapott eredmények mélyebb, pontosabb megértése céljából mélyinterjúkat készítettem, mely lehetővé tette a vizsgált téma még pontosabb körüljárását. A mélyinterjú alanyok választásánál törekedtem arra, hogy az interjúztatott személyek minél szélesebb réteget fedjenek le a pedagógus társadalmon belül. Így van a megkérdezettek között fiatal, középkorú, pár évvel a nyugdíj előtt álló, férfi, nő, óvodapedagógus, magyar szakos, informatika szakos és gyógypedagógus is. Csakúgy Pedagógus I. és mesterpedagógus kategóriába sorolt pedagógus. A megkérdezett pedagógusokat biztosítottam az anonimitásukról, így nem nevükön, hanem az 1. táblázatban ismertetett betűjelekkel (monogrammal) azonosítom őket.

1. táblázat A mélyinterjú alanyok bemutatása

Table 1. Introduction of in-depth interview subjects

mono-gram	nem	kor (év)	település	pedagógus végzettség	szint	pedagógus fokozat
BVK	nő	47	kisváros	magyar szakos tanár	egyetem	pedagógus I.
TG	nő	54	megye-székhely	óvodapedagógus + szakvizsga	főiskola	mesterped.
KÉ	nő	60	kisváros	óvodapedagógus + szakvizsga	főiskola	mesterped.
SZ	férfi	50	megye-székhely	gyógypedagógus, informatika tanár, szakvizsga	főiskola	mesterped.
TR	nő	32	község	szakoktató, informatika tanár	egyetem	pályát elhagyó

Forrás: Saját szerkesztés.

Eredmények

Hipotézis 1: A Pedagógus életpályamodellnek hibája, hogy a nagy és szerteágazó pedagógustársadalmat egy homogén egységként kezeli.

Azt feltételezhetjük, hogy a pedagógus társadalom túl nagy és túl színes ahhoz, hogy homogénnek tekintsük, ezáltal egységes elvek alapján minősítjük és bérezzük őket. A korábbi közalkalmazotti bértábla és a mostani pedagógus életpályamodell sem tesz különbséget pedagógus és pedagógus között, mégis végzettségek alapján nagyobb differenciálást tett lehetővé, mint a pedagógus életpályamodell. Feltételezhető továbbá, hogy az előmeneteli rendszer hatásainak megítélése alapján a pedagógus társadalom több, jól elkülöníthető csoportra osztható. Tehát máshogy hat egy férfire vagy nőre, de máshogy ítéli meg egy óvodapedagógus vagy egy közgazdász tanár. Ezeket a kérdéseket vizsgálják a 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 hipotézisek. A feltételezések arra alapozhatóak, hogy a verseny piacon más-más egy nő, vagy férfi fizetése, jelentősen megbecsültebb egy hosszú ideje a szakmában dolgozó szakember, mint egy pályakezdő. Más körülmények között dolgozik egy óvodapedagógus vagy egy mérnök tanár és más lehetőségei vannak az esetleges pályaelhagyást követően. Mondhatnánk, hogy nem véletlen rokon, de mégis más szakma az óvodapedagógus, gyógypedagógus vagy szaktanár. Más-más rendszerben tanulnak, másra élezzük ki munkájuk, ezért képzésük is eltérő. De vajon attól, mert mindegyik pedagógus, azonosan gondolkodnak-e az értekezés által vizsgált témákról?

Hipotézis 1.1: A pedagógus életpályamodell megfelelőségnek, motiváló erejének megítélésében szerepet játszik, hogy az adott pedagógus milyen pedagógus, milyen szinten, milyen oktatási intézményben kerül foglalkoztatásra.

Sági Matild⁶ véleménye, illetve kutatása alapján is azt feltételezzük, hogy az életpályamodell pozitív beállítottságú fogadtatói csoportjába tartoznak az óvodapedagógusok és a kollégiumi nevelők. Ezáltal pozitívan befolyásolja őket ez az előmeneteli rendszer, jobban motiválja őket és inkább a pályán tartja őket. Az 2. táblázat mutatja a pedagógusok véleményét arra vonatkozóan, hogy véleményük szerint mennyire motiválja őket az életpályamodell, valamint leolvasható annak a pályaelhagyásra gyakorolt hatása a pedagógust foglalkoztató intézmények típusai alapján.

Sági Matild (2015) állítása igazolható, hiszen az óvodában foglalkoztatott pedagógusok (óvodapedagógusok) a legmotiváltabbak a pedagógus társadalmon belül és ők azok, akik a pályaelhagyás gátlására gyakorolt hatást is a legpozitívabban ítélik meg. Kállai, Sági és Szemerszki⁷ is azt állítják, hogy az óvodapedagógusok körében az átlagosnál lényegesen magasabb volt 2015. tavaszán a pedagógus II. fokozatot elérők aránya (22%), ebből is az ő átlagon felüli motiváltságukra lehet következtetni. A kollégiumi nevelők az egyéb kategóriába kerültek, amely a második legmotiváltabb

csoportot alkotja. A két kiragadott kategóriától eltekintve arra vonatkozóan, hogy kimutatható-e összefüggés az intézménytípus és a motiváltsági szint között a Cramer együtttható 0,19-es értéket ad. Ez alapján az mondható ki, hogy nincs igazolható összefüggés a pedagógust foglalkoztató intézmény és a pedagógus motiváltsága között.

2. táblázat A motiváló erő és pályaelhagyásra gyakorolt hatás intézmények alapján

Table 2 Motivational power and impact on leaving careers by institution

intézmény típus	motiváló erő	pályaelhagyásra gyakorolt hatás %		
		pozitív	semleges	negatív
óvoda	3,08	16%	39%	46%
általános iskola	2,61	10%	35%	10%
gimnázium	2,43	10%	28%	62%
szakiskola	2,37	0%	48%	52%
szakközépiskola	2,29	5%	33%	61%
szakgimnázium	2,44	8%	35%	56%
egyéb	2,89	13%	36%	51%
átlag:	2,59	9%	36%	48%

Forrás: Saját szerkesztés

Arra vonatkozóan is végeztem elemzést, hogy a pedagógus milyen pedagógus. Óvodapedagógus, gyógypedagógus, tanító, tanár - ezt tovább bontottam szakterületekre is - azaz, hogy milyen szakos tanár (magyar, matematika, nyelvtanár stb.).

Abból adódóan, hogy a nagyon sok tanár több szakkal is rendelkezik, sőt több oktatási szinten való tanításra is képesített (például óvodapedagógus és tanári végzettsége is van) nagyon vegyes képet kaptam, nagyon sok az átfedés a különböző vizsgált szakterület között.

Ennek ellenére jól körvonalazódott, hogy a testnevelés szakos tanárok azok, akik 3,56-ra értékelték az életpályamodell munkájukra ható motiváló erejét, majd a gyógypedagógus végzettséggel rendelkezők munkájára van leginkább motiváló hatással az életpályamodell, ők átlagosan 3,45-re minősítették azt. Az intézménytípus vizsgálata során ők az egyéb kategóriában kaptak helyet, ahol szintén átlagon felüli a motiváló erő megítélése. Őket követik az óvodapedagógusok 3,25-ös átlaggal, majd azok a pedagógusok, akiknek tanítói végzettségük van. Ők átlagosan 3,14-re minősítik a motiváló erőt. Átlag alatti (2,71) a megítélés a természettudományi tárgyat tanító tanárok körében, mindössze 2,68 és ennél is rosszabb a megítélés a nyelvtanárok körében, ahol csupán 2,34.

Ahogy korábban már utaltam rá a végzettségi szintek és szakok, szakpárok keveredése miatt nem lehet pedagógusokat kiragadni, külön kezelni. A Cramer együtttható értéke 0,295, melyből gyenge összefüggésre

lehet következtetni. A pedagógus szakterülete és a pályaelhagyás akadályozására ható erő megítélése között is hasonló 0,296-os értéket adott a Cramer mutató.

Nem nehéz a vélekedés okát meglátni, mely szerint egy gyógypedagógus vagy óvodapedagógus speciális tudása miatt nehezebben talál munkát a versenypiacon, mint egy nyelvtanár, aki akár szakfordítóként, esetleg idegenvezetőként könnyebben talál magának állást a versenypiacon. Nem beszélve az egyéb kereseti lehetőségekről, mint az otthon vagy a nyelviskolákban tartott nyelvórák, nyelvvizsgára való felkészítő képzések.

TG vezető óvónő beszélt a legpozitívabban az előmeneteli rendszerről és annak elemeiről, a minősítő eljárásokról. Azt mondja, ő próbálja kollégáit is a minősítések fontosságáról meggyőzni és azt erősíteni bennük, hogy a minősítésre való készülés során szakmailag sokat fejlődnek. KÉ szinten óvodapedagógus, aki egyértelműen kinyilvánította, hogy őt csak a pénz motiválja és ugyanezt mondja kollégáira is. BVK magyartanárként azt mondja, szereti a munkáját, de nem tartja vissza semmi, hogy magasabb bér reményében, ha szükséges pályát váltson, szívesen dolgozna valamelyik médiánál. TR egyetemet végzett szakoktatóként és informatika tanárként könnyedén hagyta ott a pedagóguspályát. SZ, aki pedagógus végzettségek érdekes kombinációjával rendelkezik, hiszen gyógypedagógus és informatika tanár, jónak ítéli meg a rendszert, de álszentségnek nevezné, ha nem a pénz játszaná a legnagyobb szerepet a motivációban és a pályaelhagyás meggátolásában.

Hipotézis 1.2: Minél magasabb a pedagógus végzettsége, annál kevésbé motiválja őt az életpályamodell.

A feltételezést arra alapozom, hogy az adott pedagógus minél többet tanult annak érdekében, hogy a munkáját magasabb minőségi szinten láthassa el, annál nagyobb elvárásai vannak akár erkölcsi megbecsülés, akár bérezés tekintetében. Meg kell említeni, hogy az életpályamodell figyelembe veszi az alap, - és mesterdiploma közti különbséget. A pedagógus alapidomával rendelkezők kezdő bére a vetítési alap 180%-a, egyetemi diploma esetén 200%-a. Tehát egy főiskolát végzett pályakezdő pedagógus bruttó 182.700, míg az egyetemet végzett pályakezdő pedagógus bruttó 203.000 forint fizetéssel számolhat. Itt jól látszik a vetítési alap rögzítésének problémája, hiszen a főiskolát végzett pedagógus bére több mint tízezer forinttal elmarad a 2019-ben törvényileg szabályozott garantált bérminimumtól.

A motiváló erő átlagát mutatja az 3. táblázat a pedagógusok legmagasabb végzettsége alapján csoportosítva.

3. táblázat A motiváló erő végzettségi szint alapján
Table 3 Motivational power by level of education

	Motiváló erő (átlag)	Fő
egyetem (MA, MSc)	2,21	988
egyetem + szakvizsga	2,99	1264
főiskola (BA, BSc)	2,18	1620
főiskola + szakvizsga	3,17	2188
középiskola	1,00	2
nincs pedagógus végzettsége	2,00	6
tudományos fokozat	2,82	56
Végösszeg	2,71	6124

Forrás: Saját szerkesztés

A Cramer mutató értéke (0,176) és a táblázatban feltüntetett értékek alapján látható, hogy nem mutatható ki összefüggés arra vonatkozóan, hogy a pedagógust mennyire motiválja az életpályamodell és hogy mi a pedagógus legmagasabb végzettsége. A Cramer együttható értéke mindössze 0,176. A 3. táblázatból az olvasható le, hogy a többletvégzettséggel, azaz szakvizsgával rendelkező pedagógusok motiváltabbak az átlagnál. Ennek egyik oka, hogy ők azok a pedagógusok, akik első körben mesterpedagógus kategóriába kerültek besorolásra.

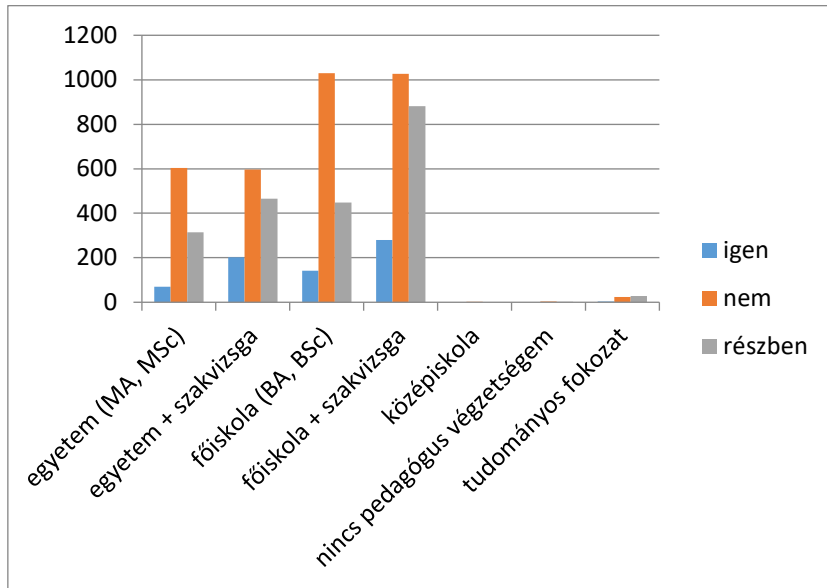
4. táblázat Pályaelhagyásra gyakorolt hatás a végzettségi szintek figyelembevételével

Table 4 Impact on career leaving taking into account educational attainment levels

	igen (db)	nem (db)	részben (db)	Végösszeg (db)
egyetem (MA, MSc)	70	604	314	988
egyetem + szakvizsga	202	596	466	1 264
főiskola (BA, BSc)	142	1030	448	1 620
főiskola + szakvizsga	280	1026	882	2 188
középiskola		2		2
nincs pedagógus végzettségem		4	2	6
tudományos fokozat	4	24	28	56
Végösszeg	698	3 286	2 140	6 124

Forrás: Saját szerkesztés

A 4. táblázat adatait szemlélteti a következő 1. ábra.

1. ábra A 4. táblázat adatainak szemléltetése

Figure 1 An illustration of the data in Table 4

Forrás: Saját szerkesztés

A Cramer együttható értéke a pályaelhagyást befolyásoló hatás és a pedagógus végzettsége között mindössze 0,12, melyből arra lehet következtetni, hogy nincs köztük kapcsolat. Tehát egy főiskolai végzettséggel rendelkező pedagógus azonos valószínűséggel hagyja ott a pedagóguspályát, mint egy egyetemet végzett szakvizsgázott kollegája.

Hipotézis 1.3: A pedagógus neme, kora és az életpályamodell motiváló képessége továbbá a pályaelhagyás gátló erejének megítélése között összefüggés mutatható ki.

Azt feltételezem, hogy abból kifolyólag, hogy a nők körében kedveltebb a pedagóguspálya az életpályamodellrel is jobban tudnak azonosulni, jobban vonzza őket a magasabb kategóriába való tartozás. Ismerjük továbbá azt a tényt, hogy a nők a versenypiacon általában kevesebbet keresnek ugyanazzal a munkával, mint férfitársaik, itt ez a különbség nem létezik, ami véleményem szerint a nők pozitívabb hozzáállását segíti elő.

Arra a kérdésre (5. kérdés), hogy motiválnak érzi-e magát arra vonatkozóan, hogy a mesterfokozatba tartozzon nemek megoszlása alapján a következő eredményt kaptam:

5. táblázat A mesterfokozatba való tartozás megítélése

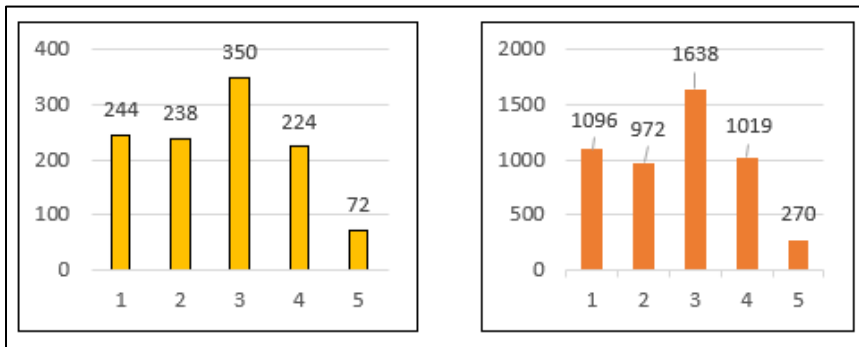
Table 5 Perceptions of Master's Degree

válasz	válaszadók száma (fő)		válaszok megoszlása (%)		összesen	
	férfi	nő	férfi	nő		
igen	454	1750	40,25	35,03	2204	35,99
nem	674	3246	59,75	64,97	3920	64,01
összesen	1128	4996	100	100	6124	100

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadó pedagógusok 18,4%-a férfi, 81,6%-a nő. A feltételezéssel ellentétben a férfiak kicsivel több mint 40%-a, a nők 35%-a szeretne a mesterfokozatba tartozni, ami anyagi és erkölcsi megbecsülést jelent a pedagógusoknak. A válaszadó férripedagógusok 33,8%-a, a nők 33,3%-a mondta azt, hogy nem a magasabb kategória által biztosított erkölcsi megbecsülés, hanem az azzal járó többletjövedelem egyedül az, ami őt motiválja.

Az előmeneteli rendszer motiváló erejének nemek alapján történő megítélését mutatja a következő 2. ábra. Baloldalon a férfiak, jobboldalon a nők által adott osztályzatok megoszlása olvasható le.

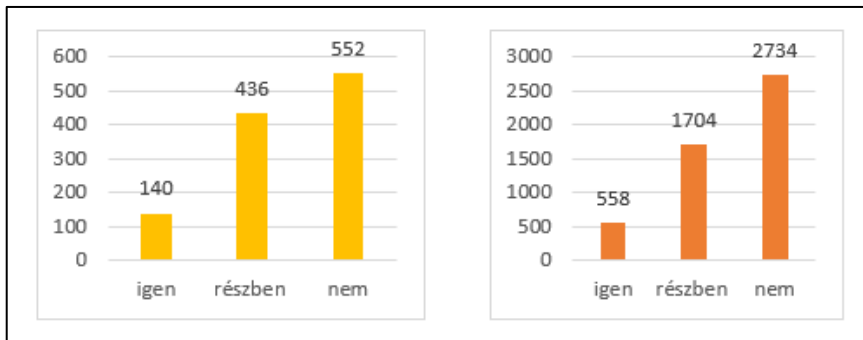
2. ábra Az életpályamodell értékelésének nemek szerinti megoszlása

Figure 2 Gender distribution of career model assessment

Forrás: Saját szerkesztés

A két diagram szinte fedi egymást, amiből az látszik, hogy a férfiak és nők arányait tekintve hasonlóan élék meg az előmeneteli rendszer motiváló erejét. Ebből arra lehet következtetni, hogy nem mutatható ki a feltételezett összefüggés és ezt támasztja alá a Cramer mutató értéke is, amely mindössze 0,047.

Arra kérdésre, hogy az életpályamodellnek van-e visszatartó ereje a pályaelhagyásra a következő 3. ábra szemlélteti. Baloldalon a férfiak, jobb oldalon a nők véleményének megoszlása látható.

3. ábra Az életpályamodell pályaelhagyást gátló hatásának megítélése nemek szerinti bontásban

Figure 3 Gender-based assessment of career impact of career mode

forrás: Saját szerkesztés

Az előmeneteli rendszer pályaelhagyást gátló hatásának megítélésében is nagyon egyformán vélekedik mindkét nem, ezt mutatja a 3. ábra. Nem mutatható ki összefüggés, a Cramer mutató értéke alapján sem, amely mindössze 0,045.

Az alábbi 6. táblázat mutatja a pedagógusok véleményét kor szerinti megoszlásban a motiváló erő megítélését illetően.

6. táblázat A motiváló erő megoszlása korcsoportok szerint

Table 6 Distribution of motivating power by age group

osztály-zat	30 évnél fiatalabb (%)	30- 40 év (%)	41 – 50 év (%)	51 – 60 év (%)	több mint 61 év (%)	összes osztály-zat	összes osztály-zat (%)
1	0,36	3,20	10,35	12,41	1,24	1688	27,56
2	0,78	2,16	5,16	6,86	1,21	990	16,17
3	0,82	3,00	9,44	10,25	1,11	1508	24,62
4	0,52	2,38	7,84	9,37	0,59	1268	20,71
5	0,33	0,42	3,92	5,94	0,33	670	10,94
összes	2,81	11,17	36,71	44,84	4,47	6124	100

Forrás: Saját szerkesztés

Erre a feltételezett összefüggésre a Cramer együttható értéke mindössze 0,055, ami azt bizonyítja, hogy a pedagógus kora és az életpályamodell motiváló erejének megítélése között nincs kapcsolat.

A kor és a pályaelhagyásra gyakorolt gátló hatás között 0,072 a Cramer együttható értéke, amely itt is a kapcsolat hiányát mutatja.

TG, 54 éves nő, jónak ítéli meg az életpályamodellt, próbálja kollégáit is ez alapján befolyásolni, hogy a minősítések révén nem csak jövedelmük nő, de munkájukra is pozitív hatást gyakorol. KÉ szerint sem az idősebb, sem a fiatalabb korosztályra nincs motiváló hatással az életpályamodell. Ő azért

ösztönzi a kollégákat, hogy jelentkezzenek a minősítésre, mert kötelező, jobb előbb túl lenni rajta. SZ szerint nem a kor vagy a nem számít, hanem a tantestület és vezetés pozitív vagy negatív hozzáállása. Elmondása alapján az ő intézményük egy nagyon innovatív szemléletű intézmény, ahol a vezetés szinte mindenben pozitív, támogató, ösztönző szerepet gyakorol, így van ez az életpályamodell elfogadtatásában is. Az ő intézményében, aki teheti vagy tehetne, mert a pályán töltött ideje és szakvizsgája lehetővé tette, már mesterpedagógus, így a bérek is elfogadhatóak a kollégák körében.

Hipotézis 1.4. A pedagógusnak a pályán töltött ideje és az életpályamodell megfelelőségének megítélése és annak motiváló erejének értékelése között összefüggés mutatható ki.

A feltételezést arra alapozom, hogy a pedagóguspályán eltöltött időt az életpályamodell figyelembe veszi. Minél több gyakorlati idővel rendelkezik, annál magasabb bérre számíthat a pedagógus. Az életpályamodell által biztosított magasabb fokozatok, mint a pedagógus II. vagy mesterfokozat, esetleg kutatótanár további erkölcsi és anyagi elismerést jelenthet számukra. A pályán töltött évek alatt valószínűleg számos felmutatható eredményt ért el a pedagógus, melyet a portfólió készítéskor felhasználhat. Velük szemben a pályakezdő pedagógus először gyakornokként kezd, ahol az alacsonyabb jövedelem mellett a minősítővizsgával is szembe kell néznie, a magasabb kategóriák pedig nagyon távolinak, szinte elérhetetlennek tűnhetnek.

7. táblázat A motiváló erő megoszlása a pályán töltött idő alapján

Table 7 Distribution of motivating power based on track time

pályán töltött idő	motiváló erő megítélése (osztályzat)				
	1	2	3	4	5
0 – 5 év	21%	25%	33%	19%	3%
6 – 10 év	34%	20%	25%	15%	6%
11 – 20 év	29%	17%	27%	20%	6%
21 – 30 év	27%	14%	26%	21%	13%
31-nél több	27%	16%	21%	22%	14%
összesen:	28%	16%	25%	21%	11%

Forrás: Saját szerkesztés

A Cramer mutató értéke mindössze 0,076, továbbá a táblázatot áttekintve kimondható, hogy a pedagóguspályán eltöltött idő és a motiváltság között nincs bizonyítható kapcsolat. A pályaelhagyási hajlam megítélésére sincs hatással a pedagógus pályán eltöltött gyakorlati idő, itt a Cramer együttható értéke 0,069. Minden korcsoporton belül elmondható, hogy az elégtelen és elégséges osztályzatok számát meghaladja a jó és a jeles.

Következtetések és eredmények

Hipotézis 1: A Pedagógus életpályamodellnek hibája, hogy a nagy és szerteágazó pedagógustársadalmat egy homogén egységként kezeli.

Hipotézis 1.1: A pedagógus életpályamodell megfelelőségnek, motiváló erejének megítélésében szerepet játszik, hogy az adott pedagógus milyen pedagógus, milyen szinten, milyen oktatási intézményben kerül foglalkoztatásra.

A vizsgálatokból az olvasható ki, hogy a pedagógustársadalmon belül a legmotiváltabbak az óvodapedagógusok, de összefüggés nem mutatható ki arra vonatkozóan, hogy a pedagógus milyen pedagógus, milyen intézményben, szinten kerül foglalkoztatásra. Ez az eredmény azzal magyarázható, hogy az óvodapedagógusok szeretik legjobban a szakmájukat, a kisgyerekeket. Az óvodapedagógusok égnék ki legkevésbé, hiszen a kisgyermek sokkal több örömet és sikerélményt szereznek az óvodapedagógusoknak, mint a pedagógustársadalom többi tagja által oktatott diákok.

A hipotézis 1.1-et elvetem.

Hipotézis 1.2: Minél magasabb a pedagógus végzettsége, annál kevésbé motiválja őt az életpályamodell. A kutatás rávilágít arra, hogy azok a pedagógusok, akik magasabb végzettséggel, szakvizsgával rendelkeznek, jelentkeztek elsők között mesterpedagógusnak. A mesterfokozatba tartozó pedagógusok motiváltsága jelentősen magasabb a többi kategóriába sorolt kollégájuknál.

A hipotézis 1.2. nem igazolható, ezért elvetem.

Hipotézis 1.3: A pedagógus neme, kora és az életpályamodell motiváló képessége, továbbá a pályaelhagyás gátló erejének megítélése között összefüggés mutatható ki.

A hipotézis 1.3. nem igazolható, ezért elvetem.

Hipotézis 1.4: A pedagógusnak a pályán töltött ideje és az életpályamodell megfelelőségének megítélése és annak motiváló erejének értékelése között összefüggés mutatható ki.

A hipotézis 1.4. nem igazolható, ezért elvetem.

A 1. hipotézis egyik alhipotézise sem igazolható, így mindegyik elvetésre került. Ezek alapján megállapítható, hogy a pedagógustársadalom a feltételezéssel ellentétesen egy homogén társadalomnak tekinthető, tehát helyes az, hogy a pedagógus életpályamodell a teljes pedagógustársadalmat felöleli, nincs szükség annak különböző szempontok szerinti differenciálásra. A motiváló erőnek növelését a pedagógusok terhelésének csökkentésével és anyagi megbecsülésével kell elősegíteni. Mindenekelőtt biztosítani kell a pedagógusbérek hosszú távú kiszámíthatóságát. Erre megfelelő eszköz a bérek minimálbérhez történő valamilyen arányú rögzítése, ezzel biztosítható,

hogy a minimálbér növekedésével a pedagógusok bére is arányosan növekedjen.

Összefoglalás

A kérdőíves felmérések és a mélyinterjúk is azt bizonyítják, hogy szükség volt a pedagógusok helyzetének, bérezésének rendezésére. Azonban a modell bevezetése, a kezdeti besorolások, a minősítő vizsgák, eljárások megvalósulása sok pedagógusban nem a várt motiváló hatást váltotta ki. A választ adó pedagógusok nagy részét nem, vagy alig motiválja az életpályamodell, sokan szükséges rossznak, többletmunkát adó feladatnak gondolják. A pályaelhagyás gátlására való hatása pedig egyáltalán nem bizonyítható, hiszen a felmérésben résztvevő pedagógusok több mint fele szerint nem gátolja őket abban, hogy magasabb jövedelem reményében elhagyják a pedagógus pályát.

A tanulmánynak célja volt továbbá feltárni azt, hogy milyen a kormányzat által befolyásolható tényezőkkel tehető jobbá, hatékonyabbá az életpályamodell. Feltárni azt, hogy az ellenző pedagógusok miért nem tudnak azonosulni az előmeneteli rendszerrel. Milyen módon lehet vagy érdemes a pedagógusokat differenciálni, az életpályamodellt kiegészíteni vagy éppen egyszerűsíteni annak felépítését, kategóriáit és a minősítő eljárásokat úgy alakítani, hogy azt a pedagógus is hasznosnak élhesse meg, valóban motiváló hatása legyen a minősítésre jelentkezőre nézve. A kvantitatív és kvalitatív vizsgálatok kimutatták, hogy a pedagógus társadalom homogénnek tekinthető. Nem különülnek el a vélemények annak függvényében, hogy a pedagógus melyik nemhez, korosztályhoz tartozik. Nem befolyásolja a megítélését az iskolai végzettsége, annak szintje. Legmotiváltabbak és egyben legpozitívabb szemlélettel rendelkeznek az óvodapedagógusok, de a végzettségek sokszínűsége nem tenné lehetővé az életpályamodell végzettség vagy foglalkoztatási szint szerinti differenciálását, tehát az előmeneteli rendszer a teljes pedagógus társadalomra egységesen alkalmazható.¹¹

¹¹ *A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00007 – Intelligens szakosodási program a Kaposvári Egyetemen című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap támogatásával valósult meg.*

The work is supported by the EFOP-3.6.1-16-2016-00007 project. The project is co-financed by the European Union and the European Social Fund.

HIVATKOZÁSOK/REFERENCES

1. Darling - Hammond, L. (1999): Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence. Center for the Study of Teaching and Policy. University of Washington.
2. Bander Katalin, Galántai Júlia, Gyökös Eleonóra, Jancsák Csaba, Nagy Zoltán, Széll Krisztián, Szemerszki Marianna, Varga Eszter (2015): Eredményesség az oktatásban Dimenziók és megközelítések Szerkesztette: Szemerszki Marianna, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest pp. 53; pp. 115.
3. Sági Matild, Varga Júlia (2011): Pedagógusok. In Balázs Éva, Kocsis Mihály, Vágó Irén (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. pp. 295–324.
4. Szűcs István (2002): Alkalmazott statisztika, Agroinform Kiadó És Nyomda Kft. Budapest pp. 276.
5. Jánosa András (2011): Adatelemzés SPSS használatával, Computer Books Kiadó Kft., Budapest, pp.98.
6. Sági Matild (2015): Pedagógus karrierminták, EDUCATIO, 2015/1. pp. 83-97.
7. Kállai Gabriella, Sági Matild, Szemerszki Marianna (2016): Pedagóguspercepciók a pedagógus-életpályamodell bevezetésétől in: Pedagógus-kutatások, Merre tart a pedagógusszakma? szerk.: Fehérvári Anikó, OFI, Budapest, pp. 95-115.

TÓTH Marcell¹

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára
National Archives of Hungary – Csongrád-Csanád County Archives

**A KATONATISZT ÉS A RENDŐRKAPITÁNY –
KÉT TESTVÉR AZ ELLENFORRADALMI
SZEGEDEN**

THE MILITARY OFFICER AND THE POLICE CAPTAIN -
TWO BROTHERS IN SZEGED DURING THE COUNTER
REVOLUTION

Abstract

In our study we will take a closer look at Miklós Pottyondy and Károly Pottyondi, two key persons of the Szeged of 1919 and their role in the counter revolutionary movement. Our article will briefly introduce their family background, their lives from birth till the First World War and their place in their home town's society. Moving on we will discuss the year 1919 with added emphasis on the time of the Hungarian Soviet Republic and the events that have transpired in Szeged. We will place the two brothers in this framework and show how they played their part in various counter revolutionary and anti-communist actions. The older brother, Miklós, who was a police captain was taken by the reds who planned to kill him even after his return to Szeged, due to the large role he played in the capture of communists remaining in the city. His younger brother, Károly, returned to his home town as one of the most highly decorated majors of the Great War. First played a part in the removal of his left wing superior then in the May of 1919 he was one of most important orchestrators of the coup which placed the local garrison into the hand of the counter revolution and laid the foundation of the Hungarian National Army. At the end we will take a brief look at the time after the fall of the Soviet Republic and talk about what role, if any, the two brothers played in preserving the memory of the counter revolution between the two world wars.

Kulcsszavak: 1919, ellenforradalom, életrajz, Pottyondy Károly, Pottyondy Miklós, Szeged

¹ Történész

Keynotes: 1919, biography, counter revolution, Károly Pottyondy, Miklós Pottyondy, Szeged

Bevezetés

Ha a XX. századi magyar történelemre gondolunk, az események szereplői között több híres, vagy hírhedt testvérpár eszünkbe juthat: Rajk László kommunista belügyminiszter és nyilas államtitkár testvére, Endre, akik az eltérő ideológia mellett a bajban segítették a másikat. Szegeden megemlíthetjük a „majdnem Kádár utódjává váló” Komócsin Zoltánt és öccsét, az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának első titkárát, ifj. Komócsin Mihályt, akik viszont azonos politikai elképzelésekkel bírtak. Az 1919-es, franciák által elzárt Szegeden is több ilyen találunk. Közéjük tartozott a Károlyi Mihály által kinevezett, de később a franciák bizalmát is bíró kormánybiztos Dettre János, valamint öccse Dettre Béla, aki a helyi fegyveres erők parancsnokának, Tabódy Zsoltnak a segédtszije volt.¹ Bukásukban szerepet játszott a városba érkező egyik emigráns, Gömbös Gyula, akinek öccse, János, a volt császári és királyi 52. gyalogezred tisztje, a Prónay-század egyik első tagja még bátyja kiutasítása után is Szegeden maradhatott.²

Szintén az ellenforradalmárok közé tartozott az a két testvér, akik ugyan szegediek voltak, azonban Gömbössel együtt nemcsak kommunistaellenesnek számítottak, hanem részben az ő fellépésük eredményeképpen estek ki a hatalomból, a Dettre-fivérek. Tanulmányunkban Pottyondy Miklós (1871-1946) rendőrkapitánynak és Pottyondy Károly (1875-1962) 46-os őrnagynak az 1919-es eseményekben való szerepéről kívánunk szólni. Elsőként kitérünk családi hátterükre, s korábbi életük fontosabb állomásaira.

A Pottyondyak

A világháború utolsó évében, 1918 márciusában egy városszerte ismert katona hunyt el: a 93 éves szentmártoni Pottyondy Lajos, akinek „80-dik esztendőjéhez közel századosi rangját, tiszti nyugdíját visszaadta, illetőleg engedélyezte az öreg király [...és] megérhette, miszerint a harcban álló hazának is több kiváló, vitéz tisztfiút nevelhetett”.³ Radetzky egykori katonája a 32. gyalogezredben, a korabeli lapok szerint az 1848-1849-es szabadságharc veteránja, nyugdíjba vonulásáig Szegeden tevékenykedett mint hivatalnok, a városházi katonaugyosztály tisztviselője. A városba költözésének pontos időpontját nem ismerjük, de a támpontot a két vizsgált fiának születési helye adja: Miklós még Budapesten látta meg a napvilágot 1871-ben, míg Károly már Szegeden 1875-ben.⁴

Az idősebb fivér, Pottyondy Miklós 1896-tól Szeged szabad királyi város rendőrségének kötelékébe tartozott.⁵ Mint tiszthelyettes Újszeged közbiztonságáért felelt, az újsághírek szerint sikerrel: 1900-ban rejtkehelyéről

előbújva borhamisító olasz kocsmárosokat leplezett le két társával.⁶ 1903-ban alsóvárosi rendőrbiztosnak választották meg,⁷ három évvel később központi lovas rendőrbiztos,⁸ ez utóbbi feladatkörét 1909-től már tiszteletbeli alkapitányként látta el.⁹ 1911 tavaszától felsőközponti kapitány lett,¹⁰ a sajtó tudósításai szerint a tanyasi lakosság megalégedésére.¹¹

Rendőrként többször összeütközésbe került ebben az időszakban a (tüntető) lakossággal, munkássággal. 1903. október 6-án – a katonaság által Kossuth szobráról elvitt koszorú miatt – kitört kisebb zavargások idején egy téglával fejbe dobták, mikor a lovas rendőrökkel a kövekkel felfegyverkezett tömeget szétoszlatta.¹² 1907 nyarán „Follráth Gyula alkapitány, Ferenczy Mátyás és Pottyondy Miklós rendőrbiztosok vezették a számozatlan rendőröket”, akik egy szociáldemokrata tüntetés után a Marseillaise-t éneklő munkások egy csoportjára támadtak – a Szeged és Vidéke újságírójának állítása szerint téves információk alapján.¹³ Három évvel később a Tisza Istvánt tojással, a rendőröket kövekkel fogadó demonstrálók legerőszakosabb tagját kiemelték a detektívek, amire válaszul a tömeg közre fogta őket: „A csőcselék már lincselni akarta a titkos rendőröket, amikor a veszedelemről értesült Pottyondy Miklós lovasrendőrkapitány, aki lovasattakot vezényelt a tüntetők ellen. A fölbőszült tömeggel még így is alig lehetett bírni.”¹⁴ Egy 1960-ban, a Pajtás(!) úttörő újságban megjelent munkásmozgalmi visszaemlékezésben is feltűnt alakja. E szerint az első világháború előtti utolsó május elseje megünnepelését engedélyezte a rendőrség, a felvonulást azonban nem. A tiltással nem törődő szociáldemokraták ellen felsorakoztak a lovasrendőrök is Pottyondy parancsnoksága alatt, azonban végül visszavonultak, miután a tömeg és közük munkásgyermekek kerültek.¹⁵

Aktív szerepet vállalt a város társadalmi életében: rendőr tiszthelyettesként öt éven keresztül a szegedi önkéntes tűzoltó testület szakaszparancsnoka volt.¹⁶ 1907-ben a röszkői (IX/a.) alkerület képviselőjévé választották meg,¹⁷ 1913-ban viszont már rendőrtiszti működési helyét, Felsőtanyát (VIII. alker.) képviselte városatyaként.¹⁸ Az I. világháború alatt, még 1915 nyara előtt bevonult, s ez év decemberében elnyerte „legfelsőbb dicsérő elismerést”, azaz a Bronz Katonai Érdemérmét mint a II/5 népfölkelő hadtápszázlőalj hadnagya,¹⁹ a következő évben főhadnaggyá léptették elő.²⁰ 1917 márciusában kitüntették az Ezüst Katonai Érdeméremmel,²¹ majd hazatérhetett, mert a következő hónapban a Szegeden újonnan létrehozott katonai rendőrség alsóvárosi parancsnoka lett.²²

Öccse, Károly, édesapját, valamint bátyját, a világháború előtt elhunyt ifj. Pottyondy Lajost követve a katonatiszti pályát választotta. 1895 őszén végezte el a budapesti gyalogsági hadapródiskolát jeles eredménnyel, ezt követően a császári és királyi 85. gyalogezredhez került, Lőcsén szolgált egészen 1910-ig. Előbb hadapród-tiszthelyettes, majd 1896-tól hadnagy, 1901-től főhadnagy, 1908 végén megkapta a Katonai Érdemérmét, miután

bátorságával megmentette két civil életét. 1910. november 1-jével századossá léptették elő, s egyben a 46. gyalogezredhez nevezték ki, így hazaköltözhetett feleségével szülővárosába, Szegedre.

„Ezen ezreddel indult 1914. július 30.-án a világháborúba, amelyben 183 ütközetben, vállalkozásban s rohamban vett részt, mindenkor a legelső vonalban”. A szerb fronton csak néhány hétig maradt az ezred, a „valódi” tűzkeresztségen 1914. augusztus 29-én, Rohatinnál esett át csapataival, de sebesülése ellenére a katonáival maradt. Decemberben az újonnan felállított 301. honvéd gyalogezred 405. zászlóaljának parancsnoka lett, az egység főleg szegedi katonákból állt. 1915 áprilisában elnyerte a Vaskorona Rend III. osztályát a hadidíszítménnyel, amely rendfokozatához képest magas elismerésnek számított. A következő időszakban a keleti fronton küzdött, teljesítményét újabb kitüntetésekkel ismerték el. 1917. január 1-jén soron kívül őrnaggyá léptették elő, s három hónapig a 12. gyalogezred ezredparancsnokságát vezette, majd az olasz frontra vezényelték. Az 1. Isonzó hadsereghöz beosztott császári és királyi 1. kerékpáros zászlóalj parancsnoka lett 1917 júniusától, majd „géppuskás kerékpárosaival, tengerész ütegével és 2 önkéntes zászlóaljaival” vette ki részét a „caporettoi csodából”. A kudarcba fulladt, 1918 nyarán megindított piavei offenzíva idején a 76. gyalogezred III. zászlóalját vezette, amikor súlyosan megsebesült.²³

„Úgy tisztársai, mint a legénység általában szeretettel és csodálattal viseltetik iránta. Legutóbb a Piavénál harcolt, a folyó túlsó partján volt a zászlóaljával, mikor a telefonfülkébe, ahol akkor tartózkodott, bevágódott egy gránát. Az őrnagyot tizennégy gránátszilánk érte a jobboldalán, a telefonisták pedig, akik az őrnagy körül voltak, az utolsó emberig elpusztultak. Pottyondy őrnagyot hordágyon hozták át a Piavén s mikor autón a kötözőhelyre vitték, katonái sírva búcsúztak el tőle. Most a szegedi helyőrségi kórházban fekszik súlyos, de nem életveszélyes sebeivel” – írta erről a Délmagyarország 1918. szeptember 15-én.²⁴ A piavei csata után, 1918. augusztus 22-én nyerte el legmagasabb kitüntetését, a Lipót Rend lovagkeresztjét a hadiékítménnyel és a kardokkal. A harctérre azonban már nem tért vissza: a fegyverszünet előtt egy héttel, október 26-án engedték ki a városi honvéd csapatkórházból, így fivéréhez hasonlóan Szegeden érte a monarchia összeomlása.²⁵

Szeged, 1918-1919

Szeged első világháborút követő évei – még más Kárpát-medencei városokkal összevetve is – kifejezetten eseménydúsnak tekinthetőek. Az őszirozsás forradalom által hozott rendszerváltozás viszonylag békésen ment végbe, a városban ugyanis már október 22-től működött egy Károlyi-pártiakból, radikálisokból és szociáldemokratákból álló testület. A szervezet, amelynek tagja volt Móra Ferenc és Juhász Gyula is, a Nemzeti Tanács nevet vette fel a pesti eseményekkel egy időben. A november 13-án megkötött

belgrádi katonai egyezmény értelmében a Maros vonaláig szállhatták meg Dél-Magyarországot az antant csapatai. A hónap második felében a szerb csapatok már Szeged határában jártak, és még abban az évben megszállták Szeged külterületének egy részét, Alsótanyát és a Tisza bal partján Újszegedet. Mivel a térségre a szerbek mellett a románok is igényt tartottak – Aradhoz és Temesvárhoz hasonlóan – Szegedre is francia csapatok vonultak be. Eközben fokozatosan a szociáldemokrata vezetésű Munkástanács kezébe került a hatalom, a Nemzeti Tanács februárban megszűnt, sőt a tanácsköztársaság kikiáltása előtt egy héttel a szociáldemokraták megpróbálták átvenni a hatalmat – egyelőre még sikertelenül.²⁶

Jelentős támogatással bírt mind a szociáldemokrata, mind a kommunista párt a városban, de ennek ellenére csak öt napig tartott a tanács hatalom Szegeden. A felfegyverzett munkások összecsaptak a franciákkal a 22-ei pártegyesülés után, de végül 26-án éjjel a direktórium megszökött, és Felsőtanyán létrejött a Szeged Külvárosi Direktórium, amely a Magyarországi Tanácsköztársaság bukásáig működött.²⁷

A monarchia összeomlását követő hónapokban mindkét Pottyondy-fivér Szegeden tartózkodott a rendelkezésre álló adatok szerint. A súlyos sebesüléséből felgyógyult Pottyondy Károly a Mars téri laktanyában szolgált a világháborús összeomlás után.²⁸ 1919 januárjától a korábbi honvéd és katonai állomásparancsnokságok összevonásából létrehozott térparancsnokság vezetője lett. Három beosztottjának egyike volt az a Szírovcza István főhadnagy,²⁹ akit a korabeli visszaemlékezések többsége kommunista jelzővel illetett, és később az ellenforradalmárok elsői között fogtak el. A beosztásból leváltásának pontos időpontja nem ismert, csak az biztos, hogy Tabódy Zsolt ezredes vallomása szerint „ezt kizárólag munkástanács felsőbb nyomására rendelte el”.³⁰

Nem tudni, hogy a baloldal ezen követelése Pottyondy Károly tetteivel, véleményével függött össze, vagy a Pottyondy névvel. Mint korábban utaltunk rá, bátyja, Miklós az I. világháború előtt a hatóság képviselőjeként több tüntetésen, köztük olyanokon is, ahol a rendbontók munkások, vagy szociáldemokraták voltak, felelt a rend fenntartásáért. A tíz számot megélt, Lencz Géza nyomdász által alapított Igazság című hetilap három írásában is támadta a felsőközponti kapitányt, a „tanyai kiskirályt”. A harsány hangvételű cikkek Pottyondy mellett a „gazdag parasztok” ellen is szóltak, akik „ezerszámra csempészik ki Szeged város disznait”. Magát az alkaptányt elsősorban kérdéseknek álcázott állításokkal, sejtetésekkel kívánta negatív színben feltüntetni a szociáldemokrata-, kommunistabarát újság: „Igaz-e, hogy a háborúban a szegedi kerületi parancsnokságnak a kéme volt és milyen dolgokat csinált?! Igaz-e, hogy mint ilyen, az októberi forradalom kitérésére előtti vasárnapon forradalomellenes működést fejtett ki a Klauzál-téren?”³¹

A lap 1918. december 24-én megjelent számában azt állította, hogy „Pottyondy rendőrbiztos a napokban azt a kijelentést terjesztette a városban, hogy a tanyaiak bejönnek és rendet csinálnak, ha Balogh tanácsnokot meg

más hatósági embert kiteszik a hivatalából”.³² Később azzal vádolta az Igazság Pottyondyt, hogy társaival a nagygazdák érdekeinek képviselőjeként Földműves Tanácsot próbál létrehozni, ígéretesekkel bírják csatlakozásra a tanyasi lakosságot, miközben olyan „rémhíreket” terjesztenek, amely szerint „elvesznek föltek mindent, még a csirkét is; az állam cselédjei lesztek; elveszik a földet; kommunizálnak; lerombolják a templomokat”. Ugyanitt írták róla azt is, hogy a „szocialisták gyűlésére [...] 14 rendőrével, revolverrel és bikacsekkel vonult fel”, s csak azért nem lépett fel ellenük, mert az „általános hangulat a szocialisták(sic!) mellett volt”. Mindegyik cikk végén az MSZDP hatalmának kiterjesztését követelte a lap a tanyavilágra is, az utolsó írás végén pedig gyakorlatilag magát Pottyondy Miklóst fenyegették meg, mikor azt követelték, hogy az alkapitányt a Munkástanács rendelje be a városba, hogy „tanítsák”. „Amikor a Munkástanács efelől határoz, ne felejtse el, hogy ez az a Pottyondy, aki annak idején mindig első volt azok között, akik rendőrkarddal és bikacsekkel verték szét a gyűlésezt és szervezkedni akaró szocialistákat.”³³

Az óhajból a tanácsköztársaság létrejötte után valóság lett, ennek pontos részleteiről azonban az események után nem sokkal több változat is ismertté vált. Kelemen Béla szerint a direktórium szökése után olyan hírek terjedtek el, amelyek arról szóltak, hogy a kommunisták fosztogatásba kezdtek a tanyavilágban, ezért a helyismerettel rendelkező Pottyondy Miklóst küldte ki a polgármester egy őrsel a területre. Az alkapitányt azonban elfogták, és Sándorfalvára hurcolták, a kiszabadítására jelentkező Dreyer József rendőrkapitány pedig átállt a tanácsköztársaság erőihez,³⁴ s a helyi Vörös Őrség parancsnoka lett.³⁵ Ennek ellentmond Pottyondy Miklós 1920-as vallomása, melyben úgy fogalmazott, hogy március 26-án, a szegedi direktórium menekülése előtt egy nappal letartóztatták felsőtanyai lakásán. Kisteleken a kommunista Andorka Sándor, a szegedi forradalmi törvényszék elnöke³⁶ – aki egyes források szerint az említett Igazság című lap egyik szerkesztője volt³⁷ – hallgatta ki, revolverrel fenyegette, majd egy istállóba záratta. Ezután négy napig egy vendéglőben tartották fogságban, majd Kiskunfélegyházára vitték, ahol „a legszebben beszéltek velük és megkérdezték, van-e valami panaszkodás”. Április 3-án hallgatták ki, a vád szerint a beszolgáltatott fegyverek egy részét visszaadta a gazdag parasztnak. Ezt követően Dreyer tanácsára felajánlotta, hogy visszatér Szegedre és rendőrököt hoz ki onnan, s így sikerült megmenekülnie.³⁸ Csak kis mértékben mond ellent ennek az 1921-ben a Tabódy-perben tett tanúvallomása, amelyben azt állította, hogy március 27-én, a direktórium kivonulása után tartóztatták le, mint túszt.³⁹ Összefoglalva mindezeket azt gondoljuk, hogy a letartóztatás 27-én volt, de a legvalószínűbb, hogy az események az 1920-ban elmondottak szerint történhettek.

Károly szerepéről ebben az időszakban keveset tudunk: az bizonyos, hogy ő is azon tisztek közé tartozott, aki a direktórium kivonulása után arról beszélt társaival, hogy Tabódynak is távoznia kell beosztásából. Szombathelyi

Béla alezredes és Shvoy Kálmán, rendfokozati jelzéseiket felvarrva, elmentek tárgyalni erről az ezredeshez. Tabódy szobájában tartózkodott az egyik kommunista vezető, Zarecsnik János, akit végül hiába rejtegetett a franciák elől a katonai parancsnok, mert a látogatóknak köszönhetően lebukott. Az erőviszonyokat azonban jól mutatta, hogy másnap Shvoynak kellett távoznia a laktanyából.⁴⁰

Béatrix francia városparancsnok a direktórium menekülését követően félreállította a kommunistákat és kinevezte a Károlyi-időszak alatti vezetőket. Ugyan névleg direktórium működött „elvtársakkal”, de tagjai Dettre János kormánybiztos, Somogyi Szilveszter polgármester és Tabódy Zsolt ezredes voltak. A tanácsválasztásokat még megtartották április 14-én, de a franciák másnap elkezdték hermetikusan elzárni a külvilágtól a várost: lezárták a határokat, a kommunikációs vonalakat, cenzúrát vezettek be, besúgóhálózatot építettek ki, amely megfigyelte a kommunista és az ellenforradalmi szervezkedéseket is.⁴¹

Pottyondy Miklós április eleji visszatérése után újból a rendőrség kötelékébe került, ott ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki, amire a sajtó szavai mellett, mások tanúvallomásai, valamint közvetve a korabeli sajtó cikkei is utalnak. A Tabódy-per egyik rendőr tanúja beszámolt arról, hogy az április 7-én, a korábban említett Szirovicza főhadnagy által leleplezett, Nágel Manó szegedi ezredes vezette ellenforradalmi összeesküvés sikere esetén Pottyondynak szánták a rendőrkapitányi posztot.⁴² Ő maga ugyanezen perben azt vallotta, hogy Tabódy előtt tiltakozott, hogy a rendőrségnek a munkásság parancsoljon, aki erre válaszul „megjegyezte, hogy az a két közbeszóló ur még lakolni fog – rám és Papp Menyhértre mutatva”.⁴³ A Délmagyarország 1919. április 27-i számából kiderül, hogy ők ketten voltak azok, akik a rendőrség régi rendfokozatai jelzéseinek visszaállítását kezdeményezték, amely a külső jegye volt a rendőrségnél beállott ellenforradalmi fordulatnak.⁴⁴

A Népszava 1919. május 25-i cikke szerint az idősebb Pottyondy-testvér jelentős szereppel bírt a szegedi kommunisták, baloldali személyek összegyűjtésében, s az „ő irányítása folytán csakhamar hetven elvtársunkat fogták össze”, beleértve a kommunista végrehajtó bizottság hat tagját is.⁴⁵ Nem tudni, hogy ezek a személyek azonosak-e a franciák által április 26-án letartóztatott 80 fővel, de a fogva tartás helye, az állami felsőbb leányiskola (ma Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola), megjegyzzük,⁴⁶ valamint a lap azt írta, hogy Andorkát éppen Pottyondy Miklós tanúvallomása alapján ítélte el a francia hadbíróóság életfogytiglani börtönre.⁴⁷ Nágel Manó szervezkedése ugyan nem sikerült, de másoknak is voltak hasonló terveik. Éjjelente a Bokor Pál ügyvéd irodájában összegyűlő társaságból jött létre az Antiboldsevista Comité (ABC), amely április 24-én a bécsi ABC-től a városba érkezett Gömbös Gyula vezérkari századosnak köszönhetően végül hivatalos formát öltött: megalakult a végrehajtó bizottsága, az elnöke Kelemen Béla volt főispán lett.⁴⁸ Az Antiboldsevista

Comitének egyes visszaemlékezések szerint az idősebb fivér már a kezdetektől tagja volt, a vezetőségben azonban csak rendőr kollégája, Papp Menyhért vállalt szerepet.⁴⁹

A megmaradt magyar katonaság tisztikara szintén ellenforradalmi irányba mozdult el, így Béatrix május 3-án elfogadta, hogy Dettrét és Tabódyt „de facto” leváltja. 7-én a Mars téri laktanya elfoglalásával végleg ellenforradalmi kézbe került a magyar fegyveres erők irányítása, és ugyanezen a napon a vörös zászló helyett piros-fehér-zöld lobogott a városházán.⁵⁰ Mind Pottyondy Károly a katonaságnál, mind Miklós a rendőrségnél kulcsfigurái voltak azoknak a műveleteknek, amelyeknek eredményeképpen az ellenforradalom erői végleg átvették az irányítást a városban.

Tabódy utóda az ellenforradalmár Szombathelyi Béla alezredes lett, aki nemcsak a régi rendfokozati jelek visszaállításáról és a „bolsevista irányzat jeleinek” eltávolításáról intézkedett, hanem május 4-én Diendorfer Miksa alezredest nevezte ki a Mars téri laktanyában található csapatok parancsnokának, zászlóaljparancsnokának pedig Pottyondy Károlyt. Az új körletparancsnok szándéka az volt, hogy a kommunistákat eltávolítja a helyőrségből, és megbízható karhatalmat hoz létre. Erről a szándékáról Szombathelyi Béatrix-t is tájékoztatta, aki elmondta neki, hogy csak a saját erőire támaszkodhat a művelet során.⁵¹ Ennek sikeres előkészítését, a szélsőbaloldali katonaagítátorok elfogását Diendorferre bízta, aki Pottyondynak adta át az erről szóló parancsot. Az őrnagy ennek végrehajtását Kovács Béla főhadnagyrá bízta, s átnyújtotta a letartóztatandó személyek névsorát. Május 5-én Kováccsal és Hrabák István csendőrfőhadnaggal együtt 10–12 fő csendőr behatolt a Mars téri laktanyába az altiszti kar gyűlésére, s letartóztattak nyolc agítátort. Nem sokkal később két, Tabódy intézkedéseivel szimpatizáló tisztet is elfogtak társaik.

A második lépés, az összes magyar fegyveres erő feletti irányítás átvétele, a franciák kérésére május 6-ról 7-re lett áthelyezve, de aznap megindították az akciót. A legfontosabb feladat a Mars téri laktanya megszerzése, az itteni katonák lefegyverzése volt. Ennek végrehajtásáért szintén Pottyondy Károly felelt, ő is tájékoztatta a „haditervről” tisztársait 5-én. 7-én reggel 8 órakor Heim Géza százados vezetésével a tartalékos tisztek a Margit utcai leányiskolában gyülekeztek. Ezzel egyidőben Pottyondy őrnagy tisztjei felsorakoztatták a legénységet a laktanya udvarán. A tartalékos tisztek megszerezték az őrségtől a fegyvereiket, megszállták az őrposztokat, az épületeket, a vörös zászló helyett a nemzeti színű trikolor lobogott a laktanya felett. A legénységi állományt csendőrök kerítették be, és a kommunistaszimpatizánsnak vélt katonákat a Csillag börtönbe zárták, de a többség csatlakozott az ellenforradalmárokhöz. Ennek köszönhetően létrejöhetett a Magyar Nemzeti Gárda, amelynek része lett egy-egy tényleges tisztekből és egy tartalékos tisztekből álló század, valamint a megmaradt legénységből alakított két század. Ez utóbbi (fél) zászlóaljnak a parancsnoka Pottyondy Károly lett. Megjegyeznénk, hogy a források ellentmondásosak a

tekintetben, hogy kik tartoztak Pottyondy alá – Kelemen Béla kötetében máshol már, Diendorfer alapján, azt írta, hogy az egész helyőrség az őrnagy alá tartozott: három század egy géppuskás századdal, azaz háromszáz fő és hat gépfegyver. A Mars téri eseményekkel párhuzamosan a többi laktanyában is az ellenforradalmárok kezébe került az irányítás.⁵²

Egy 1939-es visszaemlékezés szerint Pottyondy Miklós kapcsolatban állt Diendorferékkal az előbb említett műveletek előkészítése idején,⁵³ habár ő sokkal fontosabb szerepet játszott a rendőrség „átállításában”, amely az előbbinél könnyebb feladatnak bizonyult. Az ABC javaslatára május 6-án kinevezte Somogyi polgármester Tirts csendőrőrnagyot a városi karhatalom, azaz a csendőrség és a rendőrség élére, s még aznap letette az új esküt előtte a rendőrtiszti kar és a legénység, amelyben vállalták a katonai fegyelmet. Tirts segédtitjévé Pottyondy Miklóst nevezték ki, akivel már aznap megkezdték a közbiztonsági szolgálat megszervezését,⁵⁴ majd végigjárták a szegedi hivatalokat, és megszüntették a bizalmiférfi-rendszert.⁵⁵ Ők ketten jegyezték azt a május 9-én kiadott napiparancsot, amely megtiltotta a „piros jelvények” viselését, valamint elrendelte a „nyilvános sétaterek és utcák ellenőrzését”, amely lépés elsősorban szintén a proletárok ellen irányult.⁵⁶

Ekkor már működött Aradon a helyi városparancsnok által támogatott ellenkormány, amelynek miniszterelnöke Károlyi Gyula gróf lett. A megalakulása után négy nappal, május 9-én elindult a kabinet, hogy áttegye a székhelyét Szegedre, de a minisztereket szállító két vonatot a románok feltartóztatták, s végül csak egy újabb aradi kitérő után érkezhettek meg Szegedre.⁵⁷ A hónap utolsó napján alakult meg az első szegedi nemzeti kormány, miniszterelnöke Károlyi maradt, de az aradiak mellett a szegedi és bécsi ellenforradalmárok is képviseltették magukat. A belügyminiszter előbb Kelemen Béla, majd a miniszterelnök lett. Hadügyi államtitkárnak Gömbös Gyulát nevezték ki, végül Horthy Miklós is megérkezett június 6-án, esőköpenyben, sapkában, s bejelentette: „Kemény lelkitusa után, de eljöttem, vállalom” [a hadügyminisztérium vezetését]. Három nappal később megalakult a Nemzeti Hadsereg, s az első tiszti század megalakítása után megkezdődött a toborzás. Július 5-én lemondott Károlyi, 12-én Pattantyús-Ábrahám Dezső alakított kormányt, amely kabinetnek, a francia igényeknek megfelelően, kevesebb konzervatív tagja volt. Horthy sem vett részt a munkájában: július 17-től kezdve hivatalosan ő lett a Nemzeti Hadsereg fővezére.⁵⁸ Az új kormány díszőrségét – már a kezdetektől fogva – Pottyondy zászlóaljának első százada adta Hammerl Géza százados parancsnoksága alatt.⁵⁹ Kádár Gyula későbbi vezérkari ezredes, aki ekkor hadnagyként Pottyondy egyik századában szolgált, ugyan egyszer sem említette meg visszaemlékezésében az őrnagy nevét, mégis képet kaphatunk írásából a következő hetek legfontosabb eredményéről, a katonai fegyelem helyreállításáról. „Igen érdekes az, hogy legénységünk, amely zömében azonos volt a szocialista ezred, majd a Mars téri népszerűség legénységével, és amelyik a már ismertett fegyelmetlenségekhez annyira hozzászokott, most

– szinte máról holnapra – engedelmes, parancsokat szó nélkül teljesítő, fegyelmi szabályokat betartó katonává vált. Őszintén mondom: nem volt szükség semmiféle erősebb rendszabályra.”⁶⁰

Az 1920-as évek közepén egy magánjellegű, de komoly köz- és sajtóérdeklődést kiváltó perben Pottyondy Miklós – a tudósítások szerint saját védelmében – beszélt az 1919 nyarán elkövetett „magyar királyi rablásáról”, amelyet az említett, Károlyi Gyula-féle kormány érdekében hajtott végre. A levéltár ugyan csak a felmentő ítéletet őrizte meg az ügyben,⁶¹ de több médium hasonló módon írta le a tanúvallomását.⁶² A téma a parlamentben is szóba került: Peidl Gyula szociáldemokrata országgyűlési képviselő Rákosi Máttyás 1925-ös elfogása után példaként említette a volt szegedi rendőrt – beszéde szerint az igazságszolgáltatás nem azonosan ítélte el a jobb- és baloldali (politikai) bűncselekmények elkövetőit. A baloldali honatya felolvasta Pottyondy védekezését is, amely a jegyzőkönyv szerint a következőképpen hangzott el:

„Tekintetes kir. Törvényszék! Amikor a szegedi ellenforradalmi kormánynak nem volt pénze, én szereztem. Rendőreimmel és csendőreimmel végig razziaztam a kávéházakat és vendéglőket és sarokba szorítottam az embereket. A siberek pénzét ezután csak megsarcolva adtam vissza. Így szereztem pénzt a szegedi kormánynak. Tekintetes kir. Törvényszék! Ez rablás volt, magyar királyi rablás, még sem indított ellenem senkisé megeljárást, mert nem volt panaszos!”

Peidl emlékeztetett rá, hogy ez a cselekmény még nem évült el 1925-ben, mégsem vonták felelősségre ezért Pottyondy Miklóst.⁶³ Az esetről további források nem állnak rendelkezésre, viszont a Világ cikke szerint megemlítette, hogy a fenti mellett a „paprikalázadás” rendőri erővel történő felszámolásáról beszélt még védekezésében a volt rendőr,⁶⁴ amely viszont a korabeli tudósítások alapján is személyéhez köthető.⁶⁵ A Világ tudósítása szerint a Kúria végül az 1919-es cselekménye miatt vizsgálatot indított,⁶⁶ de bírósági tárgyalásról nem maradt adat, így az ügy valószínűleg elhalt.

Tanulmányunkban azonban e kitérő után visszatérnénk a franciák megszállta Szegeden zajló eseményekre. Pottyondy Miklós és társai számára szintén fontos feladatokat okozott a Károlyi-kormány ellen, június 5-én kiobbant sztrájk. 8-án éjjel olyan hírek terjedtek el, hogy a munkásság a víztornyot akarja megrongálni. A megerősített őrséget Pottyondy vezette fel, de támadásra nem került sor.⁶⁷ Június 15-én szintén a segédtiszt tudta meg, hogy a vízmű dolgozói is sztrájkba kezdenek, így sikerült időben megoldani, hogy pótolják a munkát fel nem vevő munkásokat.⁶⁸ Ekkorra már elfogyott a francia katonai vezetés türelme: Béatrix-t helyét De Gondrecourt, az első Károlyi Gyula-kormány létrehozását aradi városparancsokként segítő tábornok vette át Szegeden. A magyar ellenforradalmárokkal szimpatizáló és a határozottabb cselekvést támogató katonatiszt megjelenése azonnali változást hozott.⁶⁹ Gertoux főhadnagy, a francia katonai rendőrség parancsnoka utasítására Tirts összeállította a letartóztatandó munkásvezetők,

propagandisták névsorát – a listából a megszállók végül húsz nevet fogadtak el. 16-án éjjeli egy órakor a Szentháromság utca elején, a francia rendőrség irodájában gyűltek össze a rendőrtisztek, köztük Pottyondy Miklós is. Minden magyar rendőr mellé egy francia detektívet és tíz színes bőrű katonát osztottak be, s gépkocsiba ülve gyűjtötték össze lakásaikból a letartóztatandó személyeket. A húsz embert ezt követően már a franciák őrizték, Tabódy és volt segédtszije, Dettre Béla kivételével az elfogottakat a Csillag börtönbe zárták. Hajnalban Tirts és Gertoux vezetésével a szegedi rendőrök a francia katonákkal közös razzia során lefoglalták a munkásotthon padlásán elrejtett fegyvereket és lőszereket, majd a szpáhik megszállták az épületet.⁷⁰

Másnap zajlott le az utolsó nagy erőpróba a marxista munkásság és az ellenforradalmi erők között. Június 17-én több ezren, köztük sokan vörös kokárdával tüntettek jelenlétükkel a Károlyi-kormány ellen. Egy tiszt járót előbb gúnyoltak, majd tetteleg inzultáltak, amelyre válaszul azok a levegőbe lőttek. A Széchenyi térről Tirts, a Stefániáról Pottyondy Miklós és Verbó János csendőr százados parancsnokságával űzték el a tüntetőket mintegy 10 perc alatt, letépvé róluk sok esetben a vörös jelvényeket. Az eset vitát okozott a franciákkal: Gertoux szerint az akció előtt az ő katonai rendőrségüket kellett volna értesíteni. Válaszul Tirts beadta a lemondását, de végül a francia főhadnagyt helyezték át.⁷¹

Több forrás utal arra, hogy 1919 első felében a kommunisták egyik legfőbb ellenfelüknek tartották Pottyondy Miklóst. Tabódy a perében azt állította, hogy a direktórium kivonulása után negyven terrorista érkezett, akiknek a feladata Béatrix, Dettre János és az ő megölése mellett az alkapitány meggyilkolása volt.⁷² Egy másik ellenforradalmár szerint az illegálisan működő városi kommunista vezetés a májusban létrejövő új ellenforradalmi karhatalom három vezetőjét – az alkapitány mellett Tirts csendőr őrnagyot és Papp Menyhért rendőrkapitányt is halálra ítélte, s ennek veszélye csak azután hárult el, hogy a munkásotthont megszállták a franciák a fentebb említett sztrájk idején.⁷³

Mindezek a veszélyek azonban elhárultak, miután a román offenzíva hatására augusztus 1-jén a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, az elmenekült Kun Béláék helyébe pedig Peidl Gyula vezetésével alakult szociáldemokrata kormány, amelyről Szegeden már másnap több forrásból is értesültek. Horthy a 2-án összehívott minisztertanácson ezért sürgette, hogy a Nemzeti Hadsereg csapatai vonuljanak a még románok által meg nem szállt Duna-Tisza és a Dunántúl felé,⁷⁴ de végül az utóbbi egy része maradt csak szabadon a román előrenyomulás miatt. Július végére a Nemzeti Hadsereg 6568 főből állt. Rendelkezett többek között szerény mértékű repülő-, tüzér-, lovas-, műszaki csapatokkal, a fővezérség alá közvetlen alakulatként több tiszti század tartozott. Július végén a harcászati csoport Diendorfer Miksa parancsnoksága alatt működött, a „Csongrád-Csanád-i 46. gyalogezred” négy gyalogászlóaljából a III. és a IV. csak tiszti kerettel rendelkezett. Az I.

zászlóalj parancsnoka Pottyondy Károly maradt: két gyalogszázában és egy géppuskás századában 23 tiszt és 265 fő legénységi állományú szolgált.⁷⁵

A fővezérség, a franciák engedélyével, augusztus 5-én elindította az első csapatokat a Dunántúl felé: Prónay tiszti százada mellett további két századot. Három nappal később, ha hiányosan is, de visszakapta a Nemzeti Hadsereg a franciáktól a március végén és más időpontokban lefoglalt hadianyagot, így előkészülhettek a Dunántúlra való elinduláshoz. „A laktanya belső nagy udvarában tömegben áll fel az I. és II. zászlóalj, valamint a tiszti keretek. Elhalkul a zaj, szoborrá merevedik a csapat,[...] megjelenik szűzi fehérén a nemzeti hadsereg első felszentelt zászlója a laktanya boltíves kapuja előtt. A zászló átvétele után Diendorfer alezredes lelkesítő hazafias beszédet intéz a kis csapathoz, amely a szavai szerint a második honfoglalásra indul” – írta az indulás előtti pillanatokról az ezrednapló. Ezt követően megindultak a csapatok Bernátsky Kornél tábornok, az „első számú hadműveleti csoport” parancsnokának vezetésével. A Bernátsky-oszlop összesen 860 fő legénységből, 13 csendőrtisztből és 202 tisztből állt – az utóbbiak között volt Pottyondy Károly, aki ekkor elhagyta az ellenforradalmi várost.⁷⁶

A Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után Szeged korábban bolsevik uralom alatt álló területeire csak napokkal később engedték, hogy a város újra kiterjessze hatalmát. Habár már De Rondenay ezredestől, az akkori francia városparancsnoktól augusztus 6. előtt kérvényezte Somogyi Szilveszter polgármester, hogy Pottyondy Miklós husz csendőr kíséretében megjelenhessen Felsőtanyán,⁷⁷ végül csak 8-án engedték át a demarkációs vonalon a városvezetőt és a rendőrkapitányt, s ekkor tudott csak beszámolni a tanyasi lakosság a direktóriumi időszak rekvirálásairól.⁷⁸ Tirts 1919 szeptemberével „Pottyondy rendőrkapitányt a rendőrség fölötti parancsnoksággal és a városi közbiztonság ellenőrzésével”, valamint a rendőrlégénység kiképzésével bízta meg.⁷⁹ E minőségében 1919 őszén részt vett több, helyi kommunisták ügyében végzett nyomozásban.⁸⁰ Az 1919-es év számára kellemetlenül zárult: De Tournadre városkormányzó felfüggesztette állásából, mert a franciák által december 17-én megjelentetett közlemény szerint „Pottyondy Miklós rendőrkapitány [...] inkorrekt kifejezéseket használt a francia kormány egy kiküldöttjével szemben”.⁸¹ Karrierjében azonban ez nem okozott megtorpanást, hivatalát, a felsőtanyai kapitányság irányítását szinte azonnal visszakapta,⁸² miután De Tournadre tábornok 1920. március 1-jével átadta a hatalmat, s egyben bejelentette a megszállás végét.⁸³

Összegzés és kitekintés

Tanulmányunk összefoglalásaként kijelenthetjük, hogy a Pottyondy-fivérek jelentős szerepet játszottak a szegedi ellenforradalomban, habár mindketten látszólag árnyékban voltak: a helyi katonai erő átállításában az irányítás Diendorfer kezében volt, Pottyondy Károly a végrehajtás élén állt,

míg a karhatalmi erők vezetője a csendőr Tirts lett, s csak a segédtisztje a rendőr Pottyondy Miklós, aki csupán szeptembertől vehette át valóban a rendőrség vezetését.

A két testvér közül 1919-ben egyértelműen az idősebbik számított ismertebbnek mint a város rendőrségének egyik vezetője, aki a helyi közéletben városatyaként is részt vett. Ennek ellenére érdekes, hogy a két világháború között egyértelműen Károly vált azzá a személlyé, aki helyben képviselte az 1919-es ellenforradalmi eszmét, a szegedi gondolatot. Ez összefüggésben állhatott azzal, hogy a Mars téri laktanyában május 7-én lezajlott események teremtették meg a későbbi Nemzeti Hadsereg létrejöttének feltételeit, amelynek élén Horthy Miklós végül a kormányzói posztig jutott.

1936 májusában a szegedi törvényhatósági bizottság Pálffy József polgármester javaslatára megszavazta, hogy márványtáblába vésve örökítsék meg a Mars téri vörös csapatok lefegyverzését. A név szerint felsoroltak között a második helyen, Diendorfer és Heim között Pottyondy Károly neve szerepelt.⁸⁴ Két évvel később is ő mondott beszédet a szegedi ellenforradalmi emlékmű leleplezésekor, amikor „a fegyvertény tényleges tiszti résztvevői nevében” tartott szónoklatot.⁸⁵

1939 tavaszán előbb egykori ellenforradalmár társaival együtt ő javasolta, hogy válasszák díszpolgárrá Teleki Pált, Károlyi Gyulát és Zadaveczen pátert,⁸⁶ majd augusztusban kivont karddal vezethette az ellenforradalmárok díszmenetét a kormányzó előtt, mögötte, az első sorban vonult, többek között, Pattantyús-Ábrahám Dezső, gróf Teleki Pál 1919-es külügyminiszter, 1939-ben miniszterelnök és gróf Csáky István külügyminiszter.⁸⁷ Azonban kitüntetés tekintetében ugyanúgy értékelték 1919-es cselekedeteiket: az 1940 decemberében alapított Nemzetvédelmi Keresztet Pottyondy Miklós 1942. május 8-án,⁸⁸ Károly 26-án⁸⁹ nyerte el a kormányzótól, az elismerést többek között azoknak adományozták, „akik [...] a magyarországi kommunizmus súlyos megpróbáltatásainak idejében [...] törhetetlen magyar hittel küzdöttek a hazánkat megcsonkító és a magyar nemzet gyengítésére törekvő erőkkel szemben s a magyarság és Magyarország fennmaradása érdekében életük kockáztatásával önfeláldozó magatartást tanúsítottak”.⁹⁰ A fiatalabb fivér a szegedi igénylések összegyűjtésében is részt vállalt: három egykori ellenforradalmár társa mellett nála lehetett leadni a kérvényeket. 1941. április 8-ig 1100 fő nevét terjesztették fel az Országos Nemzetvédelmi Bizottsághoz.⁹¹

Mindketten megélték az ellenforradalmi rendszer bukását. Miklós 1946-ban, Károly 1962-ben hunyt el – abban a városban, amelyhez a legerősebben kötődtek: Szegeden.

JEGYZETEK/NOTES

- ¹ Tóth Marcell (2019/a): A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 2019/5. szám. pp. 32-34.
- ² Kozma Miklós (2019): Az összeomlás 1918-1919-ben. Kárpátia Stúdió Kft., Köröstárkány–Kápolnásnyék. pp. 354-357.
- ³ Pesti Napló, 1915. július 29. p. 10.
- ⁴ Tóth Marcell (2020): Aki „183 ütközetben, vállalkozásban s rohamban vett részt, mindenkor a legelső vonalban”. Bonus Nuntium, 2019/4. szám. pp. 2-3. <https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2020/02/TM.pdf>. Letöltve: 2020. április 2.
- ⁵ Szegedi Napló, 1896. november 12. p. 3.
- ⁶ Budapesti Hírlap, 1900. január 10. p. 6.
- ⁷ Szeged és Vidéke, 1903. február 8. p. 3.
- ⁸ Magyarország tiszti cím- és névtára. XXV. évfolyam, 1906. p. 148.
- ⁹ Magyarország tiszti cím- és névtára. XXVIII. évfolyam, 1909. p. 157.
- ¹⁰ Délmagyarország, 1911. március 30. p. 8.
- ¹¹ Szegedi Napló, 1911. december 13. p. 5.
- ¹² Szeged és Vidéke, 1903. október 8. pp. 2-3.
- ¹³ Szeged és Vidéke, 1907. július 5. p. 4.
- ¹⁴ Szeged és Vidéke, 1910. október 6. p. 6.
- ¹⁵ Varga János (1960): 1914. május 1-e Szegeden. Pajtás, 1960. április 27. p. 6.. Vö.: Nagy Dezső (1968): Régi május elsejék Csongrád megyében. In: Bálint Alajos (szerk.) (1968): A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1968. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. p. 157.
- ¹⁶ Szeged és Vidéke, 1903. január 27. p. 8.; 1910. július 16. p. 7.
- ¹⁷ Szeged és Vidéke, 1907. december 17. p. 4.
- ¹⁸ Délmagyarország, 1913. december 9. p. 4.
- ¹⁹ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség Számára. 1915. december 18. p. 2147.
- ²⁰ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség Számára. 1916. május 8. p. 1439.
- ²¹ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség Számára. 1917. március 3. p. 518.
- ²² Szeged és Vidéke, 1917. április 28. p. 2.
- ²³ Tóth (2020) pp. 13-15.
- ²⁴ Délmagyarország, 1918. szeptember 15. p. 5.
- ²⁵ Tóth (2020) p. 15.
- ²⁶ Tóth (2019/a) pp. 30-31.
- ²⁷ Gaál Endre (1991): Az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság időszaka. In: Gaál Endre (szerk.) (1991): Szeged története 3. Somogyi-könyvtár, Szeged pp. 909-913.

- 28 Shvoy Kálmán (1983): Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. Perneki Mihály (sajtó alá rendezte). p. 34.
- 29 Délmagyarország, 1919. január 23. p. 6.; Szegedi Friss Újság, 1919. január 8. p. 2.
- 30 Szegedi Új Nemzedék, 1921. július 23. p. 2.
- 31 Igazság, 1919. január 31. p. 8.
- 32 Igazság, 1918. december 24. p. 6.
- 33 Igazság, 1919. február 14. pp. 12-13.
- 34 Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Szerző kiadása, Szeged. p. 49.
- 35 Gaál (1991) pp. 900-906.
- 36 Sztáncsics András: A Vajdaság forradalmi múltja. Magyar Szó, 1959. január 1. p. 7.
- 37 Ellenzék, 1930. október 11. p. 4.
- 38 Szeged és Vidéke, 1920. április 16. p. 1.
- 39 Szegedi Új Nemzedék, 1921. augusztus 27. p. 2.
- 40 Kelemen (1923) p. 55.; Shvoy (1983) p. 43.
- 41 Tóth Marcell (2019/a) p. 32.
- 42 Kelemen (1923) p. 54.; Szegedi Új Nemzedék, 1921. augusztus 10. p. 2.
- 43 Szegedi Új Nemzedék, 1921. augusztus 27. p. 2.
- 44 Délmagyarország, 1919. április 27. p. 3.
- 45 Népszava, 1919. május 25. p. 3.
- 46 Péter László (1968): Hofmann Ödön emlékezete. Magyar Hírlap, 1968. december 5. p. 4.; Nagy Miklós (2019): Francia megszállás Szegeden. Areión Könyvek, Szeged. pp. 36-37.; Népszava, 1919. május 25. p. 3.
- 47 Népszava, 1919. május 25. p. 3.. A cikk tévesen halálbüntetést állít. Lásd: Keleti Újság, 1919. május 31. p. 5.
- 48 Tóth Marcell (2019/a) p. 33.
- 49 Bokor Pál (2005): Szegedországtól Magyarorszáig. Belvedere Meridionale, Szeged. pp. 32-42.
- 50 Tóth Marcell (2019/a) p. 33.
- 51 Jankovich Arisztid: A Nemzeti Hadsereg (1919). Trianon Múzeum – Szülőföld Kiadó, kiadási hely nélkül. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt írta: György Sándor. pp. 38-40.
- 52 Kelemen (1923) pp. 103-124.
- 53 Tóth Imre dr. a május 7-iki eseményekről. Hogy történt húsz év előtt ezen a napon a Mars-téri laktanya elfoglalása? Szegedi Új Nemzedék, 1939. május 7. p. 9.
- 54 Kelemen p. 110.
- 55 Ujlaki Antal (1921): Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó R.-t., Szeged. p. 35.
- 56 Kelemen (1923) p. 133.
- 57 Tóth (2019/a) pp. 34-37.

- ⁵⁸ Horthy Miklós (1990): Emlékirataim. Európa Könyvkiadó, Budapest. p. 125.; Tóth Marcell (2019/b): 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 2019/6. szám. pp. 25-31.
- ⁵⁹ Kelemen (1923) pp. 115-117.
- ⁶⁰ Kádár Gyula (1978): A Ludovikától Sopronkőhidáig. Magvető Kiadó, Budapest. p. 111.
- ⁶¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára VII. 1. fond: B1390/15. 1925.
- ⁶² Lásd például: Népszava, 1925. április 18. p. 8.; Uj Előre, 1925. május 3. p. 2.; Világ, 1925. április 17. p. 7. Pottyondy Miklós általánosságban megfogalmazott válasza az öt támadó személyeknek: Szegedi Új Nemzedék, 1925. május 5. p. 5.
- ⁶³ Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló, 1922. XXXVIII. kötet. 1925. december 12. - 1926. január 22. p. 161.
- ⁶⁴ Világ, 1925. április 18. p. 7. Azzal a pontosítással, hogy a cikk szerint „három esztendővel ezelőtt, a röszkei paprikalázadás idején, a nép közé lövetett”, de valójában az eset 1919 novemberében történt.
- ⁶⁵ Szeged, 1924. március 13. p. 3.; Szegedi Friss Újság, 1919. november 30. p. 1-2.
- ⁶⁶ Világ, 1925. október 16. p. 3.
- ⁶⁷ Kelemen (1923) p. 254.
- ⁶⁸ Kelemen (1923) p. 320.
- ⁶⁹ Tóth (2019/b) pp. 29-30.
- ⁷⁰ Kelemen (1923) pp. 274-275.
- ⁷¹ Jankovich (2019) pp. 58-59.; Kelemen (1923) pp. 281-282.
- ⁷² Pesti Napló, 1921. július 22. pp. 5.
- ⁷³ Ujlaki (1921). pp. 33-35.
- ⁷⁴ Kelemen (1923) pp. 424-428.; Paál Jób (1919): A száz napos szegedi kormány. K. n., Budapest. p. 57.
- ⁷⁵ Kelemen (1923) pp. 488-489, 523.; Suhay Imre (1939): A fővezér. In: Bálint István János (szerk) (2001): Horthy Miklós. Vitézi Szék, Budapest. [újraserkesztett reprint] pp. 172-173.
- ⁷⁶ Jankovich (2019) pp. 84-88.; Kelemen (1923) p. 524.; Nagy (2019) p. 61.; Suhay (1939) pp. 174-176.
- ⁷⁷ Délmagyarország, 1919. augusztus 6. p. 4.
- ⁷⁸ Délmagyarország, 1919. augusztus 10. p. 6.
- ⁷⁹ Szegedi Friss Ujság, 1919. szeptember 2. p. 2.
- ⁸⁰ Délmagyarország, 1919. október 22. p. 5.; Szegedi Friss Ujság, 1919. október 18. p. 1.
- ⁸¹ Délmagyarország, 1919. december 17. p. 1.
- ⁸² Délmagyarország, 1920. március 3. p. 4.
- ⁸³ Nagy (2019) p. 79.
- ⁸⁴ Budapesti Hírlap, 1936. május 6. p. 8.
- ⁸⁵ Esti Ujság, 1938. május 7. p. 3.

- ⁸⁶ Esti Ujság, 1939. április 28. p. 2.
⁸⁷ Hétfő, 1939. augusztus 7. p. 3.; Tolnai Világlapja, 1939. augusztus 16. p. 7.
⁸⁸ Budapesti Közlöny, 1942. május 27. pp. 1-7.
⁸⁹ Honvédségi Közlöny, 1942. június 9. p. 593.
⁹⁰ Budapesti Közlöny, 1940. december 15. p. 1.
⁹¹ Délmagyarország, 1941. április 8. p. 7.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai.
Napló, 1922. XXXVIII. kötet. 1925. december 12. - 1926. január 22.
Bokor Pál (2005): Szegedországtól Magyarorszáig. Belvedere Meridionale, Szeged.
Budapesti Hírlap, 1900, 1936.
Budapesti Közlöny, 1940, 1942.
Délmagyarország, 1911, 1913, 1918, 1919, 1920, 1941.
Esti Ujság, 1938, 1939.
Gaál Endre (1991): Az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság időszaka. In: Gaál Endre (szerk.) (1991): Szeged története 3. Somogyi-könyvtár, Szeged pp. 867-918.
Hétfő, 1939.
Horthy Miklós (1990): Emlékirataim. Európa Könyvkiadó, Budapest.
Igazság, 1918, 1919.
Jankovich Arisztid: A Nemzeti Hadsereg (1919). Trianon Múzeum – Szülőföld Kiadó, kiadási hely nélkül. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt írta: György Sándor.
Kádár Gyula (1978): A Ludovikától Sopronkőhidáig. Magvető Kiadó, Budapest.
Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Szerző kiadása, Szeged.
Keleti Újság, 1919.
Kozma Miklós (2019): Az összeomlás 1918-1919-ben. Kárpátia Stúdió Kft., Köröstárkány–Kápolnásnyék.
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára.
Magyarország tiszti cím- és névtára. XXV. évfolyam, 1906.
Magyarország tiszti cím- és névtára. XXVIII. évfolyam, 1909.
Nagy Dezső (1968): Régi május elsejék Csongrád megyében. In: Bálint Alajos (szerk.) (1968): A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1968. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. pp. 147-163.
Nagy Miklós (2019): Francia megszállás Szegeden. Areión Könyvek, Szeged.
Népszava, 1919, 1925.
Paál Jób (1919): A száz napos szegedi kormány. K. n., Budapest.
Pesti Napló, 1915, 1921.

- Péter László (1968): Hofmann Ödön emlékezete. Magyar Hírlap, 1968. december 5. p. 4.
- Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség Számára, 1915, 1916, 1917.
- Shvoy Kálmán (1983): Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. Perneki Mihály (sajtó alá rendezte).
- Suhay Imre (1939): A fővezér. In: Bálint István János (szerk) (2001): Horthy Miklós. Vitézi Szék, Budapest. [újraserkesztett reprint]
- Sztáncsics András: A Vajdaság forradalmi múltja. Magyar Szó, 1959. január 1. p. 7.
- Szeged, 1924.
- Szeged és Vidéke, 1903, 1907, 1910, 1917.
- Szegedi Friss Újság, 1919.
- Szegedi Napló, 1896, 1911.
- Szegedi Új Nemzedék, 1921.
- Tolnai Világlapja, 1939.
- Tóth Imre dr. a május 7-iki eseményekről. Hogy történt húsz év előtt ezen a napon a Mars-téri laktanya elfoglalása? Szegedi Új Nemzedék, 1939. május 7. p. 9.
- Tóth Marcell (2019/b): 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 2019/6. szám. pp. 25-34.
- Tóth Marcell (2019/a): A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 2019/5. szám. pp. 30-38.
- Tóth Marcell (2020): Aki „183 ütközetben, vállalkozásban s rohamban vett részt, mindenkor a legelső vonalban”. Bonus Nuntium, 2019/4. szám. pp. 1-21. <https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2020/02/TM.pdf>. Letöltve: 2020. április 2.
- Uj Előre, 1925.
- Ujlaki Antal (1921): Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó R.-t., Szeged.
- Varga János (1960): 1914. május 1-e Szegeden. Pajtás, 1960. április 27. p. 6. Világ, 1925.

VARGA Ágnes Katalin*

Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori
Iskola

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary Doctoral
School of History Budapest

AZ IMRÉDY–VONALAT KÖVETŐ MILOTAY ISTVÁN ÉS A TELEKI–KORMÁNY

ISTVÁN MILOTAY AND THE GOVERNMENT
OF PÁL TELEKI

Abstract

István Milotay (May 3, 1883 – February 10, 1963) is one of the most important publicists of the two world wars. He is one of the founders of modern Hungarian journalism. With thirty decades of work, he represents the new voice of a new Hungarian generation. He formulated the basic ideas of the (racist) ethnic view of the 1920s before the First World War. He proclaimed the Hungarian self-defense, modernization and national development. His national radicalism coupled with critique of liberalism and capitalism. He wanted social revision, economic reforms, which in many cases took place/could take place at the expense of Hungarian Jewry. However, his anti-Semitic tone never approached the simplistic style of Hungarian National Socialist propaganda. He is a proponent of war, with the German alliance, because he hoped for a territorial revision from the war, as well as internal renewal, which could not take place with the self-building and peaceful revision policy of previous years. As a significant representative of the politics and intellectuals of the far right, along with many of his contemporaries, he was unaware of the true purpose of the deportation of Judaism. As an excuse of him, whispering information about this, unlike the official version, was unreliable to many and was the subject of rumors.

The study is part of the author's doctoral dissertation.

Kulcsszavak: nemzeti radikalizmus, fajvédelem, második zsidótörvény, második bécsi döntés, Új Magyarország folyóirat

Keynotes: national radicalism, ethnic (racist) thinking, second Jewish law, second decision in Vienna, Új Magyarország daily newspaper

* *PhD hallgató/PhD Student*, varga_agi_kati@freemail.hu

Bevezetés

A 2. világháború kezdeti szakaszában sikerei teljében lévő Harmadik Birodalom árnyékában tevékenykedő magyar miniszterelnök, Teleki Pál. Kormányzásának meghatározó, sarkalatos kérdése a semlegességi politika vagy revízió, illetve a kettő összeegyeztethetősége volt. Teleki szerepének súlya a kettő közötti lavírozás, illetve bizonyos egyensúlyi helyzet megteremtésének igyekezete, ami – lehetetlensége miatt – meghaladta a kormányfő erejét. Teleki a már agresszor nemzetiszocialista Németországgal való kapcsolatában is a nemzeti önállóságban és semlegességben rejlő értékvédelmet tartotta szem előtt. Az egyre inkább radikalizálódó Imrédy Béla nem értve egyet ezen kormányzati felfogással, szakít Telekivel és a kormánypárttal, és ellenzékbe vonul. Milotay István, aki elkötelezett imrédyista, a kormánypárti MÉP-be marad, nem követve Imrédyt új pártjába. A kormánypártban maradt főszerkesztő viszont az Új Magyarországot jobboldali ellenzéki orgánummá formálja, és a lap a jobbszélre avanszált Imrédy és a Magyar Megújulás Pártja támogatójává válik. A második bécsi döntés a realitásokkal számoló Telekit még csak gazdasági, politikai engedményekre kényszeríti Németországgal szemben. A Hitler által felkínált Délvidék visszaszerzésének módja viszont már egyértelműen az ország és a miniszterelnöki 'semlegességi' politika választóját jelentette. Teleki Pál a politikai zsákutcába kerülést a maga választotta egyéni módon, halálával válaszolta meg.

Az Imrédy Béla lemondása után megalakult Teleki–kormány Imrédy összes miniszterét átvette, hangsúlyozva a jobboldali reformpolitika folytatását. Teleki Pál kijelentette, hogy a reform adminisztratívus alkalmazkodás a fejlődés organizmusához.¹ Vállalva az előző kormányzással való folytonosságot, a kormánypárt további erősítése érdekében beolvasztotta a Magyar Élet Mozgalmát a többségi pártba, amely a Magyar Élet Pártja nevet vette fel. A korábbi disszidenseket Teleki sem volt hajlandó visszafogadni. Prominens szélsőjobboldali politikusok, mint Milotay István, Rajniss Ferenc, Csilléry András és Ulain Ferenc pedig demonstratívan beléptek a megváltozott MÉP-be. Imrédy Béla is egyetértett a párt és mozgalom összeolvadásával, ami a két munkának közös nevezőre hozását jelentette. Ugyanakkor a csatlakozók és a mozgalom beolvasztása a pártba az eddigi, radikálisabb politikai irányvonal megerősítését jelentette. Az Imrédy Béla köré szerveződő radikálisabb csoportosulás pozíciói a MÉP-en belül továbbra is jelentősek maradtak. A kormánypárt fővárosi szervezetének egyesülése az erőteljesen jobboldali Wolff–féle Keresztény Községi Párttal pedig tovább izmosította e tendenciát. Ez alapján jelentette ki Antal István, hogy az újjászervezett MÉP a szegedi keresztény jobboldali gondolat valódi megtestesülésévé vált.

Milotay István is a tevékeny, változásokra irányuló belpolitikát várta Teleki Pál miniszterelnökségétől. Az ellenzék pártjai és sajtója részéről

megnyilvánuló, a Teleki által követendő és az elődök reformpolitikai irányvonala, módszerei közötti határvonal húzási igyekezetet Milotay nem látta másnak, mint „rászuggeralni az utódra, hogy semmi köze az elődjéhez (Telekinek Imrédyhez – V. Á.).”² A jobboldali kormányzást eddig is illető felelőtlen és alaptalan ellenzéki démonizálással kapcsolatban pedig a következő összehasonlításokat tette. Minekután „a pusztulás, a borzadály korszakának írják le az elmúlt kilenc hónapot, és Teleki Pál grófot, mint a nagy megmentőt emlegetik, aki majd palóssal vágja le egymás után a Rémkor még itt kísértő démonait, s csak alkalmat vár a jobboldal sürgős és tökéletes kiirtására. Pontosan így rajzolták meg annakidején Gömbös után Darányit, majd Darányi után Imrédy Bélát is. [...] Imrédy Béla éppen úgy, mint Gömbös Gyula éppen úgy, mint aztán egy idő múlva Darányi Kálmán egyeduralomra, sötét diktatúrára, a magyar alkotmány felforgatására, a magyar alkotmány épületének felgyújtására tör. Ideje volna, ha a körüli alkotmányjogtudósok végre egy kicsit átlapoznák az ő kedvenc eszményképük, a francia liberális parlamentarizmus történelmének legutolsó esztendeit. Imrédy Béla a legsúlyosabb időkben sem kért felhatalmazást a Háztól pár hónapos szükségrendeletekkel való parlament nélküli kormányzásra, mint ahogy azt Poincaré és Laval hónapokig, félesztendőkéig tették. [...] Ezek mégis az alkotmányosság, a parlamentarizmus mintaképei maradtak, viszont Imrédy Béla sötét diktatúras hajlandóságú, félelmetes totalitárius.”³ Majd kifejezve a maguk részéről a Teleki iránti bizalmat, folytatta: „Megjósoljuk: miután Teleki Pál gróf, mint már kijelentette, szintén nem hajlandó a mások fejével gondolkozni, tehát ő sem fogja követni liberálisék tanácsait, rövidesen ő is sötét diktatúras alkotmánybontó lesz. Éppen ezért nézünk rá nagy bizalommal, s ezért várja a nemzeti közvélemény minden kétségbeesett fűrési és robbantási kísérlet ellenére oly nyugodtan a megindult nagy reformmunka határozott, energikus továbbfolytatását.”⁴

Az egy a táborban azonban mind Telekinek, mind Imrédynek – saját helyzetük stabilizálása végett – szüksége volt az új nemzetgyűlési választások által teremthető vízvonalzó lehetőségére. Erre rövid időn belül, Kárpátalja visszafoglalása után sor is került. A választási időszak kampánytémájául – a mozgósítás és táborépítés szempontjából – megfelelőnek ígérkezett az újabb zsidókra vonatkozó törvény megalkotása. Teleki a törvényjavaslat kormányzati tervezetéhez az előkészítés és országgyűlési megvitatás során az engedmények, enyhítések nélküli szigorúsággal viszonyult. A miniszterelnök a második zsidótörvény gyors keresztülvitele mellett állt. Teljes mellszéliséggel képviselte a törvény szükségességét. Meggyőződése volt, hogy a zsidóság évszázadok óta egy „faji, élettani, lelki, szellemi és érzelmi” elkülönült egység, akiktől nem lehet elvárni az asszimilációt. Az újabb törvény indokai között szerepelt a visszafoglalt kárpátaljai térséggel együtt járó újabb nagy létszámú és gazdasági súllyal rendelkező zsidóság, az első zsidótörvény

enyhesége, illetve más európai államok hasonló vagy szigorúbb zsidókkal kapcsolatos törvénykezése és gyakorlata.⁵

Az 1939. évi IV. törvénycikk „A zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” cím alatt került be a magyar törvénytarba. A második törvényben már hangsúlyos a zsidók faji, származási alapra helyezésének meghatározása. Az izraelita felekezeti és egyúttal a nemzeti besorolást is jelentette. A korábbi 20 százalékos arányt 12, illetve 6 százalékra csökkentették. A törvény megtiltotta zsidók alkalmazását az állami közigazgatási és igazságügyi szerveknél. Döntöttek az elmúlt évtizedben a korábbinál nagyobb számban a törvényhozásba és kormányzatba bekerült zsidóságnak az országos számbeli arányuk alapján járó parlamenti mandátumszámáról, törvényhozási és kormányzati szervei képviselőikről. A törvény az újabb számbeli korlátozásokat megtoldotta egy a kormányt érintő fontos, jövőbeli intézkedési felhatalmazással. A zsidók kivándorlásának előmozdítása tárgyában a kormányok szervezési, intézkedési felhatalmazást kaptak.⁶

A kormánypárt és szélsőjobb között a törvény melletti elvi egyetértés már nagyobb arányú volt, mint az első zsidótörvény esetében. A baloldali ellenzék az egyértelmű jogtiprás, jogfosztás érveit hangoztatta. A felsőházban a keresztény egyházak elöljárói az egyéni elbírálási jogosságot képviselték, valamint a határidőtől függetlenül megkeresztelkedett zsidóknak kivételét a törvény hatálya alól. Milotay cikkében Révész Imre református püspököt idézve, aki nem magáról a zsidó népről, hanem annak forradalmi szellemiségéről, és a veszélyes zsidó kapitalizmus gyűlöletességéről beszélt, írta. „Mí viszont azt mondjuk: talán ne gyűlöljük egyiket se, hiszen a mi küzdelmünk ellenük nem gyűlöletből, csak józan életöztönből, önvédelemből folyik, de ha küzdeni akarunk ellenük, mind a kettőt, a fajt és a szellemet akarva, nem akarva, elválhatatlan együttesben találjuk a zsidóságban megtestesítve. Tacitustól kezdve Mommsenig, Luthertől Goetheig Széchenyi Istvántól Kossuth Lajosig, Marxtól Werner Sombartig, Renantól Prohászka Ottokárig nagy történetírók, vallásfilozófusok, költők, szociális forradalmárok és gazdaságtudósok mind megegyeznek ebben a felismerésben. Sehol soha, a világ egyetlen népénél se forrt össze ilyen szétbonthatatlan egységgé a faj és szellem, sehol nem nyomta rá bélyegét az előbbi az utóbbira, mint éppen a zsidóknál, és viszont sehol az utóbbi annyira át nem hatotta, meg nem mérgezte az előbbit, mint ugyancsak az ő esetükben.” – fejegette cikkében Milotay a témát.⁷ Ugyanebben a cikkében Ravasz László mondataira is reagált, aki a zsidóság mai helyzetét a régmúlt protestánsainak üldöztetéseivel állította párhuzamba, visszautasítva azt: „A különbség kettőnk között, hogy minket igazán üldöztek, volt idő, amikor vérrel vassal irtottak, gályákra, verpadra vittek, mert vallásunkkal együtt törhetetlen magyarságunkhoz is ragaszkodtunk. De mi, mint egy külön kisebbség, sohase uralkodtunk a magyarság fölött, se kulturális, se társadalmi,

se gazdasági értelemben olyan eszközökkel, mint azt a zsidóság teszi, és nem akartuk azt a magyarságot se anyagi, se szellemi javaiból kiforgatni. Ellenkezőleg, erősíteni akartuk minden idegen törekvéssel szemben.”⁸

Milotay a törvény parlamenti vitájában nem szólalt fel. Reflexióit szokásához híven az Új Magyarország politikai vezércikkeiben osztotta meg. Helyeselve a törvényt, annak elfogadása után írta, hogy mindazok az állami segítő, preventív intézkedések, amelyeket a liberális korszak eleje óta kifejlődött autonóm zsidó közgazdaság és kapitalista túlhatalom, és az általa folytatott anyagi kisajátítás, a nem egyforma fegyverekkel folytatott szabadverseny kompenzálására jogszabályban hozott, szükségessége elengedhetetlen, „hogy a magyar nép learathassa végre munkájának megérett vetését.”⁹ A törvényt önvédelemnek, szabadságharcnak, a nemzet stratégiai pozícióinak egy kisebbségi uralomtól való jogos visszavételnek nevezte. Visszautasította az ellenzék törvénnyel kapcsolatos vádjait, a német politikához, és igényekhez való szolgálai alkalmazkodást. „Nem azért akarunk szabadulni ettől a nyomástól, ettől a veszélytől, hogy a fasiszta Olaszországnak, vagy a hitlerista Németországnak udvaroljunk, kedveskedjünk ezzel, hogy ezen át kegyeiket keressük. A magunk életjogát és életlehetőségeit keressük elsősorban, mikor ez ellen az uralom ellen fellázadunk. Ha a tengelyhatalmak nem volnának, akkor is fellázadnánk, mint ahogy lázadtak is már húsz esztendővel ezelőtt és azóta is, azok, akikben fajukat féltő aggodalom és a jövőért remegő lelkiismeret élt. Ha a tengelyhatalmak tiltanak ezt [...], akkor is föllázadnánk ellene. De [...] miután látjuk, hogy ők is, a nagy, hatalmas, erős népek is lerázzák magukról ezt a nyűgöt, az idegen élősdiségnek ezt a veszedelmét, [...] hát mi, önmagunkban is kicsinyek, gyengék, erőtlenek, hogyné követnénk példájukat? Hiszen egyszer már megpróbáltuk ezt, de akkor egy egész világgal szemben nem sikerült.”¹⁰ A törvény gyakorlati alkalmazásához kormányzati szervezeti változásokat eszközöltek.¹¹ A rendelkezések gyakorlati végrehajtására viszont – a többi zsidókra vonatkozó törvénnyel együtt – nem a maradéktalan szigorúság volt a jellemző.

Az újabb, kárpátaljai területgyarapodás okán a kormányzói leirattal feloszlott országgyűléssel együtt megtörtént az új országgyűlési választások kiírása is. Teleki a közeledő választásokra az országos szervezetében megerősített kormánypárttal és az Új Magyarország programmal készült, ami a szegedi célkitűzésekkel való közös eszmeiséget hirdette. A közterhek és jövedelemeloszlás arányosítása mellett, földreformot, további szociális reformokat, a „zsidó szellemi és gazdasági befolyás” felszámolását, a sajtó megrendszabályozását „követelte”.¹² Milotay továbbra is a nagykőrösi kerület jelöltjeként, kampánybeszédében kijelentette, hogy azért harcolunk most a kormányon, amiért húsz éven át az ellenzékben harcoltunk.¹³ A volt és a jelen miniszterelnök és táboruk közös érdeke és célja az egységes, összetartó és erőteljes reformprogramú kampány és a győzelem volt.¹⁴

Az első titkos választás lebonyolításában a hatóságok a szokásokhoz híven nem kímélték az ellenzéki pártokat és jelöltjeiket. Legtöbbször a nyilasok ellen léptek fel. Az ország jelentős területein ajánlásait nem fogadták el, így azok jelöltek sem állíthattak, a Magyarságot és Összetartást pedig többször betiltották.¹⁵ Az 1939. pütkösi választások a kormánypárt két háború közötti legnagyobb sikerét hozta. A szélsőjobb akadályoztatása ellenére is kiváló eredményt ért el. Az új országgyűlés és kormánypárt soraiban megerősödött a szélsőjobboldal. A baloldali, liberális pártok viszont jelentősen meggyengültek.¹⁶ A titkos választójjal lezajlott országos választásokat Milotay a következőképpen nyugtázta: „Van benne valami sajtáságos végzet, hogy a titkos választójog nálunk is, mint mindenütt a baloldali radikalizmus, a szélső liberális politika, a marxista szociáldemokrácia követelése gyanánt jelentkezett, ennek jelszava, agitációs fegyvere volt évtizedeken keresztül, hogy végül ezek elsöprését, megsemmisítését, a jobboldali, kollektív szellemű népi politika erejét és feltámadását szolgálja és biztosítsa.”¹⁷ Milotay a nyilas szélsőjobboldaltól pedig a következőkben a nyílt, parlamenti küzdelmet, és nem a földalatti szervezkedéseket várta: „Ha a szélsőjobboldal csakugyan forradalmi változást akar, jobb, ha nyíltan megmondja mindezt, s ha egész szellemi és erkölcsi erejét egy nyílt küzdelemben bontja ki a maga céljai mellett, mintha a küzdőtérrel leszorítva, az egyenlő fegyverektől megfosztva, sötétségbe, összeesküvésekbe és földalatti puccskísérletekbe kénytelen menekülni.”¹⁸ A felelős kormányzati jobboldal részéről pedig: „Feladatait illetően a maximumra kell törnie abban, ami az adott viszonyok között lehetséges. Épp úgy égnie kell a tettvágytól, mint ellenzéki versenytársainak s abból, amit hisz, éppoly kevésbé szabad engednie lefelé és fölfelé egyaránt. Éppoly dinamikusnak kell lennie, mint azoknak s azokkal szemben éppen úgy, mint a reális, vele szemben lesben álló társadalmi, gazdasági erőtenyezőkkal, az egész magyar reakcióval szemben.” – olvasható helyzetértékelési útmutatója.¹⁹

A parlamenti képviselők soraiban tovább erősödött a fiatal keresztény vállalkozói és szakértelmiségi réteg. Teleki egy erős, de továbbra sem egységes frakcióval és párttal, egy megerősödött nyilas parlamenti jelenléttel, valamint a további reformokat és revíziót remélő hátországgal folytathatta kormányzását. Újabb vezércikkében Milotay a választásokkal az országban előretörő szélsőjobboldali veszélyre figyelmeztető Bethlen István megállapítására kérdésekkel válaszol: „Hát hogy akarja Bethlen ennek az ügynevezett jobboldali veszélynek elejét venni olyan politikával, amely csak a reakciót és a negációt képviseli és érvényesíti? Hol kap ma ehhez titkos választás mellett többséget? Ha Gömbös, Darányi, Imrédy a Bethlen–féle politikát követik, akkor ma nincs jobboldali radikalizmus és nincs nyilas veszély? Hát nem éppen ellenkezőleg, épp ez az irányzat, a jobboldali magyar realpolitika újjászületése tette lehetővé, hogy a keresztény forradalmiság ellensúlyt kapjon, s a keresztény értelmiségi tömegek minden hitüket el ne

veszítsék a jövőben?”²⁰ Egy forradalmi helyzet elkerülése, a fejlődés és a kor-követeléseknek való megfelelés érdekében a szélsőjossal szemben a kormánynak kell helyt állnia, szögezte le Milotay.

A lengyel–német háború kitörésével a parlamenti pártok Treuga Dei hirdettek, ami azonban csak rövid szünetet eredményezett a hazai belpolitikai küzdelmekben. A világháborúvá szélesedő folyamatban a németek kezdeti nagy nyugat–európai hadi sikerei tovább erősítették a magyar belpolitikai megosztottságot. A külpolitikai eseményekre rezonálva ismét előtérbe került a magyar revíziós cél, Erdélynek a közeljövőben lehetséges megszerzési terve. Észak–Erdély visszaszerzésének folyamata jól tükrözte Teleki külpolitikai függetlenségre törekvésének kudarcát. A terület magyar kézre kerülése ugyanis csak a helyzetre megérett német szándékkal és segítséggel valósulhatott meg. Teleki az újabb magyar revíziós igényekhez való kedvezőtlen nyugati hozzáállás diplomáciai felmérése, és az olasz javaslat kivárára való biztatása után, a megmaradó német érdemi támogatásra való hagyatkozás és kivitelezés szükségességével szembesült.²¹

Közvetetten ennek belátására intette a kormány politikáját Imrédy Béla is, aki az Új Magyarország Őszinte szó a magyar–német viszonyról hűsvéti cikkében a Németország elleni hangulatkeltéssel bírálta a közvéleményt megfertőző ellenzéki sajtót és politikát. A cikkben felvetve a kormány sajtópolitikai, közvetett külpolitikai felelősségét is. Imrédy a német háborús sikerek által igazolva látta annak a szellemi és társadalmi átalakulásnak a sikerét, amit Németország egy kiegyensúlyozó gazdasági és szociális népi reformpolitikával valósított meg. Cikkében az európai koreszmékhez, a társadalmi demokratizálódási folyamathoz való csatlakozásra szólította fel a hazai politikumot, hangsúlyozva annak nemzeti sajátosság és önállóság alapján történő megvalósítását. Egyúttal tanácsolva a német–magyar egymásrataltság és baráti viszony egyértelműsítésének gyakorlatba ültetését a magyar politikában.²²

A jelzésértékű cikkekre Milotay A magyar «semlegesség» írásával erősített rá, ami legalább olyan visszhangot váltott ki, mint az Imrédyé. Milotay már egyértelműen a magyar háborús semlegesség idő- és szükségszerűségén elmélkedett. A magyar külpolitikai stratégia körültekintésére apellált, hogy időben felismerje, meddig tud a háborús semlegesség értékvédő lenni, és mikortól válik az már tehetetellé, akadállyá. A semlegességben vannak ugyanis érdekellenfeleink és versenytársaink. Míg Erdély területének kérdésében Románia megtartaná, Magyarország történelmi jogon visszaszerezné azt, ami a szövetségi politikában felerősíti a lépéskényszer iránti, a háború mellett való elkötelezettséget. „Legerősebb versenytársunk ezen a téren Románia, amely egyrészt garantáltatta határait Angliával és Franciaországgal, másrészt ugyanakkor mindent megtesz, hogy Németországot és Olaszországot magának lekötelezze. [...] a román versennyel találkozunk, amely az erős Magyarországgal szemben az erős

Romániát állítja oda a közel–keleti és balkáni német és olasz politika érdekvonalába, [...] ezt csak úgy tudjuk ellensúlyozni, hogy a tengelyhatalmak bízzanak erőnkben, sőt jobban bízzanak, mint Romániáéban, s mi ezt a nagyobb bizalmat meg is érdemeljük. [...] Nyilvánvaló, hogy Németország és Olaszország a jövőre nem egy passzív, hanem egy százszázalékosig aktív, baráti Magyarországot akar a maga oldalán, amely a kölcsönös bizalom alapján állhat helyt itt, a Duna–völgyében a saját, és a német–olasz gazdasági és politikai érdekközösség nagy céljaiért.”²³

Milotay e véleményének lényege nem először hangzott el. Korábban, az előző év költségvetési parlamenti vitájában, amikor a német–lengyel háború még nem szélesedett ki világháborúvá, is hasonlóan fogalmazott. Képviselői felszólalásában Milotay a francia és angol részről meghatározott világháborús célkitűzésekre, és az általuk megkötendő békék elvi alapelveinek egy szegmensére mutatott rá. Idézte a megkötött cseh–francia megegyezés elvi pontjait, ami Cseh–Szlovákia egységét és oszthatatlanságának garantálását fogalmazta meg, és ami egyértelműsítette, hogy Németország jogellenesen adott át Magyarországnak szlovák területeket. Beszédében egyrészt helyeselte a Csáky István külügyminiszter által követett magyar semlegességi politikát, másrészt az angol–francia szimpátiát tükröző sajtó által megosztott közvélemény veszélyére hívta fel a figyelmet. Mivel az ország a németek révén részesülhetett kedvező revíziós döntésben, további német győzelmek révén pedig továbbiakat is remélhet, károsnak ítélte a második közvéleményű németellenes sajtót és ellenzéki politikát. Angol–francia szimpátiával nem menne az ország sokra, amivel az ország vissza is sülyedhetne trianoni igazságtalan és megcsonkított állapotába egy szláv tenger kellős közepén, és egy hatalmas bolsevik birodalom szomszédságában. Milotay hittel állította, hogy egy német–magyar megegyezéssel, „két szabad és független nemzet életérdekei alapján, [...] a teljes bizalom és a teljes őszinteség alapján” sikerrel vissza tudna állni a történelmi Magyar Királyság, vele együtt pedig akár egy magyar vezetésű Duna–medence is elérhető célnak tudna bizonyulni.²⁴

Visszatérve az 1940 tavaszán Imrédy és Milotay által vallott megfelelő „semlegesség”-i magatartáshoz, a két megnyilatkozás együtt hatalmas parlamenti és sajtóháborút eredményezett. Az ellenzék részéről a Szemere Béla által megfogalmazott vádak a hazaárulástól a német bérencségig a legsúlyosabbak voltak.²⁵ Válaszul az Imrédy–féle politikához közel álló parlamenti képviselők, a MÉP frakció száz tagja aláírásban követelte a túlzó és félremagyarázó, a kormányt és frakcióját ért áskálódó ellenzék és sajtójának megfélemezését. Teleki végül egyértelműen kiállt Imrédy mellett a parlamentben, nem kételkedve a volt miniszterelnök jóakarátában és hazafiaságában. A többes számban fogalmazott beszéd elviekben Milotaynak is szólt. A későbbi fejlemények azonban azt igazolták, hogy Teleki az újságíró képviselőnek már nem felejtette el és bocsátotta meg az esetet. Parlamenti

beszédükben Imrédy és Milotay védve és igazolva az általuk Janus arcúnak ítélt magyar külpolitikai irányvonal javasolt korrekcióját, a történetek magyarázatául hazaféltésüket és az eredményes nemzeti jövő általuk vélt fontos szempontjait hangsúlyozták.²⁶

Júniusban a MÉP pártértekezleten azonban már a nyílt pengeváltásra is sor került, amikor a szürke eminenciás Imrédy „atyai jogon”²⁷ kérte számon Telekin a kormánynak a Magyar Élet Mozgalmától átvett belső társadalmi reformprogramjának mielőbbi megvalósítását. Ezáltal nyilvánítva ki a kormány politikájával és a párt stratégiai vezetésével való elégedetlenségét, az ebben való változtatás esetére, és a további irányítás tekintetében jelezve saját személyének alkalmasságát. Teleki válasza az egységbontási, frakciózási törekvések egyértelmű visszautasítása volt, felajánlva Imrédynek a MÉP-ből való távozás lehetőségét.

Milotay nagy feltűnést keltő újabb, „A semleges Úr” cikkében a bethleni, egységes párti időkből megmaradt régi szellemiséget, és annak képviselőjét állította pellengérré, aki még háborús időkben is „mint a vadász, ül hosszú, méla lesben s várja, hogy merről virrad” módjára semleges. Semleges úr mindenekelőtt angol barát, a német hadi sikerek után azonban német párti meggyőződéseit hirdeti fennen, gúnyolódott Milotay. Az egységes párti valódi semlegesség alatt az önmaga érdekeit és jólétét meggyőződéssel vallókat értve, akik szerint „az elvek nem állhatják útját az ország boldogulásának”, és akik harc nélkül szeretnek területet visszakapni.²⁸

A nyári külpolitikai fejlemények elhozták Erdély kérdésének megoldását is. Erdély visszaszerzése tekintetében Teleki a Románia elleni magyar fegyveres fellépést is vállalta volna. Terve beilleszthető volt a Romániának szánt szovjet ultimátum lépésébe, ami szerint a szovjetek Besszarábia és Észak-Bukovina átadását követelték a románoktól. A németek romániai gazdasági érdekeltségeikből, illetve a térség nyugalmaival kapcsolatos terveikből kifolyólag vetették el az abba nem illeszkedő Telekiét. Miután Erdély kérdése rendkívül feszültté tette a magyar–román viszonyt, hogy elkerülje szövetségeseinek egymással való háborúba keveredését, az újabb német döntőbíráskodás Észak-Erdély visszacsatolásáról döntött.²⁹

Az ilyen formában és feltételekkel megvalósult revízió Telekit is a Németországnak szánt újabb kedvező felajánlásokra sarkallta, ami újabb gazdasági egyezmények tervbe vételét, a harmadik zsidótörvény ígérését, és a német népcsoport közösségi jogainak kibővítésére tett elkötelezettséget jelentette.³⁰ Az augusztus végén Németország döntőbíráskodásának eredményeként Észak-Erdély visszatérhetett a magyar állam keretei közé.³¹ A német politika elvárásainak eleget téve Magyarország csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez is. A szükséges belpolitikai engedmény részeként Szálasi szabadult a börtönből, valamint visszavonták azt a rendeletet, amely szerint köztisztviselők nem lehetnek szélsőjobboldali pártok, egyesületek tagjai.

Az Észak–Erdélyért elvárt nagyobb fokú elkötelezettséget Teleki igyekezett ellenintézkedésekkel ellensúlyozni. A túlzott német orientáció ellenében a semleges és független politika közvéleményben való megőrzésére törekedett. A Nemzetpolitikai Szolgálat népművelő propagandamunkássággal, országismertető történelmi kiadványok támogatásával, nyílt ellenes névtelen röpiratok terjesztésén keresztül próbálta elérni a magyar érdekek társadalmi tudatosítását, ellensúlyozva a német érdekeknek tett engedményeket, a német politikához való kényszerűen szükséges igazodást.³²

Teleki Erdély sikeres revíziója után az Erdélyi Párt képviselőinek parlamentbe hívásával erősítette a kormánypárti és saját politikai irányvonalát. Őszre pedig a sikeres és németek által is támogatott, pozíciójában megerősödött Teleki–kormány helyzete Imrédyt is lépésre kényszerítette, hogy lezárja kormánypárti frakcióját. Imrédy vezetésével a hozzá közel álló képviselők kilépve a kormánypártból új parlamenti pártot alakítottak, a Magyar Megújulás Pártját.³³ Az új párttömörülés a szélsőjobboldali ellenzék sorait gyarapította. A folyamatosan erősödő radikális követelések folytán, sok elégedetlen Imrédy új pártjában látta a jövőt. Az új párt tábort növelte a szerényebb mértékű és gyakorlati alkalmazásában elhalasztott földtörvény miatti elégedetlenség is. Egy jó földtörvény megalkotásával a „saját magunk megerősödése, fölemelkedése érdekében, az égbekiáltó aránytalanságok megszüntetésére, a föld népének, az ország katonai erejének, népi, állami teherbíróképességének kiszélesítésére, elmélyítésére, hogy ezen az úton bárkivel szemben, vagy bárki számára, ellenségnek és barátunk is egyformán többet számítsunk!”³⁴ A Milotay által megfogalmazott óhaj sokak kívánságával és egyetértésével találkozott.

Az észak–erdélyi revízió előtt kezdődő földtörvényjavaslat első parlamenti vitaszakaszában a kormánypárt imrédyista radikálisai még a kormány pártján álltak. A földbirtokpolitikai törvényjavaslat ugyanis még az Imrédy–kormány által kidolgozott javaslat volt. Imrédy személye pedig biztosíték volt arra nézvést, hogy Teleki tartja magát a földbirtokpolitikai reformok megvalósításához. A cél újabb kishaszonbérletek és házhelyek kialakítása volt. A tervezet tárgyalási és megvalósítási ütemét azonban alaposan meghosszabbították. „Nem látom be, hogy miért kell az embernek mindennel olyan irtózatosan sietnie.” – válaszolta meg a törvény elhúzódása miatt Matolcsy Mátyás interpellációját Teleki.³⁵ A végül megszületett törvény indoklása szerint a föld biztosításához elsősorban a zsidó tulajdonosok földjeit kívánták igénybe venni, majd az egyházi, állami, külföldi tulajdonúakat, és legvégső sorban a nagybirtokét. Évente 100 ezer holdat, 15 év alatt 1,5 milliót terveztek felhasználni. A törvény kihirdetése is csak következő év áprilisában történt meg. Bevezetését, alkalmazását már a háború utánra halasztották.³⁶ „A jobb helyzetben levő, vagyonosabb, tehetősebb magyar kiscgazdarétegek sorsa sokat javult az elmúlt években.

Helyeslik a kormány politikáját, amely a háborútól, ha csak egy mód van rá, meg akarja kímélni az országot s ugyanakkor hasznát érzik a különböző gazdavédő törvényeknek és intézkedéseknek, de egyúttal annak a konjunktúrának is, amelyet az agrárexport számára az európai háború szükségletei jelentenek. Legyünk azonban tisztában vele, a kisgazdaszegénységnek s az agrárproletariátusnak sorsa, ennek az új helyzetnek dacára sem javult lényegesen.” – vonta le konzekvenciáját és sokak egyetértését bírva Milotay.³⁷

Az Imrédyvel tartó kormánypartból kilépő képviselők közül sokan népi, demokratikus elkötelezettségből tették szavá a kormány elégtelen földbirtokpolitikáját.³⁸ Kevesebben léptek ki azonban, mint ahányan Teleki mellett maradtak. Sokan a kormányon kívüli új párt helyzetének bizonytalanságától ódzkodtak. A Magyar Megújulás Pártjának programja az új Magyarországnak az ősi hagyományok szellemében, alkotmányos úton való felépítését, és az új Európa sikeres fasiszta, nemzetiszocialista államaival való eszmei közösséget vállalta. A társadalmi válaszfalak lebontását, igazi népi egységet, egyfajta népi „demokráciát” hirdetett. Vállalta a korszerű reformpolitikát, a földreformot, a telepítés megvalósítását, kis – és középvállalkozások nagytőkével szembeni támogatását, a teljes szociális háló kiépítését. A korszerű nemzetiségpolitika tekintetében pedig az egyes népcsoportok jogának biztosítását népi fejlődésükre, amely egyfajta kulturális autonómiára való elképzelés támogatását jelentette.³⁹

Ugyanakkor a Teleki-kormány reform tevékenységének is voltak gyakorlati eredményei. A kötött hadigazdálkodásnak megfelelően ár és bérstop, a hadikonjunktúra miatt a munkanélküliség felszámolása, gazdasági növekedés valósult meg. A szociálpolitikai reformok is folytatódtak az ONCSA felállítása, a falusi házépítési program révén.⁴⁰

Teleki Imrédyhez hasonlóan a pártpolitikával szemben szintén hajlamos volt a szakértő kormányzást előnyben részesíteni. A politikai demokrácia helyett társadalmi demokráciában gondolkodott, amihez közel állt a társadalom korporatív (hivatásrendi és közigazgatási alapon történő) megszervezése. Telekinak is volt korporatív alkotmánytervezete, amiben a társadalom foglalkozási és területi alapú törvényhozásban való leképezettsége és képvisellete, valamint a végrehajtó hatalomnak parlamenttel szembeni megerősítése. Elképzelései csak tervezet szintűek maradt. Teleki egyetértett az alkotmány, a parlamentarizmus megreformálásával kapcsolatban az önző pártérdekek, a hatékony kormányzást megnehezítő pártharcok állapotának változtatásával is.⁴¹

Imrédy új pártja megalakulása utáni első, az 1941-es évre szóló költségvetési vita kapcsán mondott parlamenti beszédét sajtópolitikai észrevételek megtételével kezdte. Nehezményezte többek között a kormány részéről Milotay és az MMP más sajtótermékei ellen érvényesített cenzúrai hadjárat ellenséges szigorúságát.⁴² Teleki viszontválasza során megerősítette

a kormánypártból az MMP-be lépett képviselők és egyben újságírók, valamint lapjaik tekintetében az indokolt cenzúrát, a kormány részéről nehezményezett és az eddigiektől eltérő, radikálisabb belpolitikai szemléletet. Milotay esetében viszont, aki nem lépett ki a kormánypártból, és az Új Magyarország is múltjából kifolyólag még kormánylapként élt a köztudatban, az imrédysta hangvételért kellett vállalnia a következményeket.⁴³ Milotay esetében ehhez még más is járult. Barcsay Ákos Pest megye főispánjának – a kormánypárt és Teleki részéről nem hivatalosnak tekinthető, de a főispánnal lényegében egyetértő – Milotayval kapcsolatos kijelentése. A főispán részéről elhangzott miszerint, abban az esetben támogatja az őt felkereső nagykőrösi küldöttség kérését, ha azok adott alkalommal megpróbálják hiteltelensíteni Milotay képviselőjüket, aki akkor hagyta ott a közös zászlót, amikor Teleki miniszterelnök úr a legszívósabb küzdelmet folytatja a németység ellen a magyarság érdekében.⁴⁴ A parlamentben Maróthy Károly vette védelmébe Milotayt, aki beszédében Imrédyhez csatlakozva, szintén szóvá tette azt a sajtópolitikáját, amely a kormány mellett álló sajtótermékek éléről, negyed évszázada praktizáló alkalmas és bevált jobboldali újságírókat, az egész magyar közvélemény irányítóit akarja helyéről eltávolítani, komoly bajokat okozva ezzel mind Milotay mind Rajniss esetében.⁴⁵ Az Új Magyarorszában ebben az időszakban valóban jelentősen megcsappantak a Milotay vezércikkek. 1941 januárjában azonban megtört a jég. Megjelent Milotay legújabb kétkötetes cikkgyűjteménye is, Új világ felé címmel.⁴⁶

Az év végi parlamenti ülészakon Milotay külpolitikai felszólalása ismét a háborús körülmények között továbbra is halogató és késlekedő kormánypolitikát tette szóvá a nemzeti koncentráció, és a reformok megvalósítása érdekében „Igaza volt Széchenyi Istvánnak, amikor azt mondta, hogy Magyarország, a magyar nemzet csak ijedtében tudja magát nagy elszánásokra eltökélni, csak ijedtében tudja magát nagy reformokra elszánni.” –mondta beszédében. A reformokkal feleleveníthető lenne a magyarságnak múltjából hozott ősi szervezettségi hajlama a belső összetartásra, amivel eredményesebbek lehetnének a háborús célok elérése érdekében is, és amivel bebizonyíthatnánk, hogy közelebb állunk a kollektív, közösségi alapú politikai rendszerekhez, mint az individualista liberalizmuséhoz. Hangsúlyozta továbbá Magyarországnak Németországgal való olyan kiegyezését és együttműködését, amit a nemzeti önállóság feltétlen megóvásával, negyvennyolc forradalma nélkül is megteremthetünk.⁴⁷

Az 1941. év elejére az alapelveiben kidolgozott harmadik zsidótörvény tervezetét – a kitelepítés szorgalmazásával, egy-öt éves átmeneti őrsváltással a gazdasági életben – a kormány már nem vitte keresztül. A tervezet a cionizmus támogatását, és a zsidóság háború utáni kitelepítését tekintette hosszútávú, végleges megoldásnak.⁴⁸ Az európai zsidóságnak az általános európai rendezés keretén belül megjelölt helyre való kitelepítésével Milotay is messzemenően egyetértett: „Sajnos, az elmúlt hat-nyolc évtized

alatt, minden téren félelmesen elhatalmasodott zsidóság nem csinált kérdést abból, mi lesz az innen kiszorított keresztény egzisztenciákkal, nem törődött ezek sorsával. [...] A gyökeres megoldás céljai és érdekei velük szemben is azt kívánják, hogy azok a zsidó tömegek, amelyek nem találják meg nálunk többé a régi életfeltételeket, eltávozzanak s másutt keressék ezt az egzisztenciát. Mint ahogy ez a vastörvény űzte ki a magyarság másfélmillió lelkét, a kivándorló magyar tömegeket az óceánon túlra, a föld egész kerekére.”⁴⁹

A törvénytervezetet megváltozott tartalommal és hangsúlyokkal már a Bárdossy-kormány terjesztette a képviselőház elé. A kormányváltásra a Jugoszlávia elleni német támadás adott okot, aminek kapcsán a magyar külpolitika önállóságra való törekvése újabb veszteséget szenvedett.⁵⁰ Teleki önkezű halálával a revíziós és geopolitikai meghatározottság, a magyar háborús kényszerpálya vált sokak számára nyilvánvalóbbá. A magyar fegyveres fellépés még megvárta a horvát önállóság kikiáltásával a jugoszláv állam megszűntét, majd a Délvidék visszafoglalásába fogott.

Jegyzetek/Notes

¹ Teleki felsőházi beszédéből. Új Magyarország. 1939. február 24. p. 3.

² Milotay István (1939): Imrédy után cikk. Új Magyarország. 1939. március 10.

³ Milotay (1939) uo.

⁴ Milotay (1939) uo.

⁵ Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Budapest. Osiris. pp. 402, 405. Teleki elhárította, hogy német befolyásra hozták volna meg az újabb antiszemita törvényt, az általános korszellem (áramlatok) létét viszont elismerte.

⁶ Hat százalék az ügyvédi, mérnöki, orvosi munkakörökben, sajtó, film, színház területén, ahol nem lehettek vezetők. 12 százalékos arányban voltak felvehető magánvállalatoknál. A törvény hatálya alól kikerültek: a háborút viseltek, az ellenforradalomban résztvevők, egyetemi tanárok, olimpiai bajnokok, királyi tanácsosok. Ezer év törvényei – Hatályos jogszabályok: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900004>.TV

⁷ Milotay István (1939): Egy szabadságharc körül. Új Magyarország. 1939. január 6.

⁸ Milotay (1939) uo.

⁹ Milotay István (1939): Megegyezés után. Új Magyarország. 1939. április 28.

¹⁰ Milotay István (1939): A tengelyhatalmak és a mi reformjaink. Új Magyarország. 1939. január 13.

¹¹ 1938-ban az Értelmiségi Munkanélküliség Kormánybiztossága a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter felügyelete alól a miniszterelnök felügyelete alá került, amivel hatásköre is kibővült. Feladata az első és második zsidótörvény rendelkezéseivel kapcsolatos intézkedések végrehajtása és ellenőrzése, valamint az értelmiségi munkanélküliségre vonatkozó adatok nyilvántartása és kivizsgálása. Ablonczy (2005) p. 425.

¹² Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc (szerk.) Debrecen. Alföldi Nyomda. 1991. pp. 448–449.

¹³ A nagykőrösi kormánypárti jelölt Milotayért házelnökként Darányi is támogató felhívással élt. Új Magyarország. 1939. május 20.

¹⁴ Oláh György a kapuvári kampányban kijelentette, hogy bízzanak a választók a pártban, „hiszen Imrédy is, az összes fiatal szélsőjobboldali erők is őrt állnak, hogy az elmúlt ősztől megindult nagy lendületben ne legyen törés.” Oláh György (1941): Egy kilépő naplója. Budapest. Stádium. p. 7.

¹⁵ Ablonczy (2005) p. 416.; Ablonczy Balázs (2018): A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879–1941). [Budapest]. Jaffa Kiadó. p. 228.

¹⁶ MÉP 181, Független Kisgazdapárt 14, Szociáldemokrata Párt 5, a szélsőjobboldali ellenzék összesen 44 hellyel a szavazatok 30%-át szerezte meg. Parlamenti viták a Horthy korban. Vál., szerk. és a bev. tanulmányt és jegyzeteket írta Boros Zsuzsanna (2006). Budapest. Rejtjel. p. 819.

¹⁷ Milotay István (1939): Jobboldal és szélsőjobboldal. Új Magyarország. 1939. június 4. Jobboldal és szélsőjobboldal: a fajvédő kormány a nyilas szélsőjobb mellett a jobbközépet jelentette.

¹⁸ Milotay (1939) uo.

¹⁹ Milotay (1939) uo.

²⁰ Milotay István: Bethlen és a forradalom. Új Magyarország. 1939. június 11.

²¹ Ablonczy (2005) pp. 443–455.

²² Új Magyarország. 1940. március 24.

²³ Milotay István: A magyar „semlegesség”. Két részes cikk: Új Magyarország. 1940. március 24. és április 7.

²⁴ Képviselőházi Napló. 1939. III. 1939. december 7. pp. 743–748.

²⁵ Képviselőházi Napló. 1939. V. 1940. április 24. pp. 339–341. Szemere Bélát a beszédében elhangzott vádaskodás miatt bocsánatkérésre kötelezték, képviselői munkáját pedig a Ház Mentelmi Bizottsága három hónapra felfüggesztette.

²⁶ Képviselőházi Napló. 1939. V. 1940. április 25. pp. 347–349.

²⁷ Sipos Péter (1970): Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Budapest. Akadémiai Kiadó. p. 169.

²⁸ Milotay István (1939): Semleges Úr. Kétrészes cikk: Új Magyarország. 1939. május 5. és június 2.

²⁹ Ablonczy (2005) pp. 439–477.

³⁰ Ablonczy (2005) p. 457.; Juhász Gyula (1964): A Teleki-kormány külpolitikája. Budapest. Akad. Kiadó. p. 150.

³¹ Második bécsi döntés 1940. XXVI. törvény. 43 ezer négyzetkilométer, 2,5 millió lakossal került vissza, több mint felében magyar ajkúakkal. Németországnak érdeke volt, gazdasági és haderő kiaknázás szempontjából, a mindkét országgal való szövetség. Ezer év törvényei – Hatályos jogszabályok: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000026.TV>

³² A Nemzetpolitikai Szolgálat többek között a Társadalompolitikai Osztály volt munkatársaiból szerveződött a Miniszterelnökségen. Titkos belpolitikai akcióin kívül egyfajta második külügyminisztériumként is tevékenykedett, amelynek bizonyos elemeit később, a Kállay-kormány kettős külpolitikai gyakorlata is kamatoztatott. Ablonczy (2005) pp. 481–482.; Nyári Gábor (2015): A Sándor-palotától a ravatalig: Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941. Budapest. Kairosz. pp. 96–104.

³³ A párt parlamenti csoportja 23 tagot számlált, a szélsőjobboldali ellenzéken belüli viszonylagos ereje 33% volt. Sipos Péter (1999): Imrédy Béla a vádlottak padján. Budapest. Osiris. p. 34. A megalakulás előzményeiről, körülményeiről: Oláh (1941) pp. 26–44.

³⁴ Milotay István (1939): A tengelyhatalmak és a mi reformjaink. Új Magyarország. 1939. január 13.

³⁵ Oláh (1941) p. 27.

³⁶ 1940. évi IV. Kishaszonbérleti törvény. Ablonczy (2005) p. 433.; Ezer év törvényei – Hatályos jogszabályok: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000004.TV>

³⁷ Milotay István (1939): A behavazott falu. Új Magyarország. 1939. január 21.

³⁸ Incze Antal, Makkai János, Mester Miklós, Oláh György, Rajniss Ferenc. Mester Miklós (2012): Arcképek két tragikus kor árnyékában: visszapillantás a katasztrofális magyarországi 1944. esztendőre, részint annak előzményeire és közvetlen következményeire is, 27 év távlatából. Budapest, Tarsoly Kiadó. pp. 37–39.

³⁹ A párt programja irányított nemzeti gazdálkodásban gondolkozott. Agrárprogramja a zsidó kézben lévő földbirtokok kisajátítását, a hitbizományok eltörlését, elsősorban a kisbérleti rendszer kibővítését, majd kisbérletek megvásárolhatóságát ígérte. A zsidók vagyon nélküli kivándoroltatása és ezzel párhuzamosan a keresztény középosztály őrsváltása mellett volt. Szociális programja: munkaállam, családi támogatási rendszer kiépítése. A pártok nélküli, a nemzetszervezeti és hivatásrendi szervezetek küldöttjeiből alakuló egykamarás parlament, és a kormányfő hatáskörének növelése mellett tette le a garast. Sipos (1999) pp. 40–41.

- ⁴⁰ Ablonczy (2005) pp. 479–480.
- ⁴¹ Uo. pp. 435. 486. A „tudományos”, szakértő kormányzási modellt preferálta.
- ⁴² Képviselőházi Napló. 1939. VIII. 1940. november 26. p. 860.
- ⁴³ Képviselőházi Napló. 1939. VIII. 1940. december 3. p. 1194. Milotay István némaságra ítéltetett.
- ⁴⁴ Képviselőházi Napló. 1939. VII. 1940. november 13, november 15. pp. 359–361, 478–479. Az ügyet interpellációjában Matolcsy Mátyás tette szóvá. Barcsay Ákost tarthatatlan politikai magatartásáért, valamint németellenes kijelentéséért a szélsőjobboldal lemondásra szólította fel.
- ⁴⁵ Képviselőházi Napló. 1939. VIII. 1940. december 3. p. 1172.
- ⁴⁶ Új Magyarország. 1941. januári hirdetései.
- ⁴⁷ Képviselőházi Napló. 1939. VIII. 1940. december 2. pp. 1123–1129.
- ⁴⁸ Ablonczy (2018) pp. 271–273.
- ⁴⁹ Milotay István (1941): A reformok útja. Új Magyarország. 1941. április 27.
- ⁵⁰ Jugoszlávia nem csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Ezzel a korábban megkötött magyar–jugoszláv örök barátsági szerződés – amivel a magyar kormány a németek irányába való kiszolgáltatottságán akart könnyíteni, Berlin pedig a délszlávok Birodalomhoz való erősítését látta a szerződésben – is semmissé vált.

Felhasznált irodalom/Források

- Ablonczy Balázs (2018): A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879–1941). [Budapest]. Jaffa Kiadó. pp. 228., 271–273.
- Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Budapest. Osiris. pp. 402, 405, 416, 425, 433, 439–482.
- Ezer év törvényei – Hatályos jogszabályok: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>
- Juhász Gyula (1964): A Teleki-kormány külpolitikája. Budapest. Akad. Kiadó. p. 150.
- Képviselőházi Napló: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/
- Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc (szerk.) Debrecen. Alföldi Nyomda. 1991. pp. 448–449.
- Mester Miklós (2012): Arcképek két tragikus kor árnyékában: visszapillantás a katasztrofális magyarországi 1944. esztendőre, részint annak előzményeire és közvetlen következményeire is, 27 év távlatából. Budapest, Tarsoly Kiadó. pp. 37–39.
- Nyári Gábor (2015): A Sándor-palotától a ravatalig: Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941. Budapest. Kairosz. pp. 96–104.

- Oláh György (1941): Egy kilépő naplója. Budapest, Stádium. pp. 7, 26-44.
- Parlamenti viták a Horthy korban. Vál., szerk. és a bev. tanulmányt és jegyzeteket írta Boros Zsuzsanna (2006). Budapest. Rejtjel. p. 819.
- Sipos Péter (1970): Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Budapest. Akadémiai Kiadó. p. 169.
- Sipos Péter (1999): Imrédy Béla a vádlottak padján. Budapest. Osiris. p. 34.
- Új Magyarország: politikai napilap. Fel. szerk. Milotay István. Budapest. 1934-1945.

MÁTYÁS Judit¹

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és
Turizmus Intézet

University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Department of
Marketing and Tourism

**A NYELVTUDÁS ÉS INTERKULTURÁLIS
SZEMLÉLETMÓD SZEREPE A
MAGYARORSZÁGI TURIZMUS-SZEKTORBAN**

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE
KNOWLEDGE AND INTERCULTURALISM THE TOURISM
SECTOR

Abstract

Majority of the students decide to take a professional language examination in foreign languages (primarily in English and German), because they can utilize their previously acquired professional knowledge from their Hungarian language studies and on the other hand, expand their knowledge in foreign languages, which can be successfully utilized in the world of work later on. Effective marketing communication, the oral and written business communication is an important part of corporate activity and is a key condition for successful market entry in the tourism sector. The importance of foreign language knowledge and the intercultural communication, the knowledge of foreign cultures have become critical nowadays, and it has become increasingly necessary to boost tourism. One of the prerequisites for obtaining a diploma at Hungarian economic universities is the successful completion of a high-level general or intermediate professional business/economic language examination. Knowledge of foreign languages and intercultural communication in the tourism sector are indispensable because the majority of foreign visitors to our country expect smooth communication and administration, which requires foreign language knowledge from the Hungarian host.

Kulcsszavak: turizmus, marketing, marketing kommunikáció, nyelvismeret, interkulturális kommunikáció

Keynotes: Tourism, Marketing, Marketing Communication, language knowledge, Intercultural Communication

¹ *PhD hallgató/PhD student;* matyas.judit@ktk.pte.hu

1. Bevezetés

A marketing kommunikáció a szervezetek azon tevékenységének összessége, melynek segítségével tájékoztatni, meggyőzni, emlékeztetni akarnak a vállalat által értékesített termékekkel, szolgáltatásokkal, valamint magával a vállalattal kapcsolatban. A marketingkommunikáció révén párbeszéd jöhet létre, kapcsolat építhető ki a fogyasztó és a vállalat között. ¹

A marketing kommunikációval a vállalat piaci célcsoportjait, fogyasztóit saját termékei, szolgáltatásai megvásárlására, igénybevételére ösztönzi. A marketing kommunikációs mix 4 leggyakrabban alkalmazott eleme (Public Relations, Sales Promotion, személyes eladás és reklám) ² azt a célkitűzést szolgálják, hogy a célirányos szóbeli és írásbeli kommunikációval a vállalat a lehető leghatékonyabb módon közvetítse üzenetét, hangsúlyozza, pozicionálja termékeinek előnyös tulajdonságait a fogyasztók számára.

A megfelelő, tudatos marketing- és üzleti kommunikáció ezért a vállalati tevékenység fontos részét képezi, és egyértelműen profit-növelő hatású. Az egyetemeken, főiskolákon a gazdasági/üzleti szaknyelvoktatás keretében írásban és szóban is követelmény a hallgatók felkészítése a szakmai kommunikációra (üzleti levelezés, reklámlevél írása, szituációs beszélgetés, szállás-foglalás, rendezvények, vásárok, kiállítások szervezése stb.), mely nem csak a szakmai nyelvvizsgán való helytállást, a diplomához szükséges és előírt nyelvvizsga megszerzését teszi lehetővé, hanem a hallgatók az ilyen módon elsajátított ismereteiket a későbbiekben szakemberként is hasznosítani tudják. A nyelvórákon a hallgatók ismereteket szerezhhetnek a célszág kultúrájáról is, mely a sikeres marketing kommunikációnak szintén előfeltétele. A magyar nyelvű gazdasági képzés, ezen belül a marketing-, turizmus és vendéglátás szakirányokon a szaknyelvoktatás a munkaerőpiacon is kamatoztatható szakmai alapokat ad idegen nyelveken.

2. Turizmusmarketing. Marketingkommunikáció a turizmusban

A turizmusmarketing a szolgáltatásmarketing egyik speciális ága. Nem különbözik bármely más marketing területtől, ami a marketingtervezést, helyzetelemzést, a marketingkommunikációt és a végrehajtást illeti. A turizmusmarketing a következő főbb pontokon hasonlít a szolgáltatásmarketingre:

- terméke egy "ígéret", például a jó nyaralás, pihenés, feltöltődés ígérete
- erősen személyekhez szabott: az egyik turista elégedett az adott szolgáltatással, míg a másik kritikán alulinak értékeli
- kommunikációja az érzelmekre hat ³

A marketing kommunikáció a turizmusban is a vevő felé irányuló információkibocsátás, mely felhívja a piaci célcsoport tagjainak figyelmét a

termékre vagy szolgáltatásra, másrészt a vevő attitűdjét, magatartását kívánja befolyásolni a céllal, hogy a fogyasztóban igényt ébreszt a termék vagy a szolgáltatás iránt.⁴ A marketing kommunikáció tehát meggyőző erővel emlékezteti a fogyasztókat a vállalat által értékesített termékekre, szolgáltatásokra⁵ a turizmus szektorban is.

A marketing kommunikáció során a nyelvtudás jelentősége nélkülözhetetlen. A vendégek nagy hányada külföldről érkezik, és elvárás részükről, hogy a vendéglátók főképpen angol és német nyelven tudjanak velük kommunikálni. A hetven évvel ezelőtti alig 25 millió turistaérkezésnek ma már mintegy ötvenszerese, közel 1,3 milliárd, az előrejelzések szerint ez két év múlva megközelíti az 1,4 milliárdot, a következő évtized végére pedig elérheti az 1,8 milliárdot. És mindez csak a nemzetközi turisták száma – ha ehhez hozzászámítjuk a sokkal nehezebben becsülhető, de nagyságrendjét tekintve a nemzetközi turizmust minden bizonnyal felülmúló belföldi turizmust, (egyedül az Egyesült Királyság szerint ez akár a nemzetközi turizmus öt-hatszorosa is lehet), imponáló a szektor világgazdaságon belüli részesedése, illetve számos országban meghatározó a szerepe GDP és foglalkoztatottság alakulásában.⁶

A turizmusban az individualizálódás folyamata egyike napjaink trendjelenségének, az egyéni igények és vágyak megjelenése a vendégek részéről. Az individualizálódó vendég személyre szabott ellátást, kiszolgálást vár el. Növekszik az esélye az egyéni arculatú vendégfogadó helyeknek, a kisebb, családasabb panzióknak, a hobbi igényeket kielégítő szolgáltatásoknak (pl. természet-megfigyelés, madárfotózás).⁷

Az individualizálódás azt is jelenti, hogy a vendég személyes, nyelviileg megfelelő kommunikációra vágyik, arra, hogy könnyen tudjon kapcsolatot teremteni a vendéglátókkal. A legtöbb nehézséget okozó tényezők a nemzetközi kommunikációban a közös nyelv hiánya, a nem megfelelő szintű nyelvismeret, és az országok közötti eltérő hagyományok, szokások, kulturális különbségek.⁸

Magyarországi viszonylatban érdemes megvizsgálni a hazánkba utazó külföldi vendégek összetételét is, mely segítséget nyújthat a nyelvtudás szükségességének tekintetében. A 2017-es adatok szerint a legjelentősebb küldőpiac továbbra is Németország kétféle milliárdot meghaladó vendégéjszakával, de az Egyesült Királyság, Csehország, Ausztria és az USA is fontos küldőpiacoknak számítottak 2017-ben.⁹ 2017-ben a külföldi turisták 1386,2 milliárd Forintot költöttek Magyarországon, ami 7,3 százalékos növekedést jelentett 2016-hoz képest. A németek álltak az első helyen (164,7 milliárd Forint), őket az Egyesült Államokból érkezők (132,3 milliárd Forint), az osztrák turisták (125,7 milliárd Forint) és a britek (96,2 milliárd Forint) követték.¹⁰

2018-ban két fontos küldőpiac az Egyesült Államok és Kína voltak. 10 hónap alatt több vendégéjszakát töltöttek el hazai szálláshelyen, mint 2017-ben egész évben. Csak októberben az USA-ból több mint 30

százalékkal nőtt a vendégforgalom.¹¹ Ennek értelmében a magyarországi nyelvoktatás tekintetében, az eddigi törekvéseknek megfelelően, érdemes főképpen az angol és német nyelvekben gondolkozni.

3. Generációs különbségek a marketingkommunikáció vetületében

A nyelvtudáson kívül javasolt figyelembe venni a generációs különbségeket is, az egyes generációk marketing kommunikációhoz, azon belül is a promóciós anyagokhoz való viszonyulását, ami meghatározza a célcsoportnak, ügyfeleknek szóló célirányos kommunikációt szóban és írásban is. Megállapítható, hogy bizonyos csoportok, például a gyerekek, idősek vagy alacsonyabb iskolai végzettségűek általában jobban kedvelik a reklámokat, és ezáltal könnyebben befolyásolhatóak,¹² kevésbé kritikusak a reklámüzenettel szemben. Ugyanakkor az Y és Z generáció tagjai már öntudatosabbak, nehezebben meggyőzhetőek, ami megmutatkozik viszonyulásukban a munka világához is: nem „engedelmes munkaerők”, hanem gyakran öntörvényűek.¹³

Korábban reklámfogyasztás témában kérdőíves primer kutatást végeztem az X és Y generáció tagjai körében 2018. novemberben, illetve február-márciusban. Az eredmények a vállalati marketing kommunikáció vetületében főképpen a nyelvtudás, nyelvismeret és az anyanyelv tekintetében mérvadóak. A több mint 200 megkérdezett visszajelzése alapján (X generáció: N=95, Y generáció. N=113 fő), kiderült, hogy bár az X generáció tagjának többsége beszél idegen nyelveken (52,3% angol, 31,4% német és 36% más idegen nyelven), mégis 80 százalékuk válaszolta azt, hogy vásárláskor, szolgáltatások igénybevétele előtt nem szokott idegen nyelvű reklámokat nézni, promóciós anyagokat olvasni. A válaszadók 91,9 százalékára a magyar nyelvű reklámüzenetek hatnak erőteljesen. Az Y generáció esetében érdekesnek találtam, hogy bár a kitöltők mindegyike beszél idegen nyelve(ke)n legalább középfokú szinten, de ők is az anyanyelvükön szóló reklámüzeneteket részesítik előnyben: ez az arány esetükben 82,5% volt.

Az X generáció tagjainak közel 60 százaléka (59,3%) írta válaszként, hogy az angol nyelvű kifejezések, szójátékok magyar nyelvű változatát kellene a reklámokban alkalmazni, amennyiben a reklámüzenet magyar célcsoportnak szól, az Y generáció esetében ez az arány alacsonyabb: 33%. A fiatalok többsége szerint – szemben az idősebb, X generációs tagok véleményével - az anglicizmusok alkalmazása a reklámüzenetben növeli a reklámhatást, vonzóbbá teszi a reklámüzenetet, mert „menő”, fiatalos hatású.

Az eredmények az anyanyelvi kötődésre, az anyanyelv fontosságára hívják fel a figyelmet. Mindez azt jelenti, hogy a marketingkommunikációban a turizmus vetületében is ideális, ha a vendéget saját anyanyelvén tudjuk megszólítani, mert az anyanyelv pszichológiai integritásunk alapját képezi.¹⁴

Nem véletlen, hogy ennek értelmében például a németországi német-török lakosság számára főképpen anyanyelvükön, törökül készülnek a promóciós anyagok. Németországban a vállalatok többsége ugyanis felismerte az anyanyelv fontos szerepét, és ezt tudatosan alkalmazza a német-török célcsoport megszólításakor a sikeres marketing kommunikáció érdekében, nagyon gyakran török anyanyelvű értékesítők segítségével.¹⁵

Mivel a hazánkba érkező turisták mindegyikét saját anyanyelvén megszólítani nehézkes lenne – bár vannak ezirányú törekvések, például a horvát nyelv használata -, érdemes a nyelvtanítás során a hangsúlyt az angol és német nyelvekre fektetni, mert külföldi vendégeink főképpen ezeken az idegen nyelveken informálódnak, értetik meg magukat utazásuk során.

4. Az idegennyelv-tudás helyzete Magyarországon

Az EU-polgárok kétharmada tud legalább egy idegen nyelven, de az átlag felett teljesít Szlovákia (85%), Románia (74%) és Csehország (69%) is. Magyarország ezzel szemben az abszolút utolsó helyen található a listán 37 százalékkal.¹⁶ A kormány a helyzet javítása céljából arra kérte a minisztériumokat 2018-ban, hogy dolgozzanak ki intézkedéseket az ország versenyképességének növelése érdekében, mert a nyelvtudás általános szintjének emelése segíti a fiatalok boldogulását, a munkavállalókat, a magyar vállalkozásokat, valamint az állami és gazdasági szervezetek versenyképességének növelését is.¹⁷

Véleményem szerint a nyelvtanítás esetében nem feltétlenül a kevés óraszám van gond, hanem azzal, hogy a magyar fiatalok nyelvtudásukat nem tudják kamatoztatni a gyakorlatban. Bár napjainkban a szóbeli és írásbeli kommunikációra koncentrálok, tehát a kommunikatív nyelvtanítás jellemző, mégis sokan nem tudnak olyan nyelvtudásra szert tenni, mely a későbbiekben, a gyakorlatban, munkahelyükön is hasznosítható. Ennek kiküszöbölésére több lehetőség is nyitva áll, például külföldi tanulmányutak, pályázatok az általános, középiskolák diákjai és a felsőoktatás hallgatói számára.

A Nyelvtanulással a boldogulásért címmel az Emberi Erőforrások Minisztériuma meghirdetett 3,3 milliárd forint keretösszegű, a középiskolások tanórán kívüli nyelvtanulását segítő pályázatot is, mely keretében a középiskolások az iskolában vehetnek részt külön nyelvvórákon, amelyeket az iskola nyelvtanárai, illetve felsőoktatási intézmények nyelvszakos hallgatói tartanak. A pályázat célja alapvetően, hogy élményközpontú, nem formális foglalkozásokon javítsák a középiskolások nyelvtudását és növeljék motivációjukat a tanulásra. A pályázat keretében emellett a tanárok és a diákok is részt vehetnek külföldi csereprogramokon, tanulmányi kirándulásokon.¹⁸

5. Interkulturalitás. Interkulturális kommunikáció

A globalizálódás, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok bővülésének következménye az interkulturális kommunikáció megjelenése és igénye. Ez a tendencia hazánkban is megfigyelhető. Az interkulturális kommunikáció igényeinek/elvárásainak megfelelő szakmai nyelvoktatás a modern szakember-képzés alapját jelenti. Fontos, hogy az oktatás ilyen értelemben is alkalmazkodjon a gazdasági/társadalmi változásokhoz.¹⁹

Az interkulturalitást tárgyaló, a (köz)gazdasági, üzleti élet változásaival foglalkozó szakirodalom – ami nemcsak európai, hanem világméretű tendencia - alapvető témája a más kultúrák ismeretének fontossága a sikeres üzleti tárgyalásokon, a szakmai kommunikáció során. Az interkulturális információk és ismeretek, a kulturális különbségek tudatosítása, feldolgozása busásan megtérülő befektetésnek bizonyul a nemzetközi gyakorlatban.²⁰ Az interkulturalitás és vállalati kommunikáció kérdéskörének tárgyalásakor fontos, hogy tisztázzuk, definiáljuk a kultúra fogalmát, mert interkulturális kommunikációra csak az a nyelvhasználó képes, aki ismeri a kultúra összetevőit, elemeit is. A kultúra a következő három szintből tevődik össze²¹:

- szociális (társadalom, intézmények, rituálék),
- anyagi (civilizáció, a termelés és a fogyasztás módja, módszerei),
- mentális (az adott kultúrában megjelenő konvenciók, értékek, ezek alkalmazása).

Figyelemre-méltó Vermeeren²² árnyalt kultúra-értelmezése. Azokat a jellegzetességeket, melyek az egyes kultúrákra jellemzők, Vermeeren “lakúnák”-nak (lacune) nevezi. Markowina/Sorokin²³ a lakúnákat további négy osztályba csoportosítja:

- szubjektív, nemzetpszichológiai lakúnák (érzelmek, humor),
- a kommunikatív tevékenység lakúnái (mentális és viselkedésbeli lakúnák),
- az adott kultúrára jellemző lakúnák (például öltözködési szokások),
- szöveglakúnák (tartalom, forma, mondatfelépítés).

A kommunikációs szituáció lakúnái esetében az a kérdés, hogy ki kommunikál kivel, hol, mikor; a kommunikáció médiuma szerinti lakúnák esetében a hogyan a kérdés. A tartalom szerinti lakúnák a tartalomra, mondanivalóra utalnak, az illokució és perlokució lakúnái pedig a kommunikáció céljára és hatására. Továbbá különbséget tehetünk az üzenetek/közlések tartalmi és pragmatikus lakúnái, valamint a textuális lakúnák között.²⁴

A lakúnák ismerete könnyebbé teszi az interkulturális kommunikációt. A nemzetpszichológiai lakúnák (például humor, érzelmek) nemcsak a hétköznapi életben fontosak, hanem különösen üzleti tárgyalásokon

játszának jelentős szerepet. Számos félreértés, sőt sértődés adódhat például a humor szituációnak nem megfelelő alkalmazásakor, ennek következménye pedig sikertelen üzleti tárgyalás, illetve a célcsoport számára hibásan megformált üzenet, azaz félresikerült marketing kommunikáció lehet.

Kulturálisan szintén gyakran eltérőek a viselkedésbeli, mentális lakúnák, szokások (Garai 2000).²⁵ A német üzletemberek például közismerten pontosak. Ugyanakkor vannak kultúrák, ahol egyenesen illik késni. Az eltérések, másság vonatkozhatnak tehát a kultúrák időkezelésére, öltözködésbeli és egyéb, megjelenéshez kötött szokásaira is.

A szöveglakúnák (Garai 2000)²⁶ a szóbeli és írásbeli kommunikáció tartalmára, mondatfelépítésére, formai követelményeire vonatkoznak. Ennek a ténynek különösen az üzleti levelezés, tehát elsősorban az írásbeli kommunikáció során van jelentősége, hiszen az elvárásoknak, formai szempontoknak megfelelő üzleti levél, bemutatkozás egy sikeres üzleti kapcsolat kezdetét is jelentheti.

Mivel oktatás és tanulás célja a gyakorlati életben is alkalmazható ismeretek megszerzése, ezért napjainkban a (szak)nyelvoktatás számára az interkulturális kommunikációra történő felkészítés egyike a legfontosabb feladatoknak. Az interkulturális szemlélet kialakítása a sikeres (szak)nyelvoktatás/nyelvtanulás feltételének is tekinthető, és különösen az üzletemberképzés, a turizmus szektorban dolgozó szakemberek felkészítése során van nagy jelentősége. Üzleti kapcsolatok bővülése és bővítése interkulturális szemlélet, nyitott gondolkozás nélkül elképzelhetetlen.

A nemzeti kultúrák, az eltérő háttérű szervezeti kultúrák ismerete a sikeres üzlethez mindenképpen nélkülözhetetlenné vált. Az a vállalat, amelyik, nem képes stratégiáját összhangba hozni szervezeti kultúrájával, kevés sikerre számíthat piaci tevékenysége során. Azok a cégek, melyek külföldi partnerekkel kerülnek üzleti kapcsolatba vagy külföldön vállalkoznak, az idegen országok kultúrájának megértése és helyes kezelése nélkül eleve versenyhátrányba kerülnek.²⁷

6. Nyelvtudás és interkulturalitás

Az interkulturális szemlélet erősödését, a más kultúrák megismerését, elfogadását is támogatják a külföldi csereprogramok, melyek az idegen nyelvű távtanulás során (is) fontos tényezői a sikerességnek, a megszerzett ismeretek alkalmazni tudásának. A jövőbeni közgazdászoknak, turizmusban dolgozó szakembereknek ismerni kell a nemzetközi kapcsolatok építése, ápolása, kialakítása során, üzleti tárgyalásokon más országok hagyományait, értékrendszerét.

Vermeer²⁸ véleménye szerint az idegen nyelv ismeretén felül az is fontos, hogy a nyelvtanuló tisztában legyen azzal, hogy a megszerzett nyelvi, szakmai ismereteket mikor, hogyan, milyen szituációban kell írni-mondani. Az úgy nevezett translációs tanulás Vermeer értelmezésében azt jelenti,

hogy a nyelvhasználónak el kell sajátítania azt is, hogy hogyan kell viselkednie az adott nyelvi közegben, így például egy angol vagy német élethelyzetben.

²⁹A translációs kompetencia 4 fontos részterületet ölel fel:

- **nyelvi és transzferkompetencia,**
- **szakmai tudás,**
- **ismereteink a környezetünkről, kultúránkról, amiben élünk (világismeret).** ³⁰

A külpiazi sikereket a nyelvtudás hiánya nehezíti leginkább. A nyelvtudás hiányából fakadó félreértések gyakran nem a nyelvi készségek szintjéből, hanem értelmezés- és gondolkodásbeli különbségekből adódnak (<https://www.angloville.hu/ceges-nyelvoktatas/verseny-hatarok-nelkul-hr-tanulmany>).³¹ A sikeres idegennyelv-oktatáshoz, -tanuláshoz nélkülözhetetlen ezen felül a kreativitás is. A kreatív emberre jellemző, hogy rugalmasan gondolkodik, szokatlan asszociációi vannak, és képes az információk újra strukturálására. ³² Guilford³³ szerint a kreatív ember gondolkodásmódja könnyed, rugalmas, eredeti és ötletes.

A kreativitás kibontakozását, a divergens gondolkozást a szakmai nyelvoktatás keretében a pozitív visszacsatolás, a biztatás, az elfogadó légkör nagymértékben támogatják³⁴, mert a hallgatók számára főképpen a motiváció hiánya, az időbeosztás, koncentráció, vizsgastressz és félelem jelentik a legfőbb gondot és gátat a nyelvtanulás során. ³⁵

7. Nyelvvizsga-feladatok és üzleti kommunikáció

A gazdasági/üzleti nyelvvizsgák szóbeli és az írásbeli feladataiban is markánsan megjelenik a marketing, valamint az üzleti kommunikáció. A szakmai nyelvvizsgák egyértelműen kommunikáció valamint marketingkommunikáció orientáltságúak, számos, a turizmus-vendéglátáshoz kapcsolódó aktuális témával. A napjainkban alkalmazott vevőorientált vállalati marketingkonceptió jól nyomon követhető a gazdasági/üzleti szakmai nyelvvizsgák témaköreiben (üggyfélkapcsolat, vevőelégedettség, reklamáció-kezelés stb.). A vevőorientáltság egy kettős, duális kapcsolat eladó és vevő között. A vevőorientáltság fontossága és lényege a jelenlegi és potenciális vevőszükségletek, elvárások kielégítése, s nem a „teljes” versenyképességének biztosítása, bár ezáltal, hogy a vállalkozás termékeinek, szolgáltatásainak értékesítése, teljesítményeinek tartós piaci realizálását teszi lehetővé, jelenős mértékben hozzájárul a versenyképesség stabilizálásához, sőt a versenyben való siker alapjának tekinthető. ³⁶

Az előírt témakörökön belül a koncentrált piacok esetében például a kiállítások, vásárok is fontos marketing kommunikációs eszközök, éppúgy, mint a konferenciák, rendezvények szervezése, az üzleti kapcsolatépítés, kapcsolatfelvétel, tárgyalások, utazások lebonyolítása, munkahelyi kommunikáció. Az üzleti kultúra és etika szintén alapfeltételei a sikeres

marketing- és vállalati marketing kommunikációs eszközöknek a turizmus szektorban is.

A marketing kommunikáció a vállalati gondolkozás egészét meghatározó tényező. Áthatja és meghatározza a vállalati tevékenységet, a vállalat hazai és nemzetközi kapcsolatait, ezért eszköztárainak ismerete, azok elsajátítása szóban és írásban is fontos idegen nyelve(ke)n.

A kommunikációs képességek, készségek mérésekor a gazdasági/üzleti nyelvvizsgán írásban például alapeladat az üzleti partnert meggyőző, a formai kritériumoknak is megfelelő üzleti levél írása. A reklámlevél esetében elvárás a vizsgázóval szemben, hogy a célcsoport igényeihez igazított, meggyőző erejű üzenet megformálására legyen képes.

A szóbeli vizsgán a situációs feladatok keretében kell helytállni megfelelő szintű kommunikációs teljesítménnyel, így például jelentkezés vásárra/kiállításra: stand-bérlés, reklamáció-kezelés, üzleti tárgyalás, megrendelés, utazás-szervezés, információ-szolgáltatás termékekről, szolgáltatásokról, szállás-foglalás, árak, hotel-recepció. A hallgatók előzetes szakmai ismereteinek (pl. rabatt, szkontó) tudatos alkalmazása támogatja a sikeres kommunikációs folyamatot a nyelvvizsgán is, legyen az rendelés, üzleti tárgyalás, reklamáció, turisztikai eseményre, rendezvényre meghívás, konferenciák, kiállítások szervezése.

Külön kiemelném a szóbeli, face to face kommunikációs képességek fejlesztésének jelentőségét a nyelvvizsgakövetelmények révén, mert a fiatal korosztály (Y, Z generáció) tagjaira nagyrészt az internetes kapcsolattartás jellemző, így gyakran komoly gondjaik vannak a közvetlen szóbeli kommunikáció, viselkedéskultúra tekintetében. Az online térben hiányoznak a szemtől szemben történő kommunikáció olyan eszközei, melyek nélkülözhetetlenek a marketing-, illetve üzleti meggyőzés során.³⁷ A situációs feladat esetében a szociokulturális kompetencia szintje szintén fontos, értékelendő kritérium, ami nélkül a gyakorlatban sem működik hatékony üzleti kommunikáció.

8. Összegzés

Az egyetemi tanulmányok befejezéséhez szükséges szakmai nyelvvizsga teljesítését nagymértékben támogatják a hallgatók gazdasági, turizmus szakirányon megszerzett előzetes szakmai ismeretei. A vevő- és partnerorientáltságot feltételező marketingszemlélet, a megfelelő szintű üzleti kommunikáció szóban és írásban a sikeres nyelvvizsga-teljesítmény kritériumai, de ezen felül támogatják a későbbiekben a hallgatók munkaerőpiaci lehetőségeit, a vállalati nemzetközi kapcsolatok kiépítését a turizmus szektorban is.

A nyelvvizsgára készülés során a hallgatók számos, a későbbiekben munkájukhoz is szükséges, nélkülözhetetlen készségeket, képességeket és tudást sajátítanak el, és megismerik az interkulturális kompetencia

fontosságát. Ha az idegennyelv-ismeret fontossága tudatosodik bennük, kellően motiváltak, akkor a nyelvvizsga sikeres megszerzését nem a diplomához szükséges külső kényszernek, „nyűgnek”, hanem - a szemléletváltás révén - egyetemi tanulmányaik fontos és értékes részének fogják tekinteni. Modern, a mai kor igényeinek és kihívásainak megfelelő, interkulturális szemléletű szakemberekké válnak.

Jegyzetek/Notes

1. Rekettye Gábor - Törőcsik Mária – Hetesi Erzsébet. (2015): Bevezetés a marketingbe. Akadémiai Kiadó. Budapest. p. 330.
2. Rekettye et.al (2015)
3. <https://www.sikermarketing.hu/turizmus-marketing-idegenforgalmi-marketing/>
4. Bauer András – Berács József - Kenesei Zsófia (2014): Marketing alapismeretek. Akadémiai Kiadó. Budapest. p. 452.
5. Rekettye et.al (2015)
6. Gonda Tibor – Raffay Zoltán – Csóka László (2018): Orfű rejtett konvencionális turizmusa. In: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok. 2018. III. évfolyam I. szám. pp. 4-19.
7. Szabó Géza – Csapó János – Marton Gergely (2017): Zöldutak a turizmusban – Innováció és jó gyakorlat a szelíd turizmusban. In: Földrajzi Közlemények. 141. pp. 152–163.
8. <https://www.angloville.hu/ceges-nyelvoktatas/verseny-hatarok-nelkul-hr-tanulmany>
9. https://mtu.gov.hu/documents/prod/Beutazo_kereslet_2017_2.pdf
10. https://mtu.gov.hu/documents/prod/Beutazo_kereslet_2017_2.pdf
11. <https://www.origo.hu/itthon/20190103-guller-zoltan-evertekelo-interju-magyar-turisztikai-ugynokseg.html>
12. Buvár Ágnes (2018): Reklám, hirdetés, fizetett tartalom: A reklámfelismerés szerepe a reklámmal kapcsolatos attitűdök aktiválásában szponzorált tartalmak estében. In: Marketing & Menedzsment, LII. évfolyam 3-4. szám. pp. 33-43.
13. Tari, Annamária (2010): Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó. Budapest. p. 298.
14. Guiora, Alexander (1995): Nyelv és megismerés. In: Modern Nyelvoktatás. I. évfolyam, 1. szám, pp. 37–49.

15. Mátyás Judit (2011): Etnomarketing a Németországban élő német-török lakosságnak szóló online reklámok tükrében. In: Felelős marketing. Fojtik János (szerk.) A Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 17. országos konferenciájának előadásai. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. pp. 521-527.
16. https://hvg.hu/kultura/20170426_Egy_ujabb_dolog_amiben_mi_vagyunk_a_sereghajtok_az_EUban
17. <https://24.hu/belfold/2018/09/18/elegedetlen-a-kormanya-magyarok-idegennyelv-tudasaval/>
18. <https://www.vg.hu/kozelet/kozeleti-hirek/nem-csoda-hogy-nem-beszelnk-idegen-nyelveket-1133333/>
19. Berend T. Iván (2001): Oktatásról és gazdaságról – visszapillantva. In: *Educatio*. 2001/14. X/4. pp. 652-655.
20. Hidasi Judit (2004): A kultúraközi kompetencia kialakulásának folyamatáról. In: *Nyelvészet és interdiszciplinaritás*. Navracsics Judit/ Tóth Szergej. (szerk.) Szeged-Veszprém: Generalia. pp. 13-24.
21. Gorbel Natalia (1998): Interkultureller Ansatz im Sprachgeschichtenunterricht. In: *DufU.1998/III*. Budapest: ELTE. pp.5-18.
22. Garai Anna (2000): Der Fremdsprachengebrauch von Unternehmen als Gegenstand linguistischer Forschungen. In: *Business and intercultural communication*. Győr: Széchenyi István College. pp. 20-30.
23. Garai (2000)
24. Garai (2000)
25. Garai (2000)
26. Garai (2000)
27. Borgulya Istvánné Vető Ágnes Ágota - Barakonyi Károly (2004): *Stratégiaalkotás III. Vállalati kultúra*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. p. 244.
28. Sandrini, Peter (1993): Die Rolle des Übersetzers im mehrsprachigen Umfeld. Zum Berufsprofil des Übersetzers im multikulturellen Umfeld am Beispiel Südtirols. In: *Lebende Sprachen*. 2/1993. pp. 54-56.
29. Sandrini (1993)
30. Sandrini (1993)
31. <https://www.angloville.hu/ceges-nyelvoktatas/verseny-hatarok-nelkul-hr-tanulmany>
32. Leone Daniel (1997): *Die Kreativitätsförderung im Unterricht-Strategien, Probleme und Handlungsempfehlungen*. St.Gallener Universität, St.Gallen. pp. 466-481

33. Tóth, Péter (2002): A tanulói problémamegoldó gondolkodás fejlesztésének stratégiái. In: Az oktatás mint befektetés. Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar. Pécs. pp. 231-243.
34. Prohászkané, Szilágyi Enikő (1996): Hogyan lehetnének sikeresek? In: Kultúra-Nyelvtudás-Szakemberképzés. Széchenyi István Főiskola, Győr. pp. 11-16.
35. Metzger Christoph (2017): Lern- und Arbeitsstrategien: ein Fachbuch (mit eingelegte Fragebogen).12. Auflage. Berlin. Cornelsen. p. 272.
36. Piskóti István (2018): A marketing elmélete – a vevőorientációtól a társadalmi marketingig, <http://www.marketing-turizmus.hu/otka/>. p. 2.
37. Deekeling Egbert – Fiebig Norbert (1999): Interne Kommunikation. Gabler, Frankfurt am Main. Wiesbaden. p. 250.

Hivatkozások/References

- Bauer András – Berács József - Kenesei Zsófia (2014): Marketing alapismeretek. Akadémiai Kiadó. Budapest. p. 452.
- Berend T. Iván (2001): Oktatásról és gazdaságról – visszapillantva. In: *Educatio*. 2001/14. X/4. pp. 652-655.
- Borgulya Istvánné Vető Ágnes Ágota - Barakonyi Károly (2004): Stratégiaalkotás III. Vállalati kultúra. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. p. 244.
- Buvár Ágnes (2018): Reklám, hirdetés, fizetett tartalom: A reklámfelismerés szerepe a reklámmal kapcsolatos attitűdök aktiválásában szponzorált tartalmak estében. In: *Marketing & Menedzsment*, LII. évfolyam 3-4. szám. pp. 33-43.
- Deekeling Egbert – Fiebig Norbert (1999): *Interne Kommunikation*. Gabler, Frankfurt am Main. Wiesbaden. p. 250.
- Garai Anna (2000): Der Fremdsprachengebrauch von Unternehmen als Gegenstand linguistischer Forschungen. In: *Business and intercultural communication*. Győr: Széchenyi István College. pp. 20-30.
- Gonda Tibor – Raffay Zoltán – Csóka László (2018): Orfű rejtett konvencionális turizmusa. In: *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*. 2018. III. évfolyam I. szám. pp. 4-19.
- Gorbela Natalia (1998): Interkultureller Ansatz im Sprachgeschichtenunterricht. In: *DufU*.1998/III. Budapest: ELTE. pp.5-18.

- Guiora, Alexander (1995): Nyelv és megismerés. In: Modern Nyelvoktatás. I. évfolyam, 1. szám, pp. 37–49.
- Hidasi Judit (2004): A kultúraközi kompetencia kialakulásának folyamatáról. In: Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Navracsics Judit/ Tóth Szergej. (szerk.) Szeged-Veszprém: Generalia. pp. 13-24.
- Leone Daniel (1997): Die Kreativitätsförderung im Unterricht-Strategien, Probleme und Handlungsempfehlungen. St.Gallener Universität, St.Gallen. pp. 466-481.
- Mátyás Judit (2011): Etnomarketing a németországban élő német–török lakosságnak szóló online reklámok tükrében. In: Felelős marketing. Fojtik János (szerk.) A Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 17. országos konferenciájának előadásai. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. pp. 521-527.
- Metzger Christoph (2017): Lern- und Arbeitsstrategien: ein Fachbuch (mit eingelegetem Fragebogen). 12. Auflage. Berlin. Cornelsen. p. 272.
- Olbrich Rainer . (2016): Grundlagen des Marketing. FernUniversität in Hagen, Hagen. p. 58.
- Piskóti István (2018): A marketing elmélete – a vevőorientációtól a társadalmi marketingig, <http://www.marketing-turizmus.hu/otka/>. p. 2.
- Prohászkané, Szilágyi Enikő (1996): Hogyan lehetnének sikeresek? In: Kultúra-Nyelvtudás-Szakemberképzés. Széchenyi István Főiskola, Győr. pp. 11-16.
- Rekettye Gábor - Törőcsik Mária – Hetesi Erzsébet. (2015): Bevezetés a marketingbe. Akadémiai Kiadó. Budapest. p. 330.
- Sandrini, Peter (1993): Die Rolle des Übersetzers im mehrsprachigen Umfeld. Zum Berufsprofil des Übersetzers im multikulturellen Umfeld am Beispiel Südtirols. In: Lebende Sprachen. 2/1993. pp. 54-56.
- Szabó Géza – Csapó János – Marton Gergely (2017): Zöldutak a turizmusban – Innováció és jó gyakorlat a szelíd turizmusban. In: Földrajzi Közlemények. 141. pp. 152–163.
- Tari, Annamária (2010): Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó. Budapest. p. 298.
- Tóth, Péter (2002): A tanulói problémamegoldó gondolkodás fejlesztésének stratégiái. In: Az oktatás mint befektetés. Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar. Pécs. pp. 231-243.

Online források:

- <https://www.angloville.hu/ceges-nyelvoktatas/verseny-hatarok-nelkul-hr-tanulmany> (letöltve: 2019. február 10.)
- <https://24.hu/belfold/2018/09/18/elegedetlen-a-kormany-a-magyarok-idegennyelv-tudasaval/>

<https://www.vg.hu/kozelet/kozeleti-hirek/nem-csoda-hogy-nem-beszelnk-idegen-nyelveket-1133333/> (letöltve: 2019. február 10.)

https://hvg.hu/kultura/20170426_Egy_ujabb_dolog_amiben_mi_vagyunk_a_sereghajtok_az_EUban (letöltve: 2019. február 4.)

<https://mtu.gov.hu/cikkek/a-turizmus-eredmenyei-magyarorszagon> (letöltve: 2019. február 5.)

https://mtu.gov.hu/documents/prod/Beutazo_kereslet_2017_2.pdf (letöltve: 2019. február 3.)

<https://www.origo.hu/itthon/20190103-guller-zoltan-evertekelo-interju-magyar-turisztikai-ugynokseg.html> (letöltve: 2019. február 8.)

<https://www.sikermarketing.hu/turizmus-marketing-idegenforgalmi-marketing/> (letöltve: 2019. február 10.)

www.nyelvvizsgak.hu (letöltve: 2018. november 14.)

.

.